BERNARD LEWIS

İSLAM'IN KRİZİ

Bitmeyen Savaş

ÇEVİRİ
M. MURTAZA ÖZEREN

Kronik

BERNARD LEWIS

İSLAM'IN KRİZİ

ORTADOĞU'DA İKTİDAR MÜCADELELERİ ve BİTMEYEN SAVAŞ...

Batı ile İslam dünyası arasındaki gerilimlere ilişkin güncel tartışmalara tam zamanında ve kışkırtıcı bir katkı."
Business Week

"Duayen Ortadoğu tarihçisi Lewis'in kaleminden olağanüstü bir kavrayışla dolu çok kıymetli bir eser."
The Wall Street Journal

Hata Neredeydi? ile Doğu'nun geri kalış tarihini inceleyen ünlü tarihçi Bernard Lewis, devam kitabı niteliğindeki ***İslam'ın Krizi***'yle bitmek bilmeyen iktidar mücadelelerinin İslam dünyasına ne denli zarar verdiğini ortaya koyuyor. Lewis, siyasal İslam'ın dinî kökenlerine bakarken İran, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde radikalizmin yükselişini, Vehhabi öğretisinin ve Suudi petrol parasının İslam dünyasının geri kalanı üzerindeki etkilerini inceliyor.

İslam'ın Krizi Hazreti Peygamber'in savaşları ve komutanlığından başlayarak İslam'ın, kendisinden olmayanlarla mücadelesine bakan yönünü geniş bir çerçevede ele alıyor. İsrail'in kuruluşu, İran Devrimi, Soğuk Savaş, Sovyetlerin Afganistan'da yaşadığı mağlubiyet, Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırıları gibi Ortadoğu İslam toplumu için önemli olaylara ve sonrasında doğan şiddetli çatışmalara odaklanıyor.

İslam dünyasında on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren süregelen iktidar mücadeleleri ve siyasal İslamî akımların yol açtığı istikrarsızlık, bir zamanlar bilimsel araştırmalar ve felsefi sorgulamalarla dünyaya yön veren İslam uygarlığının beşiği olan bu coğrafyada daimî bir savaş haline yol açmıştır. İslam'ın Krizi'nde Lewis, İslam dünyasının bu rolünü nasıl ve niçin kaybettiğine odaklanıyor ve siyasi açıdan durulamayan İslam dünyasındaki sorunun kaynağını göstermeye çalışıyor.

Ortadoğu çalışmalarının en önde gelen isimlerinden Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*'nde siyasal ve radikal İslam'ın Ortadoğu ile modern Batı dünyası arasındaki ilişkileri nasıl kopardığını büyük bir kalem maharetiyle anlatıyor.

Kronik

İSLAM'IN KRİZİ
Bitmeyen Savaş

—

BERNARD LEWIS

KRONİK KİTAP: 372
Ortadoğu Tarihi Dizisi: 10

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
M. Murtaza Özeren

EDİTÖR
Ali Kaan Cerit

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Şubat 2023, İstanbul

ISBN
978-625-6989-28-3

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. No**8**, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Bernard Lewis, 2003, New York, "The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror" özgün adıyla The Random House Publishing Group tarafından yayınlanan, telif hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik A.Ş.'ye aittir.

BERNARD LEWIS

İSLAM'IN KRİZİ

Bitmeyen Savaş

ÇEVİRİ
M. MURTAZA ÖZEREN

Kronik

BERNARD LEWIS

Londra Üniversitesi'nde eğitim gören Lewis, yüksek lisansını tarih alanında yoğun olarak Ortadoğu tarihi üzerine çalışarak yaptıktan sonra doktorasını da İslam Tarihi üzerine verdi. Türkçeyi Paris Üniversitesi'ndeki araştırmaları sonucunda öğrendi. 1938 yılında üniversitelerde ders vermeye başladı; Londra Üniversitesi'nde 1974'e kadar, bu tarihten 1986'ya kadar da Princenton Üniversitesi'nde dersler verdi. 1998 yılında Atatürk Barış Ödülü'nü aldı. Araştırma alanları Ortaçağ İslam Dünyası, günümüz Ortadoğusu ve Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Bu konular hakkında yirmi beş kadar kitap yazmıştır. Lewis 2018'de hayatını kaybetmiştir.

Yayınevimizdeki Diğer Kitapları:
Modern Ortadoğu Nasıl Kuruldu?
İslam'ın Siyasal Söylemi
Hata Neredeydi?

M. MURTAZA ÖZEREN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı mezunudur. Aynı üniversite ve bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Charles Holcombe'dan *Doğu Asya Tarihi*, Francis Fukuyama'dan *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme,* Stephen D. King'den *Küreselleşmenin Sonu,* Hugh Kennedy'den *Hilafet,* Sophia Rose Arjana'dan *Batı Tahayyülünde Müslümanlar* kitaplarının mütercimidir.

İÇİNDEKİLER

	GİRİŞ	9
I.	İSLAM'IN TANIMLANMASI	21
II.	DÂRÜ'L-HARP	39
III.	HAÇLILARDAN EMPERYALİSTLERE	51
IV.	AMERİKA'YI KEŞFETMEK	63
V.	ŞEYTAN VE SOVYETLER	75
VI.	ÇİFTE STANDARTLAR	89
VII.	MODERNİTENİN BAŞARISIZLIĞI	95
VIII.	SUUDİ GÜCÜNÜN VEHHABİ ÖĞRETİSİYLE EVLİLİĞİ	101
IX.	TERÖRÜN YÜKSELİŞİ	113
	SONSÖZ	133
	DİZİN	135

Harold Rhode'a
Dostlukla

GİRİŞ

BAŞKAN BUSH VE DİĞER BATILI SİYASETÇİLER, İÇİNDE bulunduğumuz savaşın terörizme karşı bir savaş olduğunu, ortak düşmanımıza karşı bu savaşta bize katılmaları istenen Araplara ya da daha genel olarak Müslümanlara karşı olmadığını, açıkça belirtmek için büyük çaba sarf ediyorlar. Usame bin Ladin'in mesajı ise tam tersiydi. Bin Ladin ve takipçileri için bu bir din savaşıdır, İslam için kafirlere ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak kafirler dünyasının en büyük gücü olan ABD'ye karşı bir savaştır.

Bin Ladin açıklamalarında sık sık tarihe atıfta bulunuyor. En dikkat çekici atıflarında biri, 7 Ekim 2001 tarihli video kasetinde, İslam'ın "seksen yıldan fazla bir süredir" çektiği "aşağılanma ve rezaletten" bahsetmesiydi. Ortadoğu sahnesinin çoğu Amerikalı ve hiç şüphesiz Avrupalı seyircileri, "seksen yıldan daha uzun bir süre önce" olmuş bir şey için endişe dolu bir araştırma yapmaya başladılar ve çeşitli cevaplar buldular. Bin Ladin'in Müslüman dinleyicilerinin –hitap ettiği kişilerin– bu imayı hemen kavradığından ve önemini takdir ettiğinden gayet emin olabiliriz.

1918'de, büyük Müslüman imparatorlukların sonuncusu olan Osmanlı saltanatı nihayet mağlup edildi –başkenti Konstantinopolis işgal edildi, hükümdarı esir alındı ve topraklarının çoğu muzaffer İngiliz ve Fransız İmparatorlukları arasında paylaştırıldı. Bereketli Hilal'in Arapça konuşan eski Osmanlı vilayetleri, yeni isimler ve sınırlarla üç yeni devlete bölündü. Bunlardan ikisi, Irak ve Filistin, İngiliz Mandası altındaydı; üçüncüsü Suriye adı altında Fransızlara verildi.

Daha sonra Fransızlar, mandalarını ikiye böldüler, bir kısmına Lübnan dediler ve geri kalan kısım içinse Suriye demeye devam ettiler. İngilizler de Filistin'de hemen hemen aynı şeyi yaparak Ürdün'ün iki yakasını böldü. Doğu parçasına önce Mavera-i Ürdün, sonrasında ise sadece Ürdün dendi; nehrin Batı tarafı içinse Filistin adı kullanıldı.

Büyük ölçüde çorak ve erişilmez çöllerden ve dağlardan oluşan Arap yarımadasının, o zamanlar ele geçirme zahmetine değmediği düşünülüyordu. Dolayısıyla idarecilerinin güvencesiz ve kısıtlı bir bağımsızlığı ellerinde tutmalarına izin verildi. Türkler en sonunda anavatanları Anadolu'yu İslam adına değil, daha çok Kemal Atatürk olarak bilinen Mustafa Kemal adlı bir Osmanlı generali tarafından yönetilen laik bir milliyetçi hareket yoluyla kurtarmayı başardılar. Türkiye'yi Batı egemenliğinden kurtarmak için –başarıyla– savaşırken bile, Batılı ya da kendi deyimiyle modern yolları benimseme yolunda ilk adımları attı. Kasım 1922'de yaptığı ilk işlerden biri saltanatı kaldırmak oldu.

Osmanlı hükümdarı yalnızca bir padişah, belirli bir devletin hükümdarı değildi; aynı zamanda yaygın olarak halife, yani tüm Sünni Müslümanların başı ve MS 632'de Peygamber Muhammed'in ölümüne kadar uzanan bir hükümdar silsilesinin sonuncusu olarak tanınırdı. Nitekim halife, yani Osmanlı hükümdarı İslam devletinin ve ümmetinin manevi olduğu kadar dini ve siyasi bakımdan da başıydı. Türkler, elinde siyasi bir güç bulunmayan bir halife ile kısa süren bir deneme yaptıktan sonra, Mart 1924'te halifeliği de kaldırdı.

Yaklaşık on üç yüzyıl boyunca, halifelik birçok iniş çıkışlardan geçmiş olmasına rağmen Müslüman birliğinin, hatta kimliğinin güçlü bir sembolü olarak kalmıştı. Yabancı emperyalistlerin ve yerli modernistlerin çifte saldırısı altında halifeliğin ortadan kalkması Müslüman dünyada kendisini hissettirdi. Çeşitli Müslüman hükümdarlar ve liderler, boşalan unvana sahip çıkmak üzere oldukça gönülsüz bazı girişimlerde bulundu, ancak hiçbiri fazla destek de alamadı. Pek çok Müslüman hala bu boşluğun acısını duymaktadır. Usame bin Ladin'in kendisinin halifeliğe özlem duyduğu, hatta hâlâ duymakta olduğu söyleniyor.

Arapça kökenli *halife* kelimesi faydasız bir belirsizlikle içerisinde hem "halef" hem de "vekil" anlamlarını içinde barındırır. Başlangıçta, İslam topluluğunun başı "Allah'ın Peygamberi'nin *Halifesi*"ydi. Hırsları daha fazla olan bazı kimseler unvanı "Tanrı'nın Halifesi" olarak kısalttı. Manevi otoriteye yönelik bu iddia hararetli bir şekilde tartışıldı ve sonunda terk edildi. Gelgelelim benzer ancak biraz daha az iddialı "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" (*zıllullah fi'l-arz*) unvanı Müslüman yöneticiler tarafından yaygın şekilde kullanıldı. Bu kurumun tarihinin çoğunda, hilafet sahipleri, genellikle "Müminlerin Komutanı" olarak çevrilen, daha mütevazı *emirü'l müminîn* unvanıyla yetinmişlerdir.

Pek çok Amerikalı için anlaşılmaz görünebilecek, Bin Ladin'in yaptığı gibi tarihsel göndermeler Müslümanlar arasında yaygındır ve yalnızca Ortadoğu'nun kimlik algıları bağlamında ve tarihinin arka planında uygun şekilde anlaşılabilir. Çağdaş Ortadoğu'yu anlamaya çalışan Batılılar için tarih ve kimlik kavramları bile yeniden tanımlanmayı gerektirir. Mevcut Amerikan kullanımında, "tarih olmuş" ifadesi yaygın olarak bir şeyi önemsiz, güncel kaygılarla ilgisi olmayan bir şey olarak reddetmek için kullanılır ve tarihin öğretimi ve yazılmasına yapılan muazzam yatırıma rağmen, Amerikan toplumundaki genel tarih bilgisi seviyesi son derece düşüktür. Müslüman halklar, dünyadaki herkes gibi, tarihlerine göre şekil alır, ancak diğerlerinin aksine, bunun sonuna kadar farkındadırlar. Bununla birlikte farkındalıkları, Kur'an ve erken İslami dönem rivayet ve kroniklerindeki tarihi imaları açıklamak için gerekli olan, İslam öncesi zamanlara da minimal referanslarla, İslam'ın ilk ortaya çıkmaya başladığı dönemden kalmadır. İslam tarihi, Müslümanlar için önemli bir dini ve aynı zamanda hukuki öneme sahiptir, çünkü tarih, Allah'ın kendi toplumu –İslam'ın öğretilerini kabul edenler ve onun kanunlarına uyanlar– için gayesini yansıtmaktadır. Gayrimüslim devletlerin ve halkların tarihi böyle bir mesaj taşımaz ve bu nedenle değersiz ve alakasızdır. Ortadoğu gibi kadim uygarlık topraklarında bile pagan tarihi bilgisi çok azdı –oysa ki onlar atalarıydı, üstelik anıtları ve yazıtları etraflarındaydı. Eski diller ve yazılar unutuldu,

eski kayıtlar, modern zamanlarda meraklı Batılı arkeologlar ve filologlar tarafından kurtarılıp deşifre edilinceye kadar toprağa gömüldü. Ancak İslam'ın ilerlemesiyle başlayan dönem için, Müslüman halklar zengin ve çeşitli bir tarihsel literatür ürettiler. Aslında, birçok bölgede, hatta Hindistan gibi eski uygarlıkların bulunduğu topraklarda bile, ciddi tarih yazımı İslam'ın gelmesiyle başlar.

Ama neyin tarihi? Batı dünyasında, insan örgütlenmesinin temel birimi ulustur. Ulus, Avrupa'da olmasa da Amerika'da adeta ülkeyle eş anlamlı olarak kullanılır. Ulus sonradan farklı şekillerde alt birimlere ayrılır ki bunlardan biri de dindir. Bununla birlikte Müslümanlar, dini gruplara bölünmüş bir ulus değil, uluslara bölünmüş bir din görme eğilimindedir. Hiç kuşkusuz bunun nedeni, modern Ortadoğu'yu oluşturan ulus devletlerin çoğunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlubiyetinin ardından gelen Anglo-Fransız emperyal hakimiyeti döneminden kalmış, nispeten yeni oluşturulmuş yapılar olması ve önceki emperyal efendilerinin inşa ettikleri devletleri ve çizdikleri sınırları korumalarıdır. İsimleri bile bu yapaylığı yansıtır: Irak, kuzeydeki Mezopotamya hariç ve batı İran'ın bir dilimi dahil olmak üzere modern cumhuriyetin sınırlarından çok farklı bir Orta Çağ eyaletiydi; Suriye, Filistin ve Libya, yirminci yüzyılda Avrupalı emperyalistler tarafından, yeni ve genel itibarıyla farklı sınırlarla birlikte yeniden canlandırılıp dayatılmadan önce bin yıldan fazla bir süredir bölgede kullanılmayan klasik antik çağ isimleridir;[1] Cezayir ve Tunus Arapçada kelime olarak bile yoktur, aynı isimler hem şehir hem de ülke için kullanılır. Hepsinden daha dikkat çekici bir husus, Arapçada Arabistan diye bir kelime yoktur; bugünkü Suudi Arabistan'dan, bağlama göre, "Suudi Arap krallığı" veya "Arap yarımadası" olarak bahsedilir. Bunun nedeni Arapçanın zayıf bir dil

1 Bu isimlerden ilki, geç Osmanlı döneminde Şam eyaletinin Suriye eyaleti olarak yeniden adlandırılmasıyla kısa bir dönem yeniden ortaya çıktı. Sınırları, savaş sonrası cumhuriyetin sınırlarından önemli ölçüde farklıydı. Roma-Bizans adı olan Filistin, Arap fatihler tarafından bir süre korundu, ancak Haçlılar geldiğinde çoktan unutulmuştu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz Mandası'nın kurulmasıyla yeniden ortaya çıktı. Roma adı Libya, İtalyanlar tarafından resmen yeniden sunulana kadar bilinmiyordu.

olmasından ileri gelmez –zaten bunun tam tersi geçerlidir– ancak Araplar müşterek bir etnik ve bölgesel kimlik düşünmemişlerdir. Nitekim Halife Ömer, Araplara şöyle demiştir: "Soyunuzu öğrenin ve kendilerine kim oldukları sorulduğunda, 'Ben falanca yerdenim,' diyen yerli köylüler gibi olmayın."[2]

İslam döneminin ilk yüzyıllarında, Müslüman toplum tek bir hükümdarın idaresindeki tek bir devlette mukimdi. Bu topluluk birçok devlete bölündükten sonra bile, tek bir İslami devlet ideali varlığını sürdürdü. Devletlerin neredeyse hepsi hanedanlıktı, sınırları değişip duruyordu. İslam dünyasının son derece zengin Arapça, Farsça ve Türkçe tarih yazımında hanedanların, şehirlerin ve esas olarak İslam devletinin ve topluluğunun tarihlerinin olup da İran veya Türkiye tarihlerinin olmaması son derece dikkat çekicidir. Suriye, Filistin veya Irak'tan farklı olarak bu isimler yeni değil, yüzyıllar süren egemen bağımsızlığa sahip eski siyasi varlıklara işaret eder. Ancak modern zamanlara kadar bu isimler bile Arapça, Farsça veya Türkçede mevcut değildi. Türk denilen ve Türkçe denilen bir dili konuşan insanların yaşadığı bir ülkeye işaret eden Türkiye ismi, ülkelerini etnik isimlerle tanımlayan sıradan Avrupa modeline uyuyor gibi görünmektedir. Fakat Ortaçağ'dan bu yana Avrupa'da mevcut olan bu isim, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonrasına kadar Türkiye'de benimsenmemiştir. Persia, İran'ın batısındaki bir eyaletin ismi olan Pars'ın –sonradan Fars– ilk olarak Yunanlarca olmak üzere Avrupalılar tarafından yapılan uyarlamasıdır. Arap fethinden sonra Arap alfabesinde *p* harfi olmadığı için burası Fars olarak anılmaya başlanmıştır. Kastilya dilinin İspanyolca ve Toskana dilinin ise İtalyanca olması gibi Farsçanın bölgesel lehçesi olan Farsi de ülkenin standart dili haline gelmiştir, ancak İran'da bu eyaletin ismi hiçbir zaman bir bütün olarak ülke için kullanılmamıştır.

Hem Araplar hem de Türkler, sekizinci yüzyıldaki ilk Arap akınlarından yirminci yüzyıldaki son Türk ricatına kadar Hıristiyan Avrupa'ya karşı mücadelelerini anlatan geniş bir literatür ürettiler. Ancak Avrupa kavram ve kategorilerinin baskın hale geldiği modern

2 Ibn Khaldun, *Al-Muqaddima,* ed. E. Quatremère (Paris, 1858), c. 1, s. 237.

döneme kadar, İslam askerleri, yetkilileri ve tarihçileri neredeyse her zaman rakiplerine bölgesel veya ulusal terimlerle değil ya sadece *kâfir* ya da bazen Frenkler veya Romalılar gibi belirsiz genel terimlerle atıfta bulundular. Benzer şekilde kendilerine de hiçbir zaman Arap, Fars veya Türk demediler; kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlardır. Bu bakış açısı, diğer şeylerin yanı sıra, Pakistan'ın Taliban ve Afganistan'daki halefleri hakkındaki endişesini açıklamaya yardımcı olur. Yirminci yüzyılın icadı olan Pakistan ismi, tamamen İslam dini ve mensubiyetiyle tanımlanan bir ülkeye işaret eder. Diğer her açıdan, Pakistan ülkesi ve halkı, Hindistan'ın bin yıllık bir parçasıdır. İslami kimliğiyle tanımlanan bir Afganistan, Pakistan'ın doğal bir müttefiki, hatta uydusu olacaktır. Buna karşılık, etnik milliyetçilikle tanımlanan bir Afganistan, kuzeybatı Pakistan'ın Peştuca konuşulan bölgelerinde irredantist iddialar geliştiren ve hatta belki de Hindistan ile ittifak kuran tehlikeli bir komşu olabilir.

Erken hatta antik tarihe yapılan atıflar, kamusal söylemde yaygındır. Örneğin 1980'lerde, İran-Irak savaşı sırasında, her iki taraf da yedinci yüzyıla, Kadisiye (MS 637) ve Kerbela (MS 680) savaşlarına kadar uzanan olayları ve kişilikleri sık sık anan büyük propaganda kampanyaları yürüttü. Kadisiye savaşı, İran'ı işgal eden Arap Müslümanlar tarafından Pers Şahı'nın, henüz İslamiyet'i seçmemiş ve dolayısıyla Müslümanların gözünde hala putperest ve kâfir konumunda olan savunma ordusuna karşı kazanıldı. Böylelikle her iki taraf da bunu kendi zaferleri olarak sunabildi: Saddam Hüseyin için Araplar Perslere üstün gelmişti, Ayetullah Humeyni içinse Müslümanlar kâfirlere. Bu savaşlara yapılan atıflar öyle ayrıntılı açıklamalar veya anlatılar değildi; tez yapılmış, eksik göndermelerden ibaretti, ancak her iki taraf da bunların çoğunluğu okuma yazma bile bilmeyen iki tarafın kitlelerince dinlenip anlaşılacağından emin bir şekilde kullandı. Batı'daki kitlesel propagandacıların, aynı dönemden, İngiltere'deki Anglo-Sakson heptarşisine veya Fransa'daki Karolenj hükümdarlarına uzanan imalarla meseleleri açıkladığını düşünmek hayli zordur. Aynı şekilde Usame bin Ladin, Başkan Bush'u Firavun'a benzeterek hakaret ediyor ve Başkan Yardımcısı

Cheney ve Dışişleri Bakanı Powell'ı (birlikte anarak) 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında Irak'ta, on üçüncü yüzyılın ortalarında Bağdat'ı fetheden ve Abbasi Hilafetini yıkan Moğol hanlarından daha büyük yıkımlara yol açmış olmakla suçluyor. Ortadoğululuların tarih algısı kürsüden, okullardan ve medyadan beslenir ve gerçekten –hatta sıklıkla– taraflı ve yanlış olsa da canlı ve güçlü bir şekilde yankılanır.

23 Şubat 1998'de Londra'da yayınlanan Arapça gazete *el-Kuds el-Arabi* tam sayfa "Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi"ni bastı. Gazeteye göre, bildiri Usame bin Ladin ve Mısır, Pakistan ve Bangladeş'teki cihat gruplarının liderlerinin imzalarıyla onlara fakslanmıştı. Zaman zaman şiirsel Arapça nesrin muhteşem bir parçasını taşıyan bu bildiri, çoğu Batılının alışılmadık bulacağı bir tarih versiyonunu ortaya koymaktadır. Bin Ladin'in bu belgede yakındığı şeyler, pek çok kimsenin tahmin edebileceği gibi değildir. Bildirge, Kur'an'daki daha militan ayetlerden ve Hz. Muhammed'in hadislerinden alıntı yapan bir mukaddimeyle başlayıp devam ediyor: "Allah Arap yarımadasını var ettiği, çölünü yarattığı ve onu denizleriyle çevrelediğinden beri, bu topraklara, üzerinde çekirgeler gibi yayılan, toprağına üşüşen, meyvelerini yiyen ve yeşilliklerini tahrip eden bu Haçlı sürüleri gibi hiçbir felaket uğramamıştı; ve bu milletlerin, tıpkı bir kase yiyecek etrafında itişip kakışan insanlar gibi, Müslümanlara karşı mücadele ettikleri bir zamanda gerçekleşiyor."

Bundan sonra bildirge, durumu anlama ve düzeltmek için harekete geçme ihtiyacından bahsetmeye devam ediyor. Zikrettiğine göre gerçekler herkesçe bilinmektedir ve üç ana başlık altında toplanabilir.

Bir – Yedi yıldan fazladır Amerika Birleşik Devletleri, İslam topraklarının en kutsal yerini, Arabistan'ı işgal ediyor, zenginliklerini yağmalıyor, idarecilerini eziyor, halkını aşağılıyor, komşularını tehdit ediyor ve yarımadadaki üslerini komşu İslam halklarına karşı savaşmak için bir mızrak başı olarak kullanıyor.

Geçmişte bazıları bu işgalin aslında ne anlama geldiğini anlamamış olsa da Arabistan halkının tamamı artık bunu kavradı.

Bunun en iyi kanıtı Arabistan'daki üslerden Irak halkına karşı devam eden Amerikan saldırılarıdır; her ne kadar Arabistan'daki idareciler kendi topraklarının bu amaç için kullanılmasına karşı olsalar da boyun eğmekten başka bir şey yapamıyorlar.

İki – Haçlı Yahudi ittifakının elleriyle Irak halkına verdiği muazzam yıkıma ve bir milyonu aşan korkunç ölü sayısına rağmen Amerikalılar yine de bu korkunç katliamı bir kez daha tekrarlamaya çalışıyor. Görünen o ki şiddetli bir savaşın ardından gelen uzun abluka, parçalanma ve yıkım onlara yetmiyor. Dolayısıyla bugün tekrar gelip bu halktan geriye kalanları yok ediyor ve Müslüman komşularını aşağılıyorlar.

Üç – Her ne kadar Amerikalıların bu savaşlardaki amaçları dini ve ekonomik olsa da, dikkatleri Yahudilerin Kudüs'ü işgallerinden ve buradaki Müslümanları öldürmelerinden uzaklaştırarak Yahudi devletçiğine hizmet ediyorlar.

Amerikalıların civardaki Arap devletlerinin en güçlüsü olan Irak'ı yok etme hevesleri, İsrail'in hayatta kalmasını ve Arabistan topraklarındaki Haçlı işgalinin devamını temin edecek şekilde Irak, Suudi Arabistan, Mısır ve Sudan gibi bölgedeki bütün devletleri bölme girişimleri buna gayet geçerli bir kanıt sunmaktadır.

Bildiri, bu suçların "Amerikalıların Allah'a, Peygamberine ve Müslümanlara karşı açık bir savaş ilanı olduğunu" zikrederek devam eder. "Böyle bir durumda, düşmanlar Müslüman topraklarına saldırdığında, cihadın her Müslümanın şahsi vazifesi haline geldiği yüzyıllar boyunca ulemanın ortak görüşü olmuştur."

İmza sahipleri çeşitli Müslüman otoritelerden alıntılar yapıyor ve daha sonra bildirilerinin son ve en önemli kısmına, yani fetvaya geçerek şunu söylüyorlardı: "İmkânı olan her Müslümanın, mümkün olan herhangi bir ülkede, sivil veya asker olsun Amerikalılar ile müttefiklerini öldürmesi şahsi bir vazifedir. Ta ki [Kudüs'teki] Mescid-i Aksa ile [Mekke'deki] Mescid-i Haram onların ellerinden kurtulana, hiçbir Müslümanı tehdit edebilecek durumda olmaksızın, parçalanmış ve kolu kanadı kırılmış orduları İslam topraklarını terk edene kadar."

Belge, ilgili bazı Kur'an ayetlerini alıntıladıktan sonra şöyle devam ediyor: "İnşallah, Allah'a inanan ve Allah'ın emirlerine uyarak mükafat bekleyen her Müslümanı, her nerede bulurlarsa bulsunlar, her ne zaman olursa olsun Amerikalıları öldürmeye ve mallarını yağmalamaya çağırıyoruz. Aynı şekilde, İslam ulemasını, liderlerini, gençlerini ve askerlerini, Amerikan şeytanlarının ordularına ve şeytanın yardımcılarından olan müttefiklerine karşı saldırılar düzenlemeye çağırıyoruz." Bildirge ve fetva, Müslümanların kutsal kitabından bir dizi alıntıyla sona eriyor.

1991 Körfez Savaşı, ortak Batılı görüşe göre, Kuveyt'i Irak'ın saldırısından ve işgalinden kurtarmak ve Suudi Arabistan'ı Irak saldırganlığına karşı korumak adına ABD ile Arap ve diğer müttefiklerinden oluşan bir koalisyon tarafından başlatılmıştı. Bu savaşı Amerika'nın Irak'a karşı saldırganlığı olarak görmek biraz garip görünebilir, ancak bu bakış açısı İslam dünyasında yaygın olarak kabul edilmektedir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırısı unutuldukça, dikkatler Irak'a yönelik yaptırımlara, Arabistan'daki üslerden kalkıp Irak hava sahasında devriye gezen Amerikan ve İngiliz uçaklarına, Irak halkının acılarına ve Amerika'nın gün geçtikçe, onların gözünde, daha fazla artan İsrail lehine tek taraflılığına kayıyor.

Bildirgede listelenen üç şikâyet bölgesi –Arabistan, Irak, Kudüs– Ortadoğu sahnesindeki gözlemciler için hiç de yabancı gelmeyecektir. Bu üçünün sunulma sırası ve ağırlığı biraz şaşırtıcı olabilir. İslam tarihi ve literatürü konusunda behre sahibi birisi için bunun hiçbir şaşırtıcı tarafı yoktur. Batı'da biz her ne kadar unutmaya meyyal olsak da Müslümanlar için Kutsal Topraklar tabii ki Arabistan ve özellikle Hicaz ile buradaki iki kutsal şehirdir: Peygamberin doğduğu yer olan Mekke ve ilk Müslüman devleti kurduğu Medine – buranın halkı en başından bu yeni dine yardım etmiş ve onun sancaktarı olmuştu. Hz. Muhammed Arabistan'da yaşadı ve vefat etti; onun hemen ardından topluluğun başına geçen halifeler de burada yaşayıp son nefeslerini burada verdiler. Sonrasında, Suriye'deki kısa bir aralık dışında, İslam dünyasının merkezi ve büyük başarılarının sahnesi Irak oldu ve buranın başkenti Bağdat yarım bin yıl boyunca

hilafetin merkeziydi. Müslümanlar için, İslam alemine katılan hiçbir toprak parçasından nihai olarak vazgeçilemez, ancak hiçbiri Arabistan ve Irak kadar öneme sahip olamaz.

Bu ikisi arasındaysa Suudi Arabistan açık ara daha önemlidir. Klasik Arap tarihçileri bize, MS 641'e karşılık gelen Hicri 20 yılında, Halife Ömer'in, Peygamber'in ölüm döşeğinde söylediği bir emri –"Arabistan'da iki din olmasın"– yerine getirmek için, Yahudilerin ve Hıristiyanların Arabistan'ın güney ve kuzey sınırları dışında her yerden çıkarılmasını emrettiğini söylüyor.

Söz konusu halklar kuzeyde Hayber vahasındaki Yahudiler ve güneyde Necran Hıristiyanlarıydı. Her iki halk da eski ve köklü topluluklardı; dilleri, kültürleri ve yaşam biçimleriyle Araplardı, komşularından sadece dinleri bakımından farklıydılar.

Bazı ilk dönem İslam otoriteleri bu sözün Peygamber'e atfedilmesini yanlış bulmuşlardı. Ancak bu söz genel olarak kabul görmüş ve yürürlüğe konulmuştur. Yahudilerin ve İspanya'nın tekrardan ele geçirilmesinden sonra Müslümanların sürgün edilmesinin gayet normal ve sık görüldüğü Ortaçağ Hıristiyan aleminden farklı olarak İslam tarihinde dini azınlıkların sürülmesi son derece nadirdir. Avrupa'dan sürgünlerle karşılaştırıldığında, Hz. Ömer'in fermanı hem kısıtlı hem de merhametliydi. İslam'ın Kutsal Topraklarından sayılmayan kuzey ve kuzeydoğu Arabistan'ı içermiyordu. İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinden iltica edecekleri yer belli olmaksızın sürülen Yahudi ve Müslümanların aksine, Arabistan'daki Yahudiler ve Hıristiyanlar kendilerine tahsis edilen topraklara yerleştirildi: Yahudiler Suriye ve Filistin'e, Hıristiyanlar Irak'a. Ayrıca süreç ani olmaktan ziyade kademeli bir şekilde yürütüldü ve emrin sonrasında Hayber ve Necran'da hala Yahudiler ve Hıristiyanların bulunduğuna dair raporlar vardır.

Tahliye zaman içerisinde tamamlandı ve o andan itibaren Hicaz'ın kutsal toprakları gayrimüslimler için yasaklandı. Suudi devleti ile Usame bin Ladin ve destekçileri tarafından kabul edilen fıkıh mezhebine göre, bir gayrimüslimin kutsal topraklara ayak basması bile büyük bir suçtur. Krallığın diğer kısımlarında, gayrimüslimler

geçici ziyaretçi olarak kabul edilirken, kalıcı ikamet etmelerine veya dinlerini icra etmelerine izin verilmezdi. Kızıldeniz'deki Cidde limanı uzunca bir süre bir tür dini karantina alanı olarak hizmet etti. Burada yabancı diplomasi, konsolosluk ve ticaret temsilcilerinin kesinlikle geçici süreyle olmak üzere yaşamalarına izin veriliyordu.

1930'lardan itibaren, petrolün keşfi ve sömürülmesi, bunun sonucunda ise Suudi Arabistan başkenti Riyad'ın küçük bir vaha kasabasından büyük bir metropole evrilmesi, beraberinde birçok değişiklikle birlikte büyük çoğunlukla Amerikalı olmak üzere çok sayıda yabancının akınını da getirdi; bu da Arap yaşantısının her alanını etkiledi. Hala çoğu kimse tarafından kutsal olana bir saygısızlık olarak görülen varlıkları, gün geçtikçe artan kızgınlık halini açıklamaya yardımcı olabilir.

Arabistan, on ikinci yüzyılda Haçlılar tarafından kısa bir süreliğine tehdit edildi. Haçlıların mağlup edilip kovulmalarından sonra, Arabistan'a yönelik bir sonraki kafir tehdidi on sekizinci yüzyılda, Güney Asya'da Avrupa gücünün pekiştirilmesi ve Arabistan kıyılarında Avrupalı, diğer bir deyişle Hıristiyanlara ait, gemilerin görünmesiyle oldu. Ortaya çıkan öfke, Suudi Arabistan'da Vehhabi hareketinden ilham alan ve Suudi devletinin kurucuları olan Suud sülalesi tarafından yönetilen dini uyanış hareketinin unsurlardan birini teşkil ediyordu. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Ortadoğu'da İngiliz-Fransız nüfuzu ve ardından hakimiyeti döneminde, emperyal güçler Mısır, Sudan, Irak, Suriye ve Filistin'i yönetti. Bu güçler, Aden ve Basra Körfezi'nde Arabistan'ın sınırlarını dişliyorlardı, ancak yarımadanın işlerinde askerî ve asgari siyasi müdahalede bulunmayacak kadar akıllıydılar.

Yabancıların müdahalesi yalnızca ekonomik olduğu ve mükafatlar her şikâyeti yatıştırmaya fazlasıyla yeterli geldiği sürece, yabancı varlığına katlanılabilirdi. Ama yakın zamanlarda angajman şartları değişti. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve nüfus ile harcamalardaki artışla birlikte, mükafatlar artık yeterli gelmemeye başladı; şikayetler daha fazla ve daha yüksek sesle dile getirilir oldu. Artık müdahale de ekonomik faaliyetlerle sınırlı değildir. İran'daki devrim,

Saddam Hüseyin'in hırsları ve bunun sonucunda bölgenin tüm sorunlarının, özellikle de İsrail-Filistin çatışmasının, şiddetlenmesi, dış müdahaleye siyasi ve askerî boyutlar kattı ve giderek daha fazla duyulan "emperyalizm" çığlıklarını biraz daha haklı çıkardı. Kutsal Toprakları söz konusu olduğunda, birçok Müslüman mücadeleyi ve bazen de düşmanı dini açıdan tanımlama, Saddam Hüseyin'in elinden Kuveyt'i kurtarmak ve Suudi Arabistan'ı korumak için gönderilen Amerikan birliklerini kafir işgalciler ve istilacılar olarak görme eğiliminde olacaktır. Amerika'nın kâfirler dünyasındaki tartışma götürmez üstünlüğü ile bu algı daha da kemikleşmektedir.

Çoğu Amerikalı için Bin Ladin'in bildirgesi gülünçtür, ABD'nin Arabistan'da bulunma nedeninin ve amacının gayet alakasız bir şekilde çarpıtılmasından ibarettir. Amerikalılar ayrıca şunu da bilmelidir ki birçok, hatta çoğu Müslüman için bu bildiri aynı şekilde İslam'ın doğasıyla, hatta cihat düsturuyla garip bir gülünçlükle çelişmektedir. Kur'an savaştan bahsettiği kadar barıştan da bahseder. Peygamber'e atfedilen ve bazen çok çeşitli şekillerde yorumlanan, güvenilirliği tartışmalı yüz binlerce sünnet ve hadis geniş bir yelpazede rehberlik yolu sunar; dinin militanca, şiddet içeren yorumunun bunlardan sadece bir tanesi olduğunu gösterir.

Gelgelelim, hiç azımsanmayacak sayıda Müslüman, dinlerinin bu şiddet içerikli yorumunu uygun görmeye, bunlardan az sayıda bir kısmı ise uygulamaya geçmeye hazırdır. Terör estirmek için sadece birkaç kişi yeterlidir. Açıkçası, Batı her ne araç etkili olacaksa kendisini o araçla savunmak zorundadır. Ancak teröristlerle savaşmak için araçlar üretirken, onları harekete geçiren kuvvetleri anlamak mutlaka yararlı olacaktır.

BÖLÜM 1

İSLAM'IN TANIMLANMASI

İSLAM HAKKINDA GENELLEME YAPMAK ZORDUR. İLKİN, kelime genellikle birbiriyle ilişkili ancak farklı iki anlamla kullanılır, tıpkı Hıristiyanlık ve Hıristiyan alemi gibi. Kelimenin bir anlamı bir dini, bir inanç ve ibadet sistemini ifade ederken diğer anlamı, o dinin himayesi altında büyüyen ve gelişen uygarlığa işaret eder. Bu nedenle *İslam* kelimesi, on dört yüzyıldan fazla bir tarihi, 1,3 milyar insanı ve muazzam çeşitliliğe sahip dini ve kültürel bir geleneği ifade eder. Hıristiyanlık ve Hıristiyan alemi daha çok sayıda insanı ve daha uzun bir dönemi temsil eder: 2 milyardan fazla insan, yirmi yüzyıldan fazla bir tarih ve çok daha fazla çeşitlilik. Bununla birlikte, Hıristiyan, Yahudi-Hıristiyan, post-Hıristiyan ve –daha basitçe– Batı uygarlığı olarak adlandırılan şey hakkında bazı genellemeler yapılabilir ki yapılmaktadır da. İslam uygarlığı hakkında genelleme yapmak zor ve kimi zamansa tehlikeli olabilirken, imkânsız değildir ve bazı açılardan yararlı olabilir.

Mekân bağlamında İslam alemi, Fas'tan Endonezya'ya, Kazakistan'dan Senegal'e kadar uzanır. Zaman bağlamında, on dört yüzyıl geriye, Hz. Muhammed'in MS yedinci yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkıp misyonuna başlamasına, idaresi altında İslam cemaatinin ve devletinin oluşturulmasına kadar gider. Avrupalı tarihçilerin antik uygarlığın –Yunan ve Roma– çöküşü ile modern uygarlığın –Avrupa– yükselişi arasında karanlık bir aralık olarak gördüğü dönemde İslam dünyanın en önde gelen uygarlığıydı; büyük ve güçlü

krallıkları, zengin ve çeşitli sanayisi ve ticareti, orijinal ve yaratıcı bilimleri ve edebiyatı ile temayüz ediyordu. İslam, antik Doğu ile çok önemli katkılarda bulunduğu modern Batı arasında, Hıristiyanlıkla kıyaslandığında çok daha fazla, ara aşamayı teşkil ediyordu. Ancak son üç yüzyıl boyunca İslam dünyası hakimiyetini ve liderliğini kaybetti ve hem modern Batı'nın hem de hızla modernleşen Şark'ın gerisinde kaldı. Bu genişleyen boşluk, hem pratik hem de duygusal açıdan akut sorunlar ortaya çıkarmaktadır ki İslam yöneticileri, düşünürleri ve asileri henüz bunlara etkili cevaplar bulamamışlardır.

Bir din olarak İslam Hinduizm, Budizm veya Konfüçyüsçülük gibi Asya'nın büyük dinlerinden herhangi birine kıyasla Yahudi-Hıristiyan geleneğine her açıdan çok daha yakındır. Yahudilik ve İslam, yeme ve içme dahil olmak üzere insan faaliyetinin bütün yönlerini düzenleyen ilahi bir yasaya yönelik ortak bir inanca sahiptir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar kendi dinlerinin diğer dinlerden daha üstün olduğuna dair bir inancı paylaşırlar. Yahudilik de dahil olmak üzere insanlığın diğer dinlerinin aksine, Hıristiyanlar ve Müslümanlar kendilerinin Tanrı'nın insanlığa son mesajının talihli alıcıları ve emanetçileri olduklarına ve dünyanın geri kalanına bu mesajı yayma vazifeleri olduğuna inanıyorlar. Doğu'nun diğer uzak bölgelerindeki dinleriyle karşılaştırıldığında, üç Ortadoğu dini de –Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam– birbirleriyle yakından ilişkilidir ve elbette aynı dini geleneğin çeşitlemeleri olarak görünmektedir.

Hıristiyanlık ve İslam birçok yönden kardeş uygarlıklardır: Her ikisi de Yahudi vahiy ve peygamberlik mirasına, Yunan felsefesi ile bilimine dayanır ve her ikisi de Ortadoğu antikitesinin kadim geleneklerinden beslenir. Ortak tarihlerinin çoğunda iki uygarlık da çatışmaya kilitlenmiş olsa da mücadele ve polemik halinde bile temel akrabalıkları ile onları birbirine bağlayan ve Asya'nın uzak uygarlıklarından ayıran ortak özellikleri gözler önüne sererler.

Ancak benzerliklerin yanı sıra, ikisi arasında derin farklılıklar bulunur ve bunlar akide ve ibadetteki bariz farklılıkların ötesine geçer. Hiçbir yerde bu farklılıklar, iki dinin ve yetkili temsilcilerinin hükümet, din ve toplum arasındaki ilişkiler hususundaki tutumlarında

olduğu kadar derin –ve aşikâr– değildir. Hıristiyanlığın Kurucusu, takipçilerine "Sezarın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya," diye buyurmuştu (Matta, XXII:21). Hıristiyanlık yüzyıllar boyunca, ta ki İmparator Konstantin, Hıristiyan olana kadar, mazlumların dini olarak büyüdü ve gelişti. Konstantin'le birlikte Sezar'ın kendisi Hıristiyan olmuş ve yeni inancın Roma İmparatorluğu'nu ele geçirdiği ve uygarlığını dönüştürdüğü bir dizi değişikliği başlatmıştı. İslam'ın Kurucusunun kendisi Konstantin'di, kendi devletini ve imparatorluğunu kurdu. Dolayısıyla bir kilise yaratmadı –veya yaratmaya gerek duymadı. Batı Hıristiyanlığı tarihinde çok önemli olan *regnum* ve *sakerdotium* dikotomisinin İslam'da bir karşılığı yoktu. Peygamber daha yaşarken Müslümanlar, Peygamberin devlet başkanı olmasıyla, hemen siyasi ve dini bir topluluk haline geldiler. Hal böyle olunca Peygamber bir yerin ve bir halkın yöneticisi oldu, adalet dağıttı, vergi topladı, ordulara komuta etti, savaştı ve barış yaptı. Yaşantıları İslam'ın kutsal tarihine mal olmuş ilk kurucu Müslüman nesli uzun süreli zulüm altında sınanmamış, düşman bir devlet gücüne karşı direniş geleneğine sahip olmamıştı. Aksine, onları yöneten devlet İslam'ındı; bu dünyada zafer ve imparatorluk sahibi olmaları, Allah'ın onların davalarını tasvip ettiğine işaret ediyordu.

Pagan Roma'da Sezar Tanrı'ydı. Hıristiyanlar için Tanrı ve Sezar arasında bir tercih yapılmalıydı ve sayısız Hıristiyan nesli bu tercihin pençesine tutulu kalmıştı. İslam'da böyle sancılı bir tercih mecburiyeti yoktu. Müslümanların tasavvurundaki evrensel İslam yönetim biçiminde tek hâkim ve tek hukuk kaynağı Sezar değil Allah'tı. Muhammed, Allah'ın peygamberiydi, ömrü boyunca Allah adına öğretmiş ve hükmetmiştir. Hz. Muhammed MS 632 yılında vefat ettiğinde, manevi ve peygamberi, Allah'ın kitabını insanlığa ulaştırma vazifesi tamamlanmıştır. Geriye sadece, tüm dünya kabul edene kadar Allah'ın vahyini yaymaya yönelik dini vazife kalmıştı. Otoritenin ve dolayısıyla gerçek inancı benimseyen ve Allah'ın hukukunu savunan topluluğa mensubiyetin genişletilmesiyle bu vazife başarılacaktı. Vazife için gerekli uyumu ve liderliği sağlamak için Peygamberin vekili veya halefi olması gerekiyordu. Arapça halife

kelimesi, Peygamber'in kayınpederi ve ilk halefi Ebu Bekir tarafından benimsendi. Ebu Bekir'in İslam topluluğunun reisliğine geçmesi, büyük tarihi hilafet kurumunun tesis edilmesini imlemiştir.

Halifelerin yönetiminde, Peygamberin hükmünü kurduğu Medine'deki topluluk, neredeyse bir yüzyıl içinde geniş bir imparatorluğa dönüştü ve İslam bir dünya dini haline geldi. Sonraki nesiller için korunup kaydedildiği üzere ilk Müslümanların deneyiminde, dini hakikat ile siyasi iktidar birbiriyle ayrılmaz bir şekilde ilişkilendirildi: İlki ikincisini kutsadı, ikincisi ilkinin devamlılığını sağladı. Ayetullah Humeyni bir keresinde, "İslam siyaset değilse hiçbir şeydir," demişti. Tüm Müslümanlar bu kadar ileri gitmezdi, ancak çoğu Allah'ın siyasetle ilgilendiğinde hemfikir olurdu. Bu inanç, iktidarın kazanılması ve kullanılması, meşruiyetin ve otoritenin doğası, yönetici ve tebaanın vazifeleri, tek kelimeyle, Batı'da anayasal hukuk ve siyaset felsefesi olarak adlandırdığımız şeyle kapsamlı bir şekilde ilgilenen şeriat (kutsal hukuk) tarafından tasdik edilir ve sürdürülür.

İslam ve Hıristiyanlık arasındaki uzun süreli etkileşim ve ikisi arasındaki birçok benzerlik ile karşılıklı etkiler bazen gözlemcilerin bazı önemli farklılıkları gözden kaçırmasına yol açmıştır. Denilir ki Kur'an, Müslüman Kitab-ı Mukaddes'i; cami, Müslüman kilisesi; ulema ise Müslüman ruhban sınıfıdır. Üç ifade de doğru olmakla birlikte üçü de ciddi şekilde yanıltıcıdır. Eski ve Yeni Ahit farklı kitapların derlemesinden müteşekkildir, uzun bir süreyi kapsar ve inananlar tarafından ilahi vahyin mücessem hali olarak görülür. Müslümanlar için Kur'an bir kişi, Peygamber Muhammed tarafından bir zaman dilimi içerisinde tebliğ edilen tek bir kitaptır. İslam'ın ilk yüzyıllarında yapılan canlı bir tartışmanın ardından Kur'an'ın yaratılmamış, ezeli ve ebedi, ilahi ve değişmez olduğu akidesi benimsenmiştir. Bu akide imanın temel bir ilkesi haline geldi.

Cami, bir toplu ibadet yeri olması bakımından elbette Müslümanların kilisesidir. Ancak, devletin aksine, kendi hiyerarşisine ve hukukuna sahip bir kurum olan "Kilise"den bahsedildiği gibi "Cami"den bahsedilemez. Ulema (İran'da ve Fars kültüründen

etkilenen Müslüman ülkelerde mollalar olarak bilinir), tedris ve ruhsat ile resmen atanan profesyonel din adamları olmaları bakımından sosyolojik anlamda bir din adamı sınıfı olarak tanımlanabilir. Ancak İslam'da rahiplik yoktur; Allah ile müminleri arasında rahiplerin üstlendiği bir aracılık yoktur, ne papazlığa atanma töreni ne kutsanma ne de sadece belirlenmiş bir din adamı sınıfının gerçekleştirebileceği bir ritüel vardır. Geçmişte bunlara ek olarak, herhangi bir divan veya meclis, ortodoksiyi tanımlayacak bir piskopos, uygulayacak bir engizatör olmadığı zikredilebilirdi. Ama artık bu en azından İran'da geçerli değildir.

Arapça "bilgi" anlamına gelen ilim kelimesinden gelen ulemanın birincil işlevi şeriatı muhafaza etmek ve yorumlamaktır. Orta Çağ'ın sonlarından itibaren, şehir ve köylerdeki sıradan insanların ihtiyaçlarına bakan, yerel kilise papazlarına benzer din adamları ortaya çıktı, ancak bunlar ekseriyetle ulemadan ayrıydı, nitekim ulema bunlara karşı itimat göstermiyordu; İslam akidesinden ziyade İslam'ın mistik tarafına dayanıyorlardı. Türkiye ve İran'daki sonraki İslam hükümdarlıklarında bir tür dini hiyerarşi ortaya çıktı, ancak bunun klasik Müslüman geleneğinde hiçbir kökü yoktu ve bu hiyerarşilerin mensupları hiçbir zaman Hıristiyan piskoposlarının sahip olduğu güçleri talep etmemiş, hiçbir zaman da böylesi güçlere sahip olmamışlardır. Modern zamanlarda, ağırlıklı olarak Batılı etkiler altında birçok değişiklik yaşanmış, Hıristiyan kiliselerine ve din adamlarına şüphe uyandırıcı bir benzerlik taşıyan kurumlar ve meslekler gelişmiştir. Ancak bunlar klasik İslam'dan ayrılışı temsil ediyor, ona dönüşü değil.

İslam dünyasında sınırlı bir sosyolojik anlamda bir din adamı sınıfından bahsedilebilse de din mensubu olmayan bir sınıfın varlığından hiçbir şekilde söz edilemez. Hıristiyan dillerinde laik, dünyevi veya dindışı gibi terimlerle ifade edilen, dini otoriteden ayrı ya da hatta ayrılabilir olma kavramı, İslam düşüncesi ve pratiğine tamamen yabancıdır. Bu terimlerin Arapça karşılığı nispeten modern zamanlara kadar mevcut değildi. Bu kelimeler, Arapça konuşan Hıristiyanların kullanımından ödünç alındı veya yeni baştan türetildi.

Peygamber döneminden itibaren İslam toplumu ikili bir karaktere sahipti. İslam bir yandan siyasi bir sistem; kısa süre içerisinde bir devlet ve bir imparatorluk haline gelen bir kabile yönetimiydi. Diğer yandansa bir Peygamber tarafından kurulmuş ve onun halefleri de olmuş vekilleri tarafından yönetilmiş bir dini topluluktu. Hz. İsa çarmıha gerilmiş, Hz. Musa vadedilen topraklara giremeden ölmüştü. Takipçilerinin inançları ve tutumları hala bu gerçeklerin anısından derinden etkilenmektedir. Hz. Muhammed yaşarken zafere ulaşmış, bir hükümdar ve bir fatih olarak vefat etmiştir. Müslümanların ortaya çıkan tutumları, ancak dinlerinin tarihi ile pekiştirilebilir. Batı Avrupa'da, barbar ama eğitilebilir işgalciler, halihazırda var olan bir devlet ve dine, Roma İmparatorluğu ve Hıristiyan Kilisesi'ne geldiler. İşgalciler ikisini de tanıdılar ve Latin dilini kullanan Roma siyasi yapısı ile Hristiyan dininin mevcut yapıları içinde bunların amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmet etmeye çalıştılar. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı fetheden Müslüman Araplar ise kendi inançlarını, kendi dillerindeki kendi kutsal kitaplarıyla getirdiler; yeni bir hukuk, yeni bir emperyal dil ve yeni bir emperyal yapı ile, halifenin baş olduğu kendi siyasi yapılarını yarattılar. Bu devlet ve siyasi yapıyı İslam tanımlıyordu ve tam mensubiyet yalnızca hâkim inancı kabul edenlere mahsustu.

Burada Hz. Muhammed'in izlediği yol iki kolda ilerler ki bütün iyi Müslümanlar diğer her şeyde olduğu gibi bunu da taklit etmeye çalışırlar. İlkinde, doğum yeri olan Mekke'de bulunduğu yıllarda (570-622), hüküm süren pagan oligarşisine karşıydı. İkincisinde ise Mekke'den Medine'ye göçtükten sonra (622 –632) bir devletin reisi olmuştur. Peygamberin yaşamındaki bu iki safha –direniş ve yönetim safhaları– Kuran'a yansır ve farklı bölümlerde inananlara, Allah'ın elçisine uymaları; adaletsiz ve zalim hükümdar paradigması olarak Firavun'a itaat etmemeleri emredilir. Peygamber'in hayatının ve yaptıklarının bu iki yönü, İslam'da biri otoriter ve sükûnet isteyen, diğeri radikal ve aktivist iki geleneğe ilham verdi. Her ikisi de bir taraftan geleneğin gelişiminde, diğer taraftansa olayların ortaya çıkışında sıklıkla görülür. Kimin Tanrı'nın temsilcisi kimin Firavun

olduğunu belirlemek her zaman kolay değildi; bunun için birçok kitap yazıldı ve birçok savaş verildi. Sorun hala ortada duruyor ve her iki gelenek de zamanımızın tartışmaları ve mücadelelerinde çok net şekilde görülebiliyor.

Sükûnet istemek ile radikalizmin aşırı uçları arasında, hükümete karşı nüfuz etmiş, yaygın bir ihtiyat, hatta güvensizlik tutumu vardır. Buna bir örnek olarak, Orta Çağ'da, kadı ve müftüye karşı halkın tutumlarındaki keskin fark gösterilebilir. Hükümdarın atadığı kadı, edebiyat ve folklorda rüşvet alan, gülünç bir figür olarak sunulurken Orta Çağ İslam toplumunda hem din adamları ve halk tarafından kabul edilen müftü ise saygı ve hürmet görür. Takvalı insanların biyografilerinde –ki elimizde yüz binlercesi vardır– ortak bir sahne bulunur: İdare, kahramanı bir göreve atar ama o reddeder. Teklif onun ilmini ve itibarını, teklifi reddetmesi ise haysiyetini gösterir.

Osmanlı döneminde önemli bir değişim yaşandı. Kadı fazlasıyla güç ve otorite kazandı; müftü bile kamu otorite zincirine dahil edildi. Gelgelelim hükümete yönelik o eski güvensizlik tutumu varlığını sürdürdü ve atasözlerinde, halk masallarında ve hatta yüksek edebiyatta sıklıkla dile getirildi.

Bin yıldan daha fazla bir süre boyunca İslam, kamusal ve sosyal yaşamın düzenlenmesi için sadece bütünüyle kabul edilebilir bir dizi kural ve ilke getirmiştir. Avrupa nüfuzunun azami düzeyde hissedildiği dönemde bile, hem Avrupa emperyalist güçlerinin hüküm sürdüğü veya egemen olduğu ülkelerde hem de bağımsızlıklarını koruyabilmiş devletlerde, İslam'ın siyasal görüşleri ve tavırları derin ve her yere yayılmış nüfuzunu korudu. Son yıllarda bu görüş ve tavırların, değişmiş halleriyle de olsa, önceki hakimiyet sahalarına döndüğüne dair birçok işaret görünür olmuştur.

İslam ile dünyanın geri kalanı arasındaki en çarpıcı farklılıkları siyaset –yurtiçi, bölgesel ve uluslararası– alanında görüyoruz. İskandinav ülkelerinin ve Birleşik Krallık'ın devlet başkanları veya dışişleri bakanları, belirli zamanlarda Protestan zirve konferanslarında bir araya gelmezler; ya da mesela, Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği yöneticileri, siyasi ve ideolojik farklılıklarını

geçici olarak rafa kaldırarak Ortodoks Kilisesi'ne mevcut veya eski bağlılıkları temelinde düzenli toplantılar yapmazlardı. Benzer şekilde, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın Budist devletleri, ne Birleşmiş Milletler'de ne de diğer siyasi faaliyetlerinde bir Budist blok oluşturmamaktadır. Modern dünyada dine dayalı böyle bir gruplaşma fikri anakronik ve hatta saçma görünebilir. Ancak söz konusu İslam olunca bu ne anakronik ne de saçmadır. Soğuk Savaş ve sonrasındaki gerilimler süresince aralarında monarşilerin ve cumhuriyetlerin, muhafazakarların ve radikallerin, kapitalizm ve sosyalizm uygulayıcılarının, Batı bloğu veya Doğu bloğunu destekçilerinin ve her seviyeden tarafsızların bulunduğu elliden fazla Müslüman devlet uluslararası istişare ve birçok konuda iş birliği için özenle hazırlanmış bir aygıt kurdu.

Eylül 1969'da Fas'ın Rabat kentinde düzenlenen bir İslam zirvesi konferansı, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde daimî bir sekreterya ile İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) olarak bilinecek bir yapı oluşturmaya karar verdi. Bu yapı tam zamanında kuruldu ve 1970'lerde hızla gelişti. İKÖ, özellikle yoksul Müslüman ülkelere yardım etmek, gayrimüslim ülkelerdeki Müslüman azınlıklara destek olmak ve İslam'ın ve Müslümanların uluslararası konumu ve bir gözlemcinin ifadesiyle insanlığın İslam hakları ile ilgileniyordu.

Bu örgütte şu anda 57 üye ve gözlemci statüsünde üç ülke bulunmaktadır. Bu devletlerden ikisi, Arnavutluk ve Türkiye, Avrupa'da (Bosna sadece gözlemci statüsüne sahiptir); ikisi, Surinam (1996'da kabul edildi) ve Guyana (1998'de kabul edildi), Batı Yarımküre'dedir. Geri kalan ülkeler Asya ve Afrika'dadır ve birkaç istisna dışında, son yarım yüzyılda Batı Avrupa ve daha yakın zamanda Sovyet imparatorluklarından bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu ülkelerin çoğunun nüfusu ağırlıklı Müslüman olmakla birlikte, birkaç ülke önemli Müslüman azınlıkların gücü nedeniyle kabul edilmiştir. Bu devletlerin dışında, başka ülkelerde önemli Müslüman azınlıklar vardır: Bazıları Hindistan'da olduğu gibi çoğunluk oluşturacak gibidir; bazıları etnik olduğu kadar dini olarak da farklıdır, Rusya Federasyonu'ndaki Çeçenler ve Tatarlar gibi. Çin gibi bazı

ülkelerde her iki türden de Müslüman azınlıklar vardır. Birçok ülke artık göç yoluyla Müslüman azınlıklar alıyor.

Uluslararası siyasette İKÖ'nün nüfuz sahibi bir etken olabilmesinin önünde dün de bugün de önemli kısıtlar bulunmaktadır. 1979'da Sovyetler'in, egemen bir Müslüman devlete karşı açık bir saldırganlık eylemi olarak Afganistan'ı işgali, ciddi bir protesto çağrısı doğurmadı; hatta bu işgal bazı üyelerce savunuldu. Daha yakın zamanlarda örgüt, Sudan ve Somali gibi üye ülkelerdeki iç savaşlarla hakkıyla ilgilenememiştir. Bölgesel konulardaki sicili de parlak değildir. 1980 ve 1988 yılları arasında, iki İslam ülkesi, Irak ve İran, birbirlerine muazzam zarar veren yıkıcı bir savaşa girdi. İKÖ bu savaşı önlemek ya da bitirmek için hiçbir şey yapmadı. Genel olarak İKÖ, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği Örgütü'nden farklı olarak, üye ülkelerin insan hakları ihlalleri ve diğer iç sorunlarıyla ilgilenmemektedir; İKÖ'nün insan hakları endişeleri, başta Filistin'de olmak üzere gayrimüslim yönetim altında yaşayan Müslümanlarla sınırlıdır. Bununla birlikte, İKÖ dikkatten kaçırılmaması gereken bir örgüttür. Kültürel ve sosyal faaliyetleri önemlidir, artmaktadır ve üye devletler arasında düzenli istişare sağlama mekanizması, Soğuk Savaş ve yıkıcı etkileri geçmişte kaldıkça daha da önem kazanabilir.

Uluslararası ve bölgesel siyasetten iç siyasete dönersek, İslam ile dünyanın geri kalanı arasında, gün geçtikçe daha az çarpıcı olsa da hala mühim farklar bulunmaktadır. Çok partili demokrasi uygulayan bazı ülkelerde, dini amaçlar edinmiş siyasi partiler vardır: Batı'da Hıristiyan, Hindistan'da Hindu, Doğu'da Budist partiler. Ancak bu partilerden nispeten az sayıda bulunur ve önemli bir rol oynayan ise daha azdır. Bu partilerin programlarında ve seçmen kitlelerine hitaplarında dini konular pek önemli yer tutmaz. Yine de, çoğu İslam ülkesinde din iç siyasette uluslararası ve hatta bölgesel meselelerde olduğundan çok daha fazla önemli bir siyasi etken olmaya devam etmektedir. Bu farkın sebebi nedir?

Bir cevap oldukça açıktır: Çoğu Müslüman ülke hala derinden Müslümandır, hem de öyle ya da böyle çoğu Hıristiyan ülkenin

artık Hıristiyan olmamasına karşın. Hiç şüphe yok ki bu ülkelerin çoğunda, Hıristiyan inançları ve bunları destekleyen din adamları sınıfı hala güç sahibidir ve rolleri geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi olmasa da, öyle pek de önemsiz değildir. Ancak şu anda hiçbir Hristiyan ülkede dini liderler, Müslüman ülkelerde normal karşılanan inanç ve katılım seviyesine ulaşamaz. Varsa bile, çok az sayıda Hıristiyan ülkede Hıristiyanlık kutsalları, görünüşte laik ve demokratik Müslüman toplumlarda bile normal kabul edilen eleştirel yorum veya tartışmalara karşı kapalıdır. Aslında, bu ayrıcalıklı muafiyet Batı ülkelerinde fiilen genişletilmiştir. Müslüman toplulukların halihazırda mevcut bulunduğu bu ülkelerde Müslüman inanç ve uygulamalarının Hıristiyan çoğunlukların kaybettiği, Yahudi azınlıkların ise hiç sahip olmadığı bir eleştiri muafiyetine sahiptir. En önemlisi de çok az istisna dışında, Batı'daki Hıristiyan din adamları, çoğu Müslüman ülkede hala normal görülen ve ses çıkarılmayan bir tür kamu otoritesine sahip değildir ve hatta bunu talep edemezler.

Müslümanlar arasında, diğer dinlerin takipçileriyle karşılaştırıldığında daha yüksek dini inanç ve pratik düzeyi bulunması, Müslümanların siyasete özgü tutumunu bir parça açıklar. Aynı tutum, dini inanç ve pratiğe bağlılıkları gayet göstermelik şekilde yapan kişilerde ve hatta bütün bir cemaatte görülebildiğinden, tek açıklama bu değildir. İslam sadece bir inanç ve pratik meselesi değildir; aynı zamanda bir kimlik ve sadakat meselesidir de; çoğu kimse için kimlik ve sadakat diğerlerinden önce gelir.

Görünürde, Batılı vatanseverlik ve milliyetçilik kavramlarının gelmesi tüm bunları değiştirdi ve İslam dünyasında Fas'tan Endonezya'ya uzanan bir dizi modern ulus-devletin kurulmasına yol açtı.

Ancak her şey yüzeyde göründüğü gibi değildir. İki örnek yeterli olacaktır. 1923'te, Yunan-Türk savaşından sonra, iki devlet de azınlık sorunlarını bir nüfus mübadelesi ile çözmeyi kabul etti: Yunanlar Türkiye'den Yunanistan'a, Türkler Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderildi. En azından, tarih kitapları genelde hikâyeyi böyle anlatır. Gerçekler biraz farklıdır. İki devletin 1923 yılında Lozan'da imzaladığı ve mübadele anlaşmasını somutlaştıran protokol, "Yunanlar" ve

"Türkler"den bahsetmez. Mübadele edilecek kişiler "Türkiye'de ikamet eden Rum Ortodoks dininin Türk tebaası" ve "Yunanistan'da ikamet eden Müslüman dininin Rum tebaası" olarak tanımlanır. Bu nedenle protokol, yalnızca iki kimlik türünü tanır: Birinde bir devletin tebaası, diğerinde ise bir dinin mensubu. Etnik veya dilsel milliyete atıfta bulunmaz. Bu belgenin imza sahiplerinin niyetlerini ifade etmedeki kesinlik, gerçek mübadele ile teyit edilmiştir. Anadolu Türk ili Karaman'dan Rum denen birçok kimse anadil olarak Türkçe konuşmalarına karşın Yunanca harflerle yazı yazıyor ve Ortodoks kiliselerinde ibadet ediyorlardı. Yunanistan'dan gelen sözde Türklerin çoğu ise Türkçeyi ya çok az biliyor ya da hiç bilmiyordu; genelde Yunanca konuşuyorlar, ancak Türkçe-Arap harfli alfabe kullanıyorlardı. Batılı bir sınıflandırma sistemine alışkın Batılı bir gözlemci, Yunanistan ve Türkiye hükümetlerinin kabul ettiği ve başardığı şeyin Yunan ve Türk ulusal azınlıkların getirilmesi ve gönderilmesi değil, daha ziyade Müslüman Yunanların Türkiye'ye, Hıristiyan Türklerin ise Yunanistan'a sürgün edilmesi olduğu sonucuna rahatlıkla varabilirdi. Yakın zamana kadar, her ikisi de Batılılaşmış demokrasiler olan ve biri Avrupa Birliği üyesi diğeri üye başvurusunda bulunmuş Yunanistan ve Türkiye'de devletin verdiği kimlik belgelerinde din için bir satıra sahipti.

İkinci bir örnek Mısır'dır. Hem tarih hem de coğrafya bakımından keskin bir şekilde tanımlanmış, beş bin yıldan fazla bir süredir kesintisiz bir uygarlık geçmişine sahip bir ülke olan Mısır, rahatlıkla ulus olma iddiasında bulunabilecek birkaç devletten biridir. Ancak Mısırlıların birkaç kimliği vardır ve son on dört yüzyılın çoğunda, yani yedinci yüzyılda Mısır'ın Arap – İslam fethinden ve ardından ülkenin Müslümanlaşıp Araplaşmasından bu yana Mısır kimliği nadiren, Arapçılığın kültürel ve dilsel kimliğinden ve tarihlerinin çoğunda İslam'ın dinsel kimliğinden sıyrılarak baskın bir kimlik olabilmiştir. Mısır bir ulus olarak dünyanın en eski ülkelerinden biridir. Bir ulus-devlet olarak Mısır modern bir yaratımdır ve hala yurtiçinde birçok zorlukla karşı karşıyadır. Şu anda, diğer bazı Müslüman ülkelerde olduğu gibi Mısır'daki bu zorlukların en çetini,

bugün genellikle yanıltıcı bir şekilde "köktenci" olarak tanımlanan radikal İslami gruplardır.

Kurucusunun yaşamından ve tabii kutsal kitaplarından hareketle İslam, Müslümanların zihinlerinde ve hafızalarında siyasî ve askeri gücün kullanılmasıyla ilişkilendirilir. Klasik İslam, dünya ve ahiret arasında, dini ve dünyevi düşünceler arasında bir ayrım olduğunu kabul etmişti. Dini konuları düzenlemek için kendi hiyerarşisi ve yasaları olan ayrı bir kurum belirlememiştir.

Bu İslam'ın bir teokrasi olduğu anlamına mı geliyor? Allah'ın en yüce hükümdar olarak görülmesi bakımından, cevabın evet olması gerekir. Bir ruhban sınıfının hâkim olması bakımındansa, kesinlikle hayır. Ruhban hiyerarşisinin ortaya çıkması ve bunun devlette nihai otorite olduğu varsayımı modern bir icattır ve İranlı, merhum Ayetullah Humeyni'nin İslami düşünce ve pratiğe eşsiz bir katkısıdır.

İran'daki İslam Devrimi, birçok yönden benzediği Fransız ve Rus Devrimleri gibi, sadece yurtiçinde ve kendi halkı arasında değil, aynı zamanda ortak bir söylem evrenini paylaştığı tüm ülkeler ve halklar arasında muazzam bir etkiye sahipti. Fransız ve Rus Devrimleri gibi, muazzam bir umut ve coşku uyandırdı. Bu devrimler gibi, Terör'e ve Müttefiklerin İç Savaşa Müdahalesi'ne maruz kaldı; onlar gibi, herhangi bir pragmatizm veya ılımlılık işaretini ezmeye kararlı olan Jacobinleri ve Bolşevikleri vardır. Bu önceki devrimler, ve bilhassa da Rus devrimi gibi, devrimin nedenini veya en azından onu somutlaştırdığı görülen rejimi daha da ilerletmek için çeşitli şekillerde çabalayan kendi ajan ve elçiler ağına sahiptir.

Devrim sözcüğü, modern Ortadoğu'da çok yanlış kullanılmış, Fransızca *coup d'état*, Almanca *Putsch* ve İspanyolca *pronunciamiento* kelimelerince daha uygun tarif edilecek birçok olay için kullanılmıştır. İngilizce konuşan halkların siyasi deneyimi, ilginç bir şekilde, eşdeğer bir terim sunmaz. İran'da yaşananlar bunların hiçbiri değildi, ancak kökeninde gerçek bir devrimci değişim hareketiydi. Daha öncekiler gibi, burada da birçok şey ters gitti; bu da yurtiçinde despotizme, yurtdışında terör ve yıkıma yol açtı. Devrimci Fransa ve Rusya'nın aksine, devrimci İran, büyük bir dünya gücü ve

tehdidi haline gelmek için araçlardan, kaynaklardan ve becerilerden yoksundur. Sunduğu tehdit öncelikle ve ezici bir çoğunlukla Müslümanlara ve İslam'ın kendisine yöneliktir.

İslam'daki devrimci dalganın birkaç bileşeni vardır. Bunlardan biri de aşağılanma duygusudur: Kendilerini Allah'ın hakikatinin yegâne koruyucusu olarak görmeye alışmış, Allah'ın onu kâfirlere ulaştırmasını emretmiş ve bir anda kendilerini aynı kâfirler ve kâfirler tarafından tahakküm altına alınmış ve sömürülmüş bulan bir insan topluluğunun duygusudur. Artık tahakküm altında olmadıklarında bile, hayatlarını değiştirecek, onları gerçek İslam'dan başka yollara taşıyacak şekilde derinden etkilendiler. Çoğu Batı'dan alınmış çeşitli çareler denenip birbiri ardına başarısız olurken, aşağılanmaya hayal kırıklığı eklendi.

Aşağılanma ve hayal kırıklığından sonra, yeniden diriliş için gerekli olan üçüncü bir bileşen geldi: yeni bir güven ve güç duygusu. Bu güven ve güç duygusu, Mısır'ın İsrail'e karşı savaşını desteklemek için petrol üreten Arap ülkelerinin çok etkili bir silah olarak petrolün hem arzını hem de fiyatını kullandığı 1973 petrol krizinden doğdu. Sonuçta ortaya çıkan zenginlik, gurur ve özgüven, başka bir yeni unsurla –kibirle– pekiştirildi. Avrupa ve Amerika'yı daha yakından tanıyan Müslüman ziyaretçiler, Batı uygarlığının ahlaki yozlaşması ve buna bağlı zayıflığı olarak düşündükleri hususları gözlemleyip anlatmaya başladılar.

Yoğunlaşan gerilimler, bocalayan ideolojiler, yorgun bağlılıklar ve çökmekte olan kurumlar çağında, İslami terimlerle ifade edilen bir ideoloji çeşitli avantajlar sundu: grup kimliği, dayanışma ve dışlamanın duygusal olarak aşina olunan temeli; kabul edilebilir bir meşruiyet ve otorite temeli; hem bugünün eleştirisi hem de geleceğe yönelik bir program için ilkelerin hemen anlaşılır bir formülasyonu. Bunlar vasıtasıyla İslam, bir dava veya rejimin lehine veya aleyhine olsun, seferberlik için en etkili sembolleri ve sloganları sağlayabildi.

İslami hareketler, tüm rakiplerinin aksine, başka bir büyük avantaja daha sahiptir. Camilerde, en diktatör hükümetlerin bile tam olarak kontrol edemeyecekleri bir ilişki ve iletişim ağına

sahipler. Gerçekten de, acımasız diktatörlükler, istemeden de olsa, rakip muhalefetleri ortadan kaldırarak onlara yardım eder.

İslami köktencilik diye anmanın adet haline geldiği radikal İslamcılık, tek bir homojen hareket değildir. Farklı ülkelerde ve hatta bazen tek bir ülkede birçok farklı İslami köktencilik türü vardır. Bazıları devlet desteklidir—bir veya başka Müslüman hükümet tarafından kendi amaçları için benimsenir, kullanılır ve teşvik edilir— bazıları ise aşağıdan gelen gerçek halk hareketleridir. Devlet destekli İslami hareketler arasında, hem radikal hem de muhafazakar, hem tahripkar hem de koruyucu çeşitli türler vardır. İktidardaki hükümetler, kendilerini devrimci dalgadan korumaya çalışan muhafazakâr ve önleyici hareketler başlattılar. Mısırlılar, Pakistanlılar ve özellikle Suudiler tarafından çeşitli zamanlarda teşvik edilen hareketler bunlardır. Çok daha önemli diğer bir tür İslami hareket de aşağıdan gelir, otantik bir halk tabanına sahiptir. Bunlardan iktidarı ilk ele geçiren ve en başarılı olan, İran'da İslam devrimi olarak bilinen harekettir. Radikal İslami rejimler bugün Sudan'da ve bir süredir Afganistan'da hüküm sürüyor ve İslami hareketler, başta Cezayir ve Mısır olmak üzere diğer ülkelerde zaten sallantıda olan mevcut düzene büyük tehditler sunuyor.

Müslüman köktenciler, beraber anıldıkları Protestan grupların aksine, teoloji ve kutsal metinlerin yorumlanması konularında ana akımdan farklı değildir. Eleştirileri en geniş anlamıyla toplumsaldır. Onlara göre İslam dünyası yanlış bir yola girmiştir. İslam dünyasının yöneticileri kendilerine Müslüman deyip İslam'ı yalandan taklit ederler, ancak aslında onlar şeriatı yürürlükten kaldıran, yabancı ve kafir yasaları ve adetleri benimseyen mürtetlerdir. Onlar için tek çözüm, hakiki Müslüman yaşam tarzına geri dönmektir ve bunun için mürtet hükümetlerin ortadan kaldırılması önemli bir ilk adımdır. Köktenciler, Batı'yı Müslüman toplumu çürüten kötülüğün kaynağı olarak görmeleri bakımından Batı karşıtıdır, ancak öncelikli saldırıları kendi yöneticilerine ve liderlerine yöneliktir. 1979'da İran şahının devrilmesine ve iki yıl sonra Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın öldürülmesine neden olan hareketler bunlardı. Her ikisi de ancak

iç temizlikle giderilecek derin bir şeytanlığın belirtileri olarak görülüyordu. Mısır'da hükümdarı öldürdüler ama devleti ele geçirmeyi başaramadılar; İran'da rejimi yıktılar ve kendi rejimlerini kurdular.

İslam dünyanın en büyük dinlerinden biridir. Sıkıcı ve yoksullaşmış yaşamlara onur ve anlam katar. Farklı ırklardan insanlara kardeşlik içinde yaşamayı, farklı inançlardan insanlara makul bir hoşgörü içinde yan yana hayat sürebilmeyi öğretmiştir. İslam, Müslümanların haricinde başkalarının yaratıcı ve faydalı hayatlar yaşadığı ve bu başarısıyla tüm dünyayı zenginleştiren büyük bir uygarlığa ilham verdi. Ancak İslam, diğer dinler gibi, bazı takipçilerine kin ve şiddet duygusu aşıladığı dönemler de geçirmiştir. Böyle bir dönemden geçerken, hem de bu nefretin tamamı olmasa da çoğunu bize karşı yöneltildiği bir dönemde Müslüman dünyasının bir kısmıyla yüzleşmek zorunda olmamız bizim talihsizliğimizdir.

Neden? Bu sorunun boyutlarını abartmamalıyız. Ne Müslüman dünyası Batı'yı reddetme konusunda hemfikirdir ne de Üçüncü Dünya'nın Müslüman bölgeleri düşmanlıklarında yalnızdır. Belli temel kültürel ve ahlaki, sosyal ve siyasi inançları ve özlemleri paylaştığımız, bazı çevrelerde belki de çoğunlukta olan önemli sayıda Müslüman hala vardır. Bazıları Batılıların müttefikleri olan Müslüman ülkelerinde hala kültürel, ekonomik, diplomatik olarak önemli bir Batı varlığı mevcuttur. Ancak Amerikalıları endişelendiren, telaşlandıran ve hepsinden önemlisi şaşkına çeviren bir nefret dalgası var.

Çoğu zaman bu nefret belirli çıkarlara, eylemlere, politikalara ve hatta ülkelere yönelik düşmanlık düzeyinin ötesine geçer. Batı uygarlığının ne yaptığından ve ne olduğundan ziyade hayata geçirdiği ilkeleri ve değerleri toptan reddedilmesine yol açar. Bunlar gerçekten de tabiatı itibarıyla kötü görülür; bunları destekleyen veya kabul edenler ise "Allah'ın düşmanları" olarak addedilir.

İran yönetiminin demeçlerinde, hem yargı süreçlerinde hem de siyasi açıklamalarında çok sık tekrarlanan bu ifade, ister dini ister seküler olsun, bugün dışarıdan bakan birisi için çok garip geliyor olmalıdır. Allah'ın düşmanları olduğu ve onları tespit edip yok etmek için insanların yardımına ihtiyacı olduğu fikrini özümsemek biraz

zor. Ancak, yine de tümüyle yabancı değildir. Allah'ın düşmanları kavramı, klasik öncesi ve klasik antik çağda, hem Eski ve Yeni Ahit'te hem de Kuran'da geçer.

İslam'da iyilik ve kötülük mücadelesi başlangıçtan itibaren siyasi ve hatta askerî boyutlar kazandı. Hatırlanacağı üzere Peygamber Muhammed, diğer dinlerin kurucuları gibi yalnızca bir peygamber ve yol gösterici değildi; aynı zamanda bir hükümdar ve askerdi. Dolayısıyla mücadelesi bir devleti ve onun silahlı kuvvetlerini içeriyordu. Eğer İslam için, "Allah yolunda" cihat eden kimseler, Allah adına savaşıyorlarsa, düşmanları da Allah'a karşı savaşıyor demektir. Prensipte Allah, Peygamber ve ondan sonra gelen vekilleri olan halifeler ile birlikte İslam devletinin hükümdarı, başı ve egemenidir; dolayısıyla Allah hükümran olarak orduya komuta eder. Ordu Allah'ın ordusudur ve düşman Allah'ın düşmanıdır. Allah'ın askerlerinin vazifesi, Allah'ın düşmanlarını en kısa zamanda Allah'ın onları cezalandıracağı yere, yani ahirete sevk etmektir.

Batılı politika yapıcıları şu anda meşgul eden çok önemli bir soru basitçe şu şekilde ifade edilebilir: Köktenci ya da başka bir türde olsun, İslam Batı için bir tehdit midir? Bu basit soruya çeşitli basit cevaplar verilmiştir ve basit cevaplar çoğunlukla yanıltıcıdır. Bir düşünce ekolüne göre, Sovyetler Birliği'nin ve Komünist hareketin çöküşünden sonra, İslam ve İslami köktencilik, Batı'ya ve Batı'nın yaşam biçimine yönelik en büyük tehdit olarak bunların yerini almıştır. Başka bir düşünce ekolüne göreyse, radikal köktenciler de dahil olmak üzere Müslümanlar, temelde dürüst, barışsever, dindar insanlardır; biz Batılıların onlara yaptığı tüm o korkunç şeyler yüzünden bazıları katlanamayarak yoldan çıkmıştır. Onları düşman olarak görmeyi seçiyoruz çünkü dağılmış Sovyetler Birliği'nin yerini alacak psikolojik bir düşmana ihtiyacımız var.

İki görüşün de hem haklılık payları hem de tehlikeli derecede yanlış tarafları vardır. İslam Batı'nın düşmanı değildir; etrafta Batı ile daha yakın ve daha dostane bir ilişkiden ve kendi ülkelerinde demokratik kurumların geliştirilmesinden başka bir şey istemeyen çok sayıda Müslüman bulunuyor. Ancak yabana atılamayacak miktarda

Müslüman –özellikle köktenci olarak adlandırdığımız kişiler– düşmancıl ve tehlikelidir; bir düşmana ihtiyacımız olduğu için bunu demiyorum, gerçekten öyleler.

Son yıllarda Müslümanlar arasında bazı algı ve dolayısıyla taktik değişiklikleri oldu. Bazıları hâlâ genel olarak Batı'yı, özel olarak da onun bugünkü lideri ABD'yi, İslam'ın kadim ve uzlaşılamaz düşmanı, Allah'ın dininin ve kanununun yeniden kurulmasının ve nihai evrensel zaferinin önündeki tek ciddi engel olarak görüyor. Bunlar için, dinlerinin gerekleri olarak gördükleri eylemlerin yerine getirilmesi adına ölümüne savaştan başka bir yol yoktur. Sadık birer Müslüman olarak kalmaya devam edip, modern Batı toplumunun kusurlarının çok iyi farkında olmakla birlikte, yine de onun erdemlerini –modern bilim ve teknolojiyi üreten sorgulayıcı ruhunu, modern demokratik hükümeti yaratan özgürlük kaygısını– gören başka Müslümanlar da vardır. Bunlar, kendi inançlarını ve kendi kültürlerini korurken, daha özgür ve daha iyi bir dünyaya ulaşmak için bize katılmaya çalışıyorlar. Batı'yı nihai düşmanları ve tüm kötülüklerin kaynağı olarak görmelerine rağmen, yine de Batı'nın gücünün farkında olan ve nihai mücadeleye daha iyi hazırlanmak için geçici bir yer arayanlar vardır. İkinci ve üçüncü grubu karıştırmamak akıllıca olur.

BÖLÜM II

DÂRÜ'L-HARP

İNSANLIK TARİHİ BOYUNCA, ÇİN, HİNDİSTAN, YUNANİSTAN, Roma ve onlardan önce Ortadoğu'nun antik uygarlıkları gibi birçok uygarlık yükseldi ve yıkıldı. Avrupa tarihinde Orta Çağ olarak adlandırılan yüzyıllarda, dünyanın en ileri uygarlığı hiç şüphesiz İslam uygarlığıydı. Hindistan ve Çin uygarlıkları İslam uygarlığıyla denk konuma gelmiş, hatta bazı açılardan onu aşmış olabilir; ancak bu uygarlıkların her ikisi de esasen bir bölge ve bir etnik grupla sınırlı kalmış ve dünyanın geri kalanı üzerindeki etkileri de buna bağlı olarak kısıtlanmıştır. Buna karşılık İslam uygarlığı, görüşleri ve arzularında açık bir şekilde evrenseldi.

Peygamber'in Müslümanlara vasiyet ettiği temel vazifelerden biri de cihattı. Bu kelime, temel anlamı çabalamak veya uğraşmak olan Arapça *c-h-d* kökünden gelir. Klasik metinlerde genellikle mücadele ve dolayısıyla savaşmak ile yakından ilişkili anlamıyla kullanılır. Genellikle Kuran'da "Allah yolunda cihat etmek" şeklinde (mesela IX, 24; LX, 1 vb.) zikredilir. Bu ifade ahlaki ve silahlı mücadele anlamında olacak biçimde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu anlam farklarından hangisinin amaçlandığını bağlamdan çıkarmak genellikle oldukça kolaydır. Kuran'da bu kelime, yukarıdaki iki farklı fakat bağlantılı anlamda birçok kez geçer. Peygamber'in egemen putperest oligarşiye karşı mücadele eden bir azınlık grubunun lideri olduğu Mekke döneminden kalma ilk bölümlerde, kelime sıklıkla, modernist müfessirlerin tercihiyle, ahlaki mücadele anlamını taşır.

Peygamber'in devletin başına geçtiği ve ordusuna komuta ettiği Medine dönemine ait sonraki bölümlerde, kelimenin daha belirgin bir pratik çağrışımı vardır. Birçoğunda, askerî anlam kesindir. IV, 95 iyi bir örnektir: "Müminlerden –özür sahibi olanlar dışında– oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihat edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır." Benzer hislere VIII, 72; IX, 41, 81, 88; LXVI, 9 ve diğer ayetlerde de rastlanır.

Bazı modern Müslümanlar, özellikle dış dünyaya hitap ederken, cihat vazifesini manevi ve ahlaki bağlamda açıklar. İlk dönem otoritelerin büyük bir kısmı Kuran'da, nakillerde ve Peygamber'in hadislerinde geçen ilgili kısımları alıntılayarak cihadı askerî bağlamda ele alır. İslam hukukuna göre dört tür düşmana karşı savaşmak caizdir: kâfirler, mürtetler, asiler ve eşkıyalar. Dört tür savaş da meşru olmakla birlikte, yalnızca ilk ikisi cihat sayılır. Cihat bu nedenle dini bir yükümlülüktür. Klasik dönem Müslüman fakihler, cihadın zorunluluğunu tartışırken, saldırı ve savunma savaşı arasında bir ayrım yapar. Hücumda, cihat bir bütün olarak Müslüman toplumun yükümlülüğüdür ve bu nedenle gönüllüler ve profesyonellerce ifa edilebilir. Savunma savaşında ise cihat, gücü yeten bireyin yükümlülüğü haline gelir. Usame bin Ladin'in ABD'ye karşı savaş ilanında başvurduğu ilke budur.

On dört asırlık yazılı İslam tarihinin büyük çoğunluğunda cihat Müslüman iktidarını korumak veya ilerletmek adına yürütülen silahlı mücadele anlamında yorumlandı. İslam geleneğinde dünya iki yurda bölünmüştür: Müslüman hükümetlerin yönettiği ve İslam hukukunun hüküm sürdüğü İslam Yurdu (*Dârü'l-İslâm*) ve hala yaşamın var olduğu ve daha önemlisi kâfirlerce yönetilen dünyanın geri kalanı olan Savaş Yurdu (Dârü'l-Harp). Bu varsayımdan hareketle cihat vazifesi, tüm dünya ya İslam inancını benimseyene ya da Müslüman yönetimine boyun eğinceye kadar, yalnızca ateşkeslerle kesintiye uğrayarak devam edecektir. Cihatta savaşanlar her iki

dünyada da mükâfat almaya hak kazanırlar: Bu dünyada ganimet, öbür dünyada cennet.

Diğer pek çok konuda olduğu gibi bunda da, Kur'an'ın rehberliği, Peygamber'in söz ve eylemlerini aktaran hadislerde pekiştirilmiş ve detaylandırılmıştır. Hadislerin birçoğu cihatla ilgilidir. Aşağıda birkaç örnek bulunuyor:

> Cihat, ister âdil ister zalim olsun, her hükümdarın yönetimi altında vazifenizdir.
>
> Allah yolunda bir gece ve bir gün nöbet beklemek, bir ayı oruç ve ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır.
>
> Karıncanın ısırığı bir şehidin canını bir silah darbesinden daha çok acıtır, çünkü bu darbeler ona sıcak bir yaz gününde tatlı, soğuk bir sudan daha hoş gelir.
>
> Sefere katılmadan ölen, bir kâfir gibi ölmüştür.
>
> Allah zincirlerle Cennet'e sürüklenen insanlara [fetihle zorla Müslüman olanlara] hayret eder.
>
> Ok atmayı öğren, çünkü nişan ile okçu arasındaki mesafe, Cennet bahçeleri arasındaki mesafedir.
>
> Cennet kılıçların gölgesi altındadır.

Hadisler ayrıca cihat yapılırken uyulacak bazı savaş kurallarını da ortaya koymaktadır:

> Esirlere iyi davranınız.
>
> Yağma, leşten daha helal değildir.
>
> Allah kadın ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.
>
> Müslümanlar, helâl olmak şartıyla, yaptıkları anlaşmalarla riayet etmelilerdir.[3]

---

3 Cihatla ilgili bu ve diğer metinler, bazılarının İngilizce tercümesi de mevcut olan, Peygamber'in hadis külliyatlarında bulunabilir. Yukarıdakiler şuradan alınmıştır: Alaeddin Ali ibn Hüsameddin el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, 8 bölüm (Haydarabad, 1312; 1894–1895), c. 2, s. 252–286.
Lewis'in burada aktardığı hadislerin orijinallerini tespit etmekte yardımları dolayısıyla Tayfun Demir'e müteşekkirim. (ç.n.)

Şeriata dair klasik fıkhî eserler, tabii ki, cihat –askerî anlamda kafirlere ve mürtetlere karşı düzenli bir savaş– hakkında bir bölüm içerir. Ancak bu eserler, düşmanlıkların tesisi veya sonlandırılması, savaşmayanlara, esirlere ve elbette elçilere muameleye dair savaş kurallarına doğru şekilde nasıl riayet edileceğini belirtir.

İslam'ın kayıtlı tarihinin çoğunda, Peygamber Muhammed'in yaşamından bu yana, cihat kelimesi öncelikle askerî anlamda kullanılmıştır. Hz. Muhammed peygamberlik vazifesine doğduğu yer olan Mekke'de başladı, ancak o ve takipçilerinin bu şehri yöneten pagan oligarşinin ellerinden maruz kaldıkları zulüm nedeniyle, Medine şehrine göçtüler. Burada yerel kabileler onları karşıladı ve Peygamberi önce hakem, sonra hükümdar olarak tanıdılar. Bu göç Arapçada *Hicret* olarak bilinir, Batı dillerinde bazen *Hegira* şeklinde yanlış yazılır ve "firar" olarak yanlış tercüme edilir. İslam takvimi, Hicret'in gerçekleştiği Arap yılının başlangıcından başlar. İlk cihat Peygamber tarafından doğduğu yerin yöneticilerine karşı yürütüldü ve Hicret'in 8. yılının Ramazan ayında, yani Hıristiyan takviminde Ocak 630'da Mekke'nin fethedilmesiyle sona erdi. Mekkeli liderler neredeyse hiç mücadele etmeden teslim oldular. Peygamber'e veya bir Müslüman'a karşı bazı suçları işlemekle suçlananlar dışında, anlaşmaya uygun hareket etmeleri şartıyla Mekkelilere canları ve malları için dokunulmazlık verildi. Sonraki vazife, Müslümanların egemenliğini Arabistan'ın, Peygamber'in ardından gelen halifelerin yönetimi altında ise dünyanın geri kalanına yayılmasıydı.

İslam takviminin ilk yüzyıllarında bu, muhtemel ve hatta gayet olası bir sonuç gibi görünüyordu. Çok kısa bir süre içinde, fatih Müslüman orduları kadim Pers İmparatorluğu'nu devirmiş ve tüm topraklarını hilafet mülküne katarak Orta Asya ve Hindistan'ın işgaline giden yolu açmıştı. Batıda, Bizans İmparatorluğu henüz devrilmemiş ancak topraklarının büyük bir bölümünden yoksun bırakılmıştı. O zamanlar Hıristiyan olan Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika eyaletleri de fethedildi ve zamanla hem İslamlaştırıldı hem Araplaştırıldı ve Avrupa'nın işgali, İspanya, Portekiz ve Güney İtalya'nın çoğunun fethi için birer üs olarak hizmet ettiler. Sekizinci

yüzyılın başlarında, fatih Arap orduları Pirenelerin ötesine geçerek Fransa'ya bile girmişti.

Birkaç yüzyıl süren neredeyse kesintisiz zaferlerden sonra, Arap cihadı sonunda Hıristiyan Avrupa tarafından durdurularak püskürtüldü. Doğuda, Bizanslılar bir dizi Arap saldırısını püskürterek büyük Hıristiyan şehri Konstantinopolis'i tuttular. Batı'da, İspanyol tarihinde *Reconquista*, yani Yeniden Fetih olarak bilinen ve nihayetinde Müslümanların İtalya ve İber yarımadasında fethettikleri topraklardan kovulmasına yol açan uzun, yorucu süreci başlattılar. *Reconquista*'yı Ortadoğu'ya taşıma ve yedinci yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilen İsa'nın doğum yerini geri alma girişimi de başlatıldı. Haçlı Seferleri olarak bilinen bu girişim tamamen başarısız oldu ve Haçlılar kargaşa içinde kovuldular.

Ama cihat bitmemişti. Yeni bir aşama başlatıldı; bu sefer Araplar tarafından değil, sonradan İslam'a giren, Türkler ve Tatarlarca cihat yürütülüyordu. Bu halklar, o zamanlar Hıristiyan toprağı olan Anadolu'yu fethedebildiler ve Mayıs 1453'te Konstantinopolis'i ele geçirdiler; o andan itibaren bu şehir İslami cihadın liderliğinde ilk halifelerin halefleri olan Osmanlı padişahlarının başkenti oldu. Balkanlarda Osmanlılar ve Rusya'da Müslümanlaşmış Tatarlar, Avrupa'yı bu kez Doğu'dan fethetmeye giriştiler ve bir süre için başarıyı yakalayacak gibi oldular.

Ama Avrupa Hıristiyanlığı bir kez daha işgalcileri kovmayı başardı ve artık daha başarılı bir şekilde İslam topraklarına karşı saldırıya geçti. Bu dönemde cihat neredeyse tamamen savunmacı hale gelmişti: İspanya ve Rusya'daki Yeniden Fetih'e direnmek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan tebaasının ulusal kurtuluş hareketlerine direnmek ve son olarak, Müslümanlar için İslam'ın can evini kafirlerin saldırısına karşı savunmak. Bu aşama emperyalizm olarak bilinir hale geldi.

Bu geri çekilme döneminde bile, saldırı amaçlı cihat hiçbir şekilde terk edilmedi. 1896 gibi geç bir tarihte bile Afganlar, şu anda Afganistan'ın kuzeydoğusu olan Hindukuş'un dağlık bölgesini işgal etti. O zamana kadar bölge sakinleri Müslüman değildi ve bu

nedenle bölge Müslümanlar tarafından Kafiristan, "Kâfirler Ülkesi" olarak biliniyordu. Afgan fethinden sonra Nuristan, "Işık Ülkesi" olarak yeniden adlandırıldı. Aynı dönemde Afrika'da gayrimüslim halklara karşı çeşitli cihatlar yürütüldü. Ancak modern İslam dünyasındaki cihat kavramı, pratiği ve deneyimi çoğunlukla, büyük oranda savunmacı olmuştur.

Terimin ağırlıklı askerî kullanımı nispeten modern zamanlara kadar devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Avusturyalılara karşı savaşta ileri bir üs olan Belgrad şehrine, kafiyeli bir şekilde *Dârü'l-Cihâd* (Cihat Yurdu) ismi verildi. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Mısır'ın modernleştirici hükümdarı Mehmed Ali Paşa, silahlı kuvvetlerini ve bunların idaresini Fransız ve İngiliz yapısında reforme edip onları yönetmek için bir "savaş bakanlığı" kurdu. Bu birime Cihat İşleri Divanı (*Dîvânü'l-Cihâdiyye*) ve başına, cihat işlerinin nazırı (*Nâzirü'l-Cihâdiyye*) dendi. *Cihat* kelimesinin kutsallığını yitirdiği ve yalnızca askerî anlamını koruduğu başka örnekler verilebilir. Modern zamanlarda, terimin hem askerî hem de ahlaki kullanımı yeniden canlandırıldı ve farklı insan grupları tarafından farklı şekillerde anlaşıldı ve uygulandı. Günümüzde Keşmir, Çeçenistan, Filistin ve başka yerlerde Cihat adını alan örgütler, ortadadır ki bu kelimeyi ahlaki mücadeleyi ifade etmek için kullanmamaktadır.

Cihat bazen Haçlı Seferlerinin Müslümanlardaki eşdeğeri olarak sunulur ve ikisi aşağı yukarı mukabilmiş gibi görülür. Bu bir bakıma doğrudur: Her ikisi de kafir saydığı bir düşmana karşı hakiki iman için kutsal savaş ilan etmek ve vermektir. Ama bir fark var. Haçlı Seferleri, Hıristiyan tarihinde geç bir gelişmedir ve bir bakıma İncillerde ifade edilen temel Hıristiyan değerlerinden radikal bir ayrılmaya işaret eder. Hıristiyan âlemi yedinci yüzyıldan itibaren saldırı altındaydı ve Müslümanlara geniş topraklarını kaptırmıştı; kutsal savaş, ya da daha yaygın ifadesiyle, haklı savaş kavramı antik çağlardan beri biliniyordu. Yine de İslam ile Hıristiyan âlemi arasındaki uzun mücadelede, Haçlı Seferi geç, sınırlı ve nispeten kısa süreli olmuştu. Cihat, İslam tarihinin başlangıcından beri; kutsal kitaplarda, Peygamber'in hayatında ve sahabelerinin ve onlardan sonra gelenlerin

eylemlerinde mevcut olmuştur. İslam tarihi boyunca devam etmiş ve cazibesini günümüze kadar korumuştur. *Haçlı seferi* kelimesi elbette haçtan türemiştir ve başlangıçta Hıristiyanlık adına bir kutsal savaşı ifade ediyordu. Ancak Hıristiyan dünyasında bu anlamını çoktan yitirmiştir ve genellikle, iyi bir amaç için ahlaki endişeleri olan bir sefer anlamında kullanılmaktadır. Çevre, temiz su, daha iyi sosyal hizmetler, kadın hakları ve bir dizi başka amaç için bir "haçlı seferi" düzenlenebilir. Günümüzde bu kelimenin kullanılmadığı tek bağlam, asıl dini anlamıdır. Cihat da çeşitli anlamlarda kullanılır, ancak *haçlı seferi*nin aksine asıl, birincil anlamını korumuştur.

Arapça ve diğer Müslüman dillerinde cihatta öldürülenlere şehit denir. İngilizce şehit (*martyr*) kelimesi, "tanık" anlamına gelen Yunanca *martys* kelimesinden gelir ve Yahudi-Hıristiyan kullanımında bu kelime inancından dönmek yerine işkence ve ölüme hazır olan kişiyi imler. Dolayısıyla o kişinin şehitliği, bu inanca ve onun uğruna acı çekip ölmeye hazır olduğuna dair bir tanıklık ya da şehadettir. Arapça *şehit* kelimesi de aynı zamanda "şahit" anlamına gelir ancak çağrışım epey farklıdır. İslami bağlamda *şehitlik* terimi, normalde bir cihatta ölmek şeklinde yorumlanır ve mükafatı, ilk dönem dini metinlerde biraz ayrıntılı şekilde açıklanan ebedi saadettir. Buna karşın intihar, haramdır ve bu yola girildiği takdirde cennette bir yer kazanmış olanlar bile ebedi laneti hak etmiş olur. Klasik fıkıhçılar, düşmanın elinden gelecek kesin ölüm ile kişinin kendi eliyle kendini öldürmesi arasında net bir ayrım yapar. Biri cennete, diğeri cehenneme götürür. Bazı yeni köktenci fıkıhçılar ve başkaları bu ayrımı bulanıklaştırdı ve hatta yok saydı, ancak görüşleri hiçbir şekilde genel bir kabul görmedi. İntihar bombacısı bu nedenle teolojik hassasiyet bakımından büyük bir risk almak demektir.

Kutsal savaş, imanın bir yükümlülüğü olduğu için şeriatta ayrıntılı biçimde sınırları çizilmiştir. Bir cihatta mücahitlere, saldırmadıkları müddetçe kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmemeleri, mahkumlara işkence etmemeleri veya sakat bırakmamaları, ateşkesin ardından savaşın yeniden başlaması konusunda adil bir uyarı vermeleri ve anlaşmalara riayet etmeleri emredilmiştir. Orta Çağ fıkıhçıları

ve ilahiyatçıları, hangi silahların caiz olup hangilerinin caiz olmadığı gibi meseleler de dahil olmak üzere, savaş kurallarını uzun uzadıya tartışmışlardır. Orta Çağ metinlerinde, uzun menzilli ve kimyasal savaşın meşruiyeti hakkında, biri mangonel ve mancınıklarla, diğeri zehirli uçlu oklar ve düşman su kaynaklarının zehirlenmesiyle ilgili tartışmalar bile vardır. Bu hususlarda önemli farklılıklar vardır. Bazı fıkıhçılar bu silahların kullanılmasına cevaz verir, bazıları sınırlar, bazıları ise onaylamaz. Endişe nedeni, bu silahların verdikleri ayrım gözetmeyen zayiatlardır. İslam'ın temel metinleri hiçbir noktada terörizmi ve cinayeti emretmez. Hiçbir yerde –bildiğim kadarıyla– masum halkın rastgele katledilmesinden bahsedilmez.

Fakihler, savaş ganimetlerinin esas amaç değil, tesadüfi bir kazanç olması gerektiğinde ısrar ederler. Bazıları, eğer ganimet asıl amaç haline gelirse, bunun cihadı geçersiz kıldığını ve bu dünyada olmasa da öbür dünyada faydasını göremeyeceklerini söyleyecek kadar ileri gider. Cihadın geçerli olabilmesi için, maddi kazanç için değil, "Allah yolunda" yapılması gerekir. Bununla birlikte, şerefli cihat isminin şeref yoksunu amaçlarla kötüye kullanıldığına dair sık sık şikayetler vardır. Özellikle Afrikalı fıkıhçılar, köle akıncıları tarafından talanlarını meşru göstermek ve kurbanlarının yasal mülkiyetini tesis etmek için cihat teriminin kullanılmasından yakınırlar. Şeriat, savaşmayanlara iyi muamele edilmesini emreder, ancak galiplere mülk ve ayrıca mağlup edilenlerin şahısları ve aileleri üzerinde geniş haklar tanır. Antik çağın evrensel geleneğine uygun şekilde, savaşta yakalanan düşmanlar, aileleriyle birlikte köleleştirildi; bu köleler ya satılır ya da sahiplerinin kullanımı için tutulurdu. İslam, bu köleleştirme hakkını sadece ve sadece cihatta yakalananlarla sınırlayarak, bu kuralda bir değişiklik getirdi.

Mürtetlere karşı savaşın kuralları, kafirlere karşı savaş kurallarından biraz farklıdır ve oldukça katıdır. Mürtet veya dönek, Müslümanların gözünde kafirden çok daha kötüdür. İnanmayan, daha ışığı görmemiştir ve sonunda görebileceğine dair her zaman bir umut vardır. Bu arada, gerekli şartları yerine getirmesi durumunda, Müslüman devletinin hoşgörüsüne mazhar olabilir ve kendi dinini,

hatta kendi dini kanunlarını uygulamasını sürdürmeye bile izin verilebilir. Mürtet, kısa bir süreliğine de olsa hak dini bilip terk eden kimsedir. Bu suçun dünyada affı yoktur ve fakihlerin çok büyük bir kısmına göre, mürtet, erkekse, öldürülmelidir. Kadınlar için bir miktar kırbaç ve hapis cezası yeterli olabilir. Allah dilerse merhametiyle onu öbür dünyada bağışlayabilir. Hiçbir insanın bağışlama yetkisi yoktur. Bu ayrım, militan liderlerin yabancı kafirlere ve yerli mürtetlere karşı çifte cihat ilan ettikleri günümüzde bir miktar önem taşımaktadır. Batı'da dost ve müttefik olarak görmekten memnun olduğumuz Müslüman yöneticilerin tamamı olmasa da çoğu, kendi halklarının bir kısmı tarafından hain ve çok daha kötüsü mürtet olarak görülüyor.

İlk zamanlardan itibaren, zor yoluyla elde edilen topraklar (Arapça *anveten*, Roma hukukçularının *vi et armis* ifadesinin eşdeğeri) ile *sulhen*, yani bir tür ateşkes veya barışçıl teslimiyet yoluyla elde edilen topraklar arasında hukuki bir ayrım yapıldı. Ganimet ve daha genel olarak, yeni edinilen toprakların nüfusuna gösterilecek muameleye yönelik kurallar bazı önemli açılardan farklılık gösteriyordu. Geleneğe göre her Cuma camide bu farklılık gösterilirdi. *Anveten* alınan topraklarda vaiz bir kılıç taşırdı; sulhen alınanlarda ise tahta bir değnek. Kılıç imgeleri önemini korumaya devam etmektedir. Bugün Suudi Arabistan bayrağının yeşil zemini üzerine yerleştirilmiş iki sembol vardır. Biri kelime-i şehadettir: "Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed onun resulüdür." Diğeri ise kusursuz bir kılıç temsilidir.

Belirli dönemlerde fakihler Dârü'l-Harp ile Dârü'l-İslam arasında bir ara statü tanımışlardır: Mütareke Yurdu (Dârü's-Sulh) veya Ahit Yurdu (Dârü'l-Ahd). Bunlar Müslüman olmayan, genellikle Hıristiyan ülkelerdir; yöneticileri Müslüman yöneticilerle bir tür anlaşmaya varmıştır ve bu sayede *cizye* veya kelle vergisinin eşdeğeri olarak görülen bir tür vergi/ haraç ödeyerek iç işlerinde geniş bir özerklik kazanmışlardır. Erken tarihli bir örnek, Emevi halifelerinin yedinci yüzyılda Ermenistan'ın Hıristiyan prensleriyle yaptığı anlaşmadır. Dârü's-Sulh'ün klasik örneği, MS 652'de Nübye'nin

Hıristiyan hükümdarlarıyla yapılan anlaşmadır: Buna göre cizye vergisi ödemeyip belirli sayıda köleden oluşan yıllık bir haraç veriyorlardı. Müslüman yöneticiler ve hukuk danışmanları, hediyeleri haraç olarak görmeyi seçerek, kanunu gayrimüslim güçlerle çok çeşitli siyasi, askerî ve ticari ilişkileri kapsayacak şekilde düzenleyebildiler. Bu yaklaşım tamamen ortadan kalkmadı.

Müslümanlar, Dârü'l-Harp halkları arasında bazı farklılıklar olduğunu erken bir tarihten beri biliyorlardı. Bunların çoğu, İslam için ciddi bir tehdit oluşturmayan ve muhtemelen ihtida etme ihtimali olan müşrikler ve putperestlerdi. Bunlar esas itibarıyla Asya ve Afrika'da bulunuyordu. En büyük istisna, Müslümanların kendi dinleriyle aynı türden bir dine sahip olduklarını ve dolayısıyla dünya hakimiyeti –ya da kendi deyimleriyle dünyanın aydınlanması– mücadelesinde birincil rakipleri kabul ettikleri Hıristiyanlardı. Hıristiyanlık ve İslam, farklılıklarıyla değil, benzerlikleriyle çatışmaya giren, dini olarak tanımlanan iki uygarlıktır.

Arabistan dışında kalan en eski Müslüman dini yapı olan Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra, MS 691 veya 692'de tamamlandı. Bu anıtın, eski Yahudi tapınağının bulunduğu yerde, Kutsal Kabir ve Yükseliş Kilisesi gibi Hıristiyan anıtlarının tarzında ve civarında dikilmesi, Yahudilere ve daha da önemlisi Hıristiyanlara açık bir mesaj verdi. Yahudi ve Hıristiyanlara gelen vahiyler, bir zamanlar sahih olsalar da, bunları korumakla yükümlü ancak buna layık olmayan kimselerce tahrif edilmişti ve bu nedenle İslam'da somutlaşan nihai ve mükemmel vahiy onları geçersiz kılmıştı. Nasıl ki Yahudiler, Hıristiyanlara yenilmiş ve Hıristiyanlar onların yerini almışsa, şimdi de Hıristiyan dünya düzeninin yerini Müslüman inancı ve İslam halifeliği alacaktı. Bu noktayı vurgulamak adına, Kubbetü's-Sahra'ya yazılmış Kur'an ayetleri, Müslümanların, Hıristiyanların en büyük hataları olarak gördükleri şeyleri kınamaktadır: "Oğul edinmeyen, eşi olmayan Allah'a hamdolsun," ve "O, Allah'tır, tektir, Samed'dir. Ne ondan çocuk olmuştur ne de o kimsenin çocuğu olmuştur. Ona denk ve benzer hiçbir şey yoktur," (Kur'an CXII). Bu açıkça Hıristiyanlığa, doğduğu yerde bir meydan okumaydı. Bin yıl sonra,

Amerikan birliklerinin Arabistan'da konuşlandırılması birçok Müslüman ve özellikle Usame bin Ladin tarafından Hıristiyanlığın İslam'a meydan okuması olarak görüldü.

Halife, Hıristiyanlığa yönelik bu ilk meydan okumayı vurgulamak adına, ilk kez altın sikke kestirdi ki o zamana kadar bu Roma İmparatorluğu'nun bir ayrıcalığıydı. İslam'ın ilk altın sikkesi olan *dinar*ın adının Roma'deki *denarius*tan ödünç alınmış olması önemlidir. Bu sikkelerin bir kısmında halifenin adı, Emirü'l-Müminin unvanı ve aynı tartışmalı ayetler bulunuyordu. Mesaj açıktı. Müslüman algısına göre Yahudiler ve sonrasında Hıristiyanlar yoldan çıkmış ve yanlış akideler benimsemişlerdir. Bu nedenle İslam, Allah'ın vahyinin en son ve en mükemmel hali olarak her iki dini hükümsüz kılmış ve onların yerini almıştır. Kubbetü's-Sahra'da ve altın sikkelerde geçen Kur'an ayetleri, Müslümanlar için hak dine yapılabilecek bozgunculukların en kötüsünü kınamaktadır. Elbette halifeden imparatora ek bir mesaj daha vardır: "İnancın bozuk, zamanın geçti. Artık Allah'ın yeryüzündeki imparatorluğunun hükümdarıyım."

Mesaj iyi anlaşılmıştı ve imparator sikkelerin kesilmesini bir *casus belli* olarak gördü. Bin yıldan daha fazla bir süre boyunca İslam halifeleri sırasıyla başkentleri olan Medine, Şam, Bağdat, Kahire ve İstanbul'dan, Konstantinopolis, Viyana ve daha sonra başka isimler taşıyan daha batıdaki ülkelerin Hıristiyan hükümdarlarıyla mücadeleye girişti. Bunların her biri, o zamanlar cihadın başlıca hedefiydi.

Pratikte, elbette, cihat ilkesinin uygulanması hep katı veya şiddetli olmamıştı. Kanunen gerekli olan savaş durumu, hukuki açıdan ateşkes olarak tanımlanan anlaşmalarla inkıtaya uğrayabilirdi, ancak bu anlaşmalar savaş halindeki Avrupa güçlerinin birbirleriyle imzaladıkları barış anlaşmalarından pek farklı değildi. Peygamber tarafından putperest düşmanlarıyla yapılan bu tür ateşkesler, uluslararası İslam hukukunun temeli haline geldi. Şeriata göre, eski ilahi vahiylere dayanan dinlere hoşgörü, bir fazilet değil, bir vazifeydi (Kur'an II, 256: "Dinde zorlama yoktur"). Müslüman egemenliği altındaki topraklarda, İslam hukuku, Yahudilerin ve Hıristiyanların belirli kısıtlara tabi şekilde –en önemlisi her yetişkin erkeğe

uygulanan cizye vergisi karşılığında– dinlerini uygulamalarına ve kendi işlerini yürütmelerine izin verilmesini gerektiriyordu. Cizye denilen bu vergi, Kur'an'da şöyle bildirilmektedir: IX, 29: "Kendilerine kitap verilenlerden [yani Yahudilerden ve Hıristiyanlardan] Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, boyun eğerek kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın." Son birkaç kelime hem literatürde hem de pratikte çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

Diğer kısıtlar arasında ayırt edici giysiler giymek veya alametler takmak, silah taşımamak, ata binmemek, Müslüman kölelere sahip olmamak veya Müslümanların binalarından yüksek binalar yapmamak yer alıyordu. Son ikisi ve cizye dışında, diğerleri her zaman katı bir şekilde uygulanmış değildir. Tüm bunlara karşılık, Müslüman devletin hoşgörüyle karşılanan gayrimüslim tebaası, eğitim, vergilendirme, özellikle evlilik, boşanma ve miras gibi kendi kişisel hak ve hukuklarının uygulanması dahil olmak üzere toplumsal iç meselelerinin yürütülmesinde çok geniş bir özerkliğe sahipti. Müslüman devlet ile gayrimüslim tebaa arasındaki anlaşmaya/sözleşmeye *zimme*, böyle hoşgörülü bir topluluğun mensuplarına ise *zimmi* denirdi. Modern tabirle, klasik İslam devletindeki Yahudiler ve Hıristiyanlar, bizim ikinci sınıf vatandaş olarak adlandırdığımız kişilerdi, ancak kanun ve vahiy ile kurulan ve kamuoyuyla tanınan ikinci sınıf vatandaşlık, Batı'da Hıristiyan olmayanların ve hatta bazı ana akımdan sapmış Hıristiyanların kaderi olan vatandaş olmamaktan çok daha iyiydi.

Bununla birlikte cihat Müslüman yönetimlerin, yine Müslüman olan rakiplerine karşı, duruma göre Hıristiyan müttefikler aramasını – Haçlı Seferleri sırasında dahi– engellememişti.

BÖLÜM III

HAÇLILARDAN EMPERYALİSTLERE

HAÇLI SEFERLERİ, HEM ARAP MİLLİYETÇİLERİNİN HEM İslami köktencilerin, özellikle de Usame bin Ladin'in modern Ortadoğu bilinci ve söyleminde çok önemli bir yere sahiptir. Her zaman böyle değildi.

MS 1099'da Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesi, Hıristiyan âlemi için bir zafer, Müslümanlar ve şehirdeki Yahudiler içinse bir felaketti. Dönemin Arap tarihçiliğine bakılırsa bölgede çok az ilgi uyandırmıştır. Bölgede yaşayan Müslümanların Şam ve Bağdat'a yaptıkları yardım çağrıları karşılıksız kaldı ve Antakya'dan Kudüs'e kadar yeni kurulan Haçlı prenslikleri Levanten siyaset oyununa kısa sürede dahil oldular. Ayrıca Müslüman ve Hıristiyan prensler hem kendi içlerindeki hem de aralarındaki rekabetlerde dinlerarası bir ittifak modeli kurdular.

Nihayetinde Haçlıları yenecek ve kovacak Haçlı Seferlerine karşı büyük mücadele, neredeyse bir yüzyıl sonrasına kadar başlamadı. Bunun en belirgin nedeni, MS 1176 ile 1187 yılları arasında günümüz Güney Ürdün'ünde bulunan Kerak kalesini elinde tutan ve burayı Hicaz dahil komşu bölgelerde Müslüman kervanlarına ve ticaretine karşı akınlar başlatmak için kullanan, yağmacı Haçlı lideri Renaud de Châtillon'un faaliyetleriydi. Haçlı Seferi tarihçileri, Renaud'un amacının öncelikle ekonomik –yağma arzusu– olduğunu söylemekte muhtemelen haklıdırlar. Ancak Müslümanlar onun seferlerini İslam'ın kutsal mekanlarına yönelik bir saldırı ve meydan

okuma olarak gördüler. 1182'de Kudüs'ün Haçlı kralı ile Müslüman lider Selahaddin arasındaki anlaşmayı ihlal ederek, Mekke'ye giden hacı kafilelerinden biri de dahil olmak üzere Müslüman kervanlarına saldırdı ve yağmaladı. Müslümanlara göre ölçüyü aşan hamle, Arabistan'a yönelik tehdidi ve özellikle Kızıldeniz'deki korsanlık faaliyetleriydi. Kızıldeniz'de Müslümanların gemilerine, Mekke ve Medine'ye hizmet eden Hicaz limanlarına saldırılar düzenliyordu. Selahaddin Eyyubi'nin Haçlılara karşı cihat ilan etmesine doğrudan yol açan bu olaylardı ki bu, Müslümanlara göre Arabistan'ın merkezi öneminin canlı bir örneğidir.

Selahaddin Eyyubi'nin 1187'de kazandığı zaferler ve Kudüs'ü Haçlılardan geri alması uzun süre boyunca Arap liderler için bir ilham kaynağı olmuştur, hatta bugün de böyledir. Saddam Hüseyin, makamının selefleri olarak sunduğu Irak'ın eski iki yöneticisine sıklıkla atıfta bulunur: Zamanının Batı tehdidini Haçlıları yenip bertaraf eden Selahaddin ve Siyonist sorunla hızlı ve kesin bir şekilde alakadar olan Nebukadnezar. 8 Ekim 2002'de Fransa başbakanı Jean-Pierre Raffarin, Fransız Ulusal Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Selahaddin'in "Celile'de Haçlıları yenip Kudüs'ü kurtarmayı" nasıl başardığını anlattı. Bir Fransız başbakanının Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü Haçlılardan ele geçirmesini anlatmak için *kurtarmak* kelimesini kullanması, günümüzün taban kaymasının bir yansıması veya, alternatif olarak, aşırı bir siyasi doğruculuk hali olabilir. Diğer bazı ülkelerde bu ifade, tarih cehaletine atfedilebilir, ancak kesinlikle Fransa'da değil.

Hıristiyan Avrupa'da bile Selahaddin, mağlup düşmanlarına karşı şövalyevari, cömert muamelesi nedeniyle adilane biçimde kutlanmış ve takdir edilmiştir. Ancak bu muamele Châtillon'lu Renaud'a kadar uzanmamıştır. Büyük Arap tarihçisi İbnü'l-Esir, durumları açıklar. "İki kez, [dedi Selahaddin,] eğer elimde olsaydı onu öldürmeye yemin etmiştim; bir kez Mekke ve Medine üzerine yürümeyi denediğinde ve bir kez de [Hicaz'a giden] kervanı haince ele geçirdiğinde."[4] Selahaddin büyük zaferinden sonra, birçok Haçlı

4 Ibn al-Athîr, *Al-Kâmil fi'l-Ta'rikh*, ed. C.J. Tornberg, c. 11, yıl 583 (Leiden, 1853–1864), s. 354–355.

prensi ve reisi esir alıp sonradan serbest bıraktığı sırada, Châtillon'lu Reynaud'u diğerlerinden ayırdı ve onu kendi elleriyle kafasını keserek öldürdü.

Cihadın başarısından ve Kudüs'ün geri alınmasından sonra, Selahaddin ve halefleri şehre olan ilgilerini kaybetmiş görünüyorlar. 1229'da içlerinden biri, Müslüman hükümdar ile Haçlılar arasındaki genel bir uzlaşmanın bir parçası olarak Kudüs'ü imparator II. Frederick'e bile verdi. Haçlıların burayı tamamen bir Hıristiyan şehri yapmaya çalışmalarının ardından Kudüs 1244'te geri alındı. Nispeten uzun bir belirsizlik döneminden sonra, on dokuzuncu yüzyılda, önce Avrupalı güçlerin Hıristiyanlığın kutsal yerlerinin korunması üzerindeki kavgaları ve ardından yeni Yahudi göçü ile şehre yönelik ilgi yeniden uyandı.

Aynı dönemde Müslümanlar arasında Haçlı Seferlerine yönelik bir alaka görüldü; öyle ki bu seferler gerçekleşirken hiç bu kadar umurlarında olmamıştı. Dönemin geniş ve zengin Arap tarihçiliği, Haçlıların gelişini, savaşlarını ve kurdukları devletleri gerektiği gibi kaydeder, ancak girişimlerinin sebebi ve amaçları hakkında neredeyse hiçbir şey söylemezler. Haçlı Seferi ve Haçlı, dönemin Arapça tarih metinlerinde geçmez. Haçlılardan kafir, Hıristiyan veya sıklıkla Frenk olarak bahsedilir; bu son ifade Ortodoks ve Doğu Hıristiyanlarından Katolik –ve daha sonra Protestan-Avrupalı– Hıristiyanları ayırmak için kullanılan bir terimdir. Ayırt edici bir tarihsel fenomen olarak Haçlı Seferlerinin farkındalığı, on dokuzuncu yüzyılda, Avrupa'daki tarih kitaplarının tercümesinden kaynaklanmaktadır. O zamandan beridir, Haçlı Seferlerinin Avrupa emperyalizminin İslam dünyasına yayılmasının ilk prototipi olduğuna yönelik yeni bir algı yer etmiştir. İslam dünyasına göre daha doğru bir tanım, Haçlı Seferlerinin cihada yönelik gecikmiş, çok kısıtlı ve nihayetinde etkisiz bir yanıt olduğudur. Haçlı Seferleri başarısızlıkla ve yenilgiyle sonuçlandı, kısa süre sonra İslam topraklarında unutuldu; ancak sonradan Avrupa'nın Müslümanların Hıristiyanlığa ilerlemesini engelleme ve tersine çevirme çabaları daha başarılı oldu ve İslam dünyasının sınırlarında bir dizi acılı yenilgiye dönüşen hamleyi yaptı.

Orta Çağ Arap halifeliği ve sonra Pers ve Türk hanedanları döneminde İslam imparatorluğu dünyanın en zengin, en güçlü, en yaratıcı, en aydınlanmış bölgesiydi. Orta Çağ'ın çoğunluğunda ise Hıristiyan âlemi savunmadaydı. On beşinci yüzyılda, Hıristiyanların karşı saldırısı yayıldı. Tatarlar Rusya'dan ve Mağribiler İspanya'dan kovuldu. Ancak Osmanlı padişahının önce Bizans ve ardından Kutsal Roma imparatoru ile karşı karşıya geldiği Güneydoğu Avrupa'da Müslüman gücü galip geldi. Bu diğer aksilikler ise küçük ve önemsiz görüldü. On yedinci yüzyıla kadar Türk paşaları Budapeşte ve Belgrad'da hâlâ hüküm sürüyor, Türk orduları Viyana'yı kuşatıyor ve Berberi korsanlar İngiltere, İrlanda ve hatta zaman zaman Madeira ve İzlanda'ya kadar hem gemilere hem de deniz kıyılarına akınlar düzenliyordu. Korsanlar, bir sebeple Kuzey Afrika'ya yerleşmiş, onlara Kuzey Denizi'nde ve hatta Atlantik'te okyanusta seyredebilen gemileri nasıl inşa edeceklerini, mürettebatla donatabileceklerini ve işleteceklerini gösteren Avrupalıların yardımlarını görüyordu. Bu dönem çok uzun sürmedi.

Ardından büyük değişiklik yaşandı. 1683'teki Türklerin İkinci Viyana kuşatması, tamamen başarısızlıkla sonuçlandı ve ardından uzun bir ricat geldi ki bu Osmanlı orduları için tamamen yeni bir deneyimdi. O sırada Müslüman dünyasının en büyük askerî gücü olan devletin uğradığı bu yenilgi, bir bakıma o zamandan beridir devam eden yeni bir tartışmaya yol açtı. Tartışma Osmanlı askerî, siyasi ve daha sonra entelektüel seçkinler arasında iki sorunun ele alınmasıyla başladı: Neden bir zamanlar sürekli muzaffer olan Osmanlı orduları, hor görülen Hıristiyan düşman eliyle yenilgiye uğratılmıştı? Ve önceki hakimiyetlerini nasıl geri kazanabilirlerdi? Tartışma zamanla elitlerden daha geniş çevrelere, Türkiye'den birçok ülkeye sıçradı ve giderek genişleyen bir sorun yelpazesini beraberinde getirir oldu.

Endişelenmek için iyi bir sebep vardı. Yenilgi yenilgiyi izledi ve kendi topraklarını kurtaran Hıristiyan Avrupa güçleri, eski istilacıları Asya ve Afrika'daki topraklarına geri döndürdü. Hollanda ve Portekiz gibi küçük Avrupalı güçler bile Doğu'da büyük imparatorluklar kurmayı ve ticarette baskın roller oynamayı başardılar.

1593'te aynı zamanda vakanüvis olarak da görev yapan bir Osmanlı yetkilisi olan Selaniki Mustafa Efendi, bir İngiliz elçisinin İstanbul'a gelişini kaydeder. Elçiyle pek ilgilenmiyor gibi görünür, ama elçinin seyahat ettiği İngiliz gemisi onu çok etkilemişti: "Bu kadar garip bir gemi İstanbul limanına daha önce hiç girmemişti," diye yazmıştır. "3.700 deniz mili geçer ve diğer silahların yanı sıra seksen üç top taşırdı... Bir benzeri daha önce ne görülmüş ne de kaydedilmişti; acaip bir şeydi."[5] Bir başka hayret kaynağı da elçiyi gönderen hükümdardı. "İngiltere adasının hükümdarı, miras kalan krallığını yöneten bir kadındır. . . tam güçle." "Vilâyet-i cezîre-i İngiltere... hakimesi olan avrat mülk-i mevrusesinde ve devlet ü saltanata kudret-i tammesi ile hükm idüp..."

Osmanlı tarihçisinin değinmediği bir başka ayrıntı da önemliydi. Söz konusu İngiliz elçisi gerçekten de Kraliçe Elizabeth tarafından resmen görevlendirilmişti, ancak onu İngiliz hükümeti değil, bir ticaret şirketi seçti ve idame ettirdi. Batı dünyasının Ortadoğu'daki en büyük endişesinin ticaret olduğu bir zamanda bu gayet yararlı bir düzenlemeydi. Gerçekten de, yeni çağın başlangıcını imleyen, Batı'nın hızlı ve yenilikçi teknolojik ve ekonomik genişlemesi –fabrika, okyanus aşan yük gemisi, anonim şirket– oldu. Atlantik için inşa edilen Batı Avrupa gemileri, hem savaşta hem de ticarette Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu için inşa edilen gemilerden gayet rahat şekilde daha üstün performans gösterebiliyordu ve bu ticaret, Batı'nın iki adetiyle daha da güçleniyordu: İş birliği ve rekabet. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, kahve ve şeker gibi geleneksel Ortadoğu ürünleri hem Asya hem de Amerika'daki yeni Batı kolonilerinde yetiştiriliyordu ve Batılı tüccarlar ve şirketlerce Ortadoğu'ya ihraç ediliyordu. Güney ve Güneydoğu Asya'dan Arabistan'daki kutsal şehirlere seyahat eden Müslüman hacılar bile daha

5 Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanki*, ed. Mehmet İpşirli, İkinci Baskı, İstanbul, 1999, s. 334. [Gemisi gibi turfe numûne gemi herkis İstanbul limanına gelmemişdi. Üç bin yedi yüz mil deryâdan sefer ider ve seksen üç pâre heman top kullanur sâ'ir yarakdan gayri âteş-efşân hey'et-i hâriciyyesi şekl-i hınzîr idi, u'cûbe-i devrân idi, görülmiş değildi ki sebt olundı.]

hızlı, daha ucuz, daha güvenli ve daha rahat oldukları için bazen Avrupa gemilerine rezervasyon yapıyorlardı.

Hem Ortadoğulu hem de Batılı tarihçilerin çoğuna göre, Ortadoğu'da modern tarihin geleneksel başlangıcı, Fransız Devrimi'nin Napoleon Bonaparte adında genç bir generalin şahsında Mısır'a ayak bastığı 1798 yılına dayanır. Olağanüstü kısa bir süre içinde General Bonaparte ve küçük seferi kuvveti ülkeyi fetih, işgal ve idare etmeyi başardı. Bundan önce, uzak sınırlarda Türklerin ve Farsların Avusturya ve Rusya ile karşı karşıya geldiği saldırılar, ricatlar ve toprak kayıpları olmuştu. Ancak küçük bir Batılı gücün İslam'ın canevinden bir parçayı işgal etmesi derin bir şaşkınlık yaşattı. Fransızların ayrılışı ise bir anlamda daha da büyük bir şaşkınlık yarattı. Fransızları Mısır'ı terk etmeye Mısırlılar ya da Türk hükümdarları değil, Horatio Nelson adında genç bir amiral yönetimindeki İngiliz Kraliyet Donanması'nın küçük bir filosu zorlamıştı. Bu, Müslümanların öğrenmesi gereken ikinci acı dersti: Bir Batılı güç istediği zaman bir yeri gelip işgal edebilir ve yönetebilirdi ancak sadece başka bir Batılı güç onu oradan dışarı çıkarabilirdi.

Emperyalizm, Ortadoğu'da ve özellikle İslam'ın Batı'ya karşı davasında hassaten önemli bir mevzudur. Onlar için *emperyalizm* kelimesinin özel bir anlamı vardır. İlk imparatorluğu Araplar, diğerlerini ise geniş toprakları ve nüfusu fetheden ve bunları Dârü'l-İslam'a dahil eden Türkler kurmuştur ancak bu kelime bu büyük İslam imparatorluklarındaki Müslümanlarca asla kullanılmaz. Müslümanların Avrupa'yı ve Avrupalıları fethedip yönetmeleri ve böylece onların hak dine girmelerini sağlamaları –ama zorlamamaları– son derece meşruydu. Avrupalılar için Müslümanların topraklarını fethetmek ve onları yönetmek ve daha da kötüsü onları yoldan çıkarmaya çalışmak bir suç ve günahtı. Müslümanlara göre, Müslüman olmak, Müslüman olan için bir fayda, buna vesile olanlar için bir fazilettir. İslam hukukunda, İslam'dan dönmek irtidattır; hem sapan hem de onu saptıran için ağır bir suçtur. Bu konuda kanun açık ve nettir. Bir Müslüman İslam'dan vazgeçerse –yeni bir mühtedi eski inancına dönse de– cezası ölümdür. Modern zamanlarda, *tekfir* kavramı ve uygulaması –irtidadı teşhis ve

tasdik etmek– büyük ölçüde genişletilmiştir. Aşırıcı ve köktenci çevrelerde, Müslüman olduğunu ilan eden bir kişinin bazı politika, eylem ve hatta söylemlerinin irtidatla eşdeğer olduğuna karar vermek ve onun hakkında ölüm cezası vermek alışılmadık bir durum değildir. Salman Rushdie'ye karşı fetvada, Başkan Sedat ve daha pek çok kişinin öldürülmesinde başvurulan ilke buydu.

Avrupa'nın İslam topraklarındaki faaliyetleri birkaç aşamadan geçti. İlki, ticari genişleme ve hem pazarlarla hem de hammadde kaynaklarıyla kendilerinin ve ülkelerinin –Müslümanlara göre– sömürülmesiydi. Ardından, Avrupalı güçlerin İslam dünyasının önemli bölgeleri üzerinde etkili bir hakimiyet kurmalarını sağlayan silahlı istila ve fetih geldi: Ruslar Kafkasya ve Transkafkasya topraklarında, daha sonra Orta Asya'da; İngilizler Hindistan'da; İngilizler ve Felemenkler Malezya ve Endonezya'da; ve son aşamada da İngilizler ve Fransızlar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da hakimiyet kurdular. Emperyalistler buralarda çeşitli dönemler boyunca hüküm sürdüler; Güneydoğu Asya ve Hindistan'da olduğu gibi bazılarında yüzyıllar boyunca; Ortadoğu Arap topraklarında olduğu gibi ise bazılarında nispeten kısa süreliğine.

Her iki durumda da izlerini bıraktılar. Arap dünyasında İngiliz-Fransız emperyal yönetimi dönemi Fransızların Cezayir'e (1830) ve İngilizlerin Aden'e (1839) çıkmasıyla başladı; Mısır'ın İngiliz işgali (1882), Fransızların Tunus'u (1881) ve Fas'ı (1911) kontrolü ve İngiliz etkisinin Basra Körfezi'ne yayılmasıyla devam etti; Bereketli Hilal'deki Osmanlı Arap eyaletlerinin iki büyük Batı Avrupa İmparatorluğu arasında bölünmesiyle zirveye ulaştı. Bu kez yeni edinilen topraklar, geleneksel tarzda, koloni veya bağlı devlet şeklinde ilhak edilmedi. Britanya ve Fransa'ya, Milletler Cemiyeti'nin yetkisi altında manda güçleri olarak bu toprakları yönetme ve bağımsızlıklarına hazırlama vazifesi verildi.

Bu fasıla Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bitmişti: Mandalar sona erdi ve manda bölgeleri bağımsız hale geldi. Arap yarımadasının büyük bir kısmı emperyal sahaların dışında kaldı.

Yine de emperyalizmin etkisi muazzam, bölgedeki çoğu insanın gözünde tamamen zararlı olarak görülüyordu. Etki ve zarar hiç kuşkusuz oldukça büyüktü, ancak kapsamı ve tek taraflılığı muhtemelen milliyetçi mitolojilerin anlattığından daha azdı. Her şeye rağmen bazı faydaları da vardı: altyapı, kamu hizmetleri, eğitim sistemleri ve ayrıca bazı sosyal değişiklikler, özellikle de köleliğin kaldırılması ve çok eşliliğin bırakılmasa da önemli ölçüde azaltılması gibi. Mısır ve Cezayir gibi emperyalizm boyunduruğu altında ezilen ülkelerle Arabistan ve Afganistan gibi bağımsızlıklarını hiçbir zaman kaybetmeyen ülkeler karşılaştırıldığında, karşıtlıklar çok net bir şekilde görülebilir. Suudi Arabistan'da çok geç bir tarihte sadece birkaç üniversite açıldı. Bugün, tahmini 21 milyonluk bir nüfus için sekiz üniversite var; İsrail'in 1967'de topraklarını işgal etmesinden bu yana Filistinlilerin kurduğu yedi yüksek öğretim kurumundan sadece bir fazla. Suudi Arabistan'da kölelik 1962 yılına kadar hukuken kaldırılmadı ve kadınların cariye yapılması ise tam olarak yürürlüktedir.

Ancak, Türkiye ve İran gibi siyasi bağımsızlıklarını korumayı başaran ülkelerde bile, emperyalizm ve daha geniş anlamda Batı'nın veya Avrupa'nın etkisinin muhakkak çok önemli olumsuz sonuçları vardı. Modernleşmenin dikkate değer etkileri arasında gözetleme, baskı ve telkin aygıtlarının güçlendirilmesiyle devlet otoritesinin berkitilmesi ve bununla birlikte geleneksel düzende otokratik hükümdarların fiili iktidarını sınırlayan aracı güçlerin zayıflatılması veya ortadan kaldırılması bulunmaktadır. Toplumsal değişim ve eski toplum ilişkileri ile yükümlülüklerinin çöküşü topluma büyük zarar verdi ve modern iletişim vasıtalarının daha görünür kıldığı yeni ve şaşkınlık uyandıran zıtlıklar yarattı. 1832 gibi erken bir tarihte, Adolphus Slade adında keskin gözlü genç bir İngiliz deniz subayı, eski soyluluk ile yeni soyluluk dediği kavramlar arasında bu farklılığa dikkat çekti.[6] Eski soyluların, kendi mülklerinde yaşadığını, aktarır. Yeni soylular içinse devlet onların mülküydü. Bugün bölgenin çoğunda bu hala geçerliliğini korumaktadır

6 Adolphus Slade, *Turkey and Crimean War: A Narrative of Historical Events* (Londra, 1867), s. 30–32.

Yirminci yüzyılın başlarında –her ne kadar Türkiye, İran ve o zamanlar işgal etmeye değmezmiş gibi görünen Afganistan gibi bazı uzak ülkeler güvencesiz bir bağımsızlık elde etmiş olsalar da– neredeyse bütün Müslüman dünyası dört Avrupa imparatorluğunun –İngiltere, Fransa, Rusya ve Hollanda– bünyesindeydi. Ortadoğu hükümetleri ve hizipleri, bu güçlü rakipleri nasıl birbirlerine düşüreceklerini öğrenmek zorunda kaldılar. Bir süre, bu oyunda bir miktar başarı yakaladılar. Batılı müttefikler –İngiltere, Fransa ve sonradan Amerika Birleşik Devletleri– bölgeye etkin bir şekilde hâkim oldukları için, Ortadoğulu direnişçiler tabiatıyla desteği bu müttefiklerin düşmanlarında aradılar. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yöneldiler; Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği'ne.

Daha 1914 gibi erken bir tarihte, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu ile müttefik olan Almanya İngiliz, Fransız ve Rus İmparatorluklarının Müslüman tebaası arasında dini duyguları emperyal efendilerine karşı ve dolayısıyla Almanya lehine harekete geçirmeye çalıştı. Çaba yeterli sonuçlar vermedi ve büyük Felemenk oryantalist Snouck Hurgronje bu durumla meşhur bir makalesinin başlığında şöyle alay ediyordu: "Kutsal Savaş: Almanya'da üretilmiştir."[7]

Kayzer'in başarısız olduğu yerde, Hitler bir süreliğine dikkate değer bir başarı yakaladı. Mart 1933'ün sonlarında, Hitler'in iktidara gelmesinden birkaç hafta sonra, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni, Kudüs'teki Alman başkonsolosu Dr. Heinrich Wolff'la görüştü ve hizmetlerini sundu. Bu teklifi Berlin'e bildiren konsolosa, teklifin reddedilmesi veya en azından dikkate alınmaması tavsiye edildi. Almanya'nın müttefiki olarak Britanya İmparatorluğu'nu kazanma umudu olduğu müddetçe, o dönem alenen Britanya karşıtı olan bir hareketle bağlantılar kurarak Britanya'yı kızdırmanın bir anlamı yoktu. 1938'deki Münih Anlaşmaları'ndan sonra, Hitler nihayet İngilizleri Almanya ile bir Aryan ittifakına dahil etme umudundan vazgeçtiğinde, Filistinli liderin önerileri kabul edildi. O andan itibaren, savaş yılları boyunca bağlantılar çok samimiydi ve

7 Biraz gözden geçirilmiş İngilizce versiyonu için bkz. Snouck Hurgronje, *Verspreide Geschriften*, c. 3 (Leiden, 1923), s. 257 vd.

Berlin'in eteklerindeki makamından müftü, Araplar arası siyasette önemli bir rol oynadı. 1941'de, Almanya'nın Vichy kontrolündeki Suriye üzerinden yardımıyla, Reşid Ali bir süre Irak'ta Mihver yanlısı bir rejim kurmayı başardı. Müttefik birlikleri Reşid Ali'yi mağlup etti, o da Almanya'daki müftüye katılmaya gitti. İtiraf ettiğine göre Enver Sedat bile İngiliz işgali altındaki Mısır'da bir Alman casusu olarak çalıştı.[8]

Almanya'nın yenilgisi ve Üçüncü Reich'ın çeşitli kurumlarıyla birlikte çöküşü, acı bir boşluk bıraktı. Birçok kimsenin şahit olduğu üzere bu boşluk sonucunda 1948'de Yahudiler kendi devletlerini kurabildi ve bunu önlemek için gönderilen Arap ordularını aşağılayıcı bir yenilgiye uğrattılar. Üçüncü Reich'ın yerini alacak yeni bir hami ve koruyucuya acilen ihtiyaç vardı. Bu rol Sovyetler Birliği'nde bulundu.

Ardından Sovyetler Birliği çöküverdi ve ABD dünyanın tek süper gücü olarak kaldı. Ortadoğu tarihinde Bonaparte ve Nelson'ın başlattığı dönem, Mihail Gorbaçov ve Baba George Bush tarafından nihayete erdirildi. İlk başta, emperyal rekabet dönemi, her iki rakibin geri çekilmesiyle (Sovyetler Birliği yapamadığı, Amerika Birleşik Devletleri ise emperyal rolü oynayamayacağı için) sona ermiş gibi görünüyordu. Ancak çok geçmeden, özellikle İran Devrimi ve Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in savaşları, ABD'yi bölge meselelerine daha doğrudan müdahil olmaya zorladı. Ortadoğulular bunu eski emperyal oyunda yeni bir aşama olarak gördüler. Amerikalılarsa böyle bakmıyordu, emperyal bir rol için ne arzuları ne de yetenekleri olmadığını gösterdiler. Hem hükümetteki hem de muhalefetteki Müslüman liderler bu yeni duruma farklı şekillerde tepki gösterdiler. Bazılarının tabii tepkisi, Batı'ya karşı savaşta teşvik, destek ve yardım için başvurabilecekleri, Üçüncü Reich ve Sovyetler Birliği'nin halefi yeni bir hami aramak oldu. Bir güç bloğu olarak Batı, bu sırada daha da batıya taşınmıştı ve artık esas itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden müteşekkildi ve Kıta Avrupası'nın karşıt rolü üstlenmesi adına ilginç yeni bir olasılık yarattı. Gerçekten de,

8 Enver Sedat, *el-Bahs 'ani'z-zât* (Kahire, 1978), s. 50–86; İngilizce baskısı, *In Search of Identity, an Autobiography* (New York, 1978), s. 31 vd.

Ortadoğu'nun ABD'ye karşı kin ve düşmanlığı ile kendi sebepleri arasında bir ortaklık bulan bazı Avrupalılar, bu rolü kabul etmeye istekli olduklarını gösterdiler. Her ne kadar istekleri hasıl olmuş olsa da, araçlardan yoksundular.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ardından Saddam Hüseyin'in 1991 Körfez Savaşı'ndaki mağlubiyeti, özellikle 1945'te olduğu gibi bir kez daha kendilerini davalarına yardımcı olan güçlü bir hamiden yoksun bulan Filistinlilerin hareketleri gibi seküler milliyetçi hareketlere, için yıkıcı bir darbe vurdu. Sovyet koruyucuları gitmişti. Filistinlilerin Saddam Hüseyin'e verdiği coşkulu desteğe kızan Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki Arap mali destekçiler bile yardımlarını bir süreliğine durdurarak Filistinlileri izole, yoksul ve dermansız bıraktı. Onları düşünülemez olanı düşünmeye ve İsrail ile bir barış sürecine girmeye zorlayan da bu durumdu. FKÖ'nün imdadına, köktencilere göre aşağılayıcı bir biçimde, Amerikalılar ve İsrailliler yetişti ve İsrail ile alçaltıcı bir diyaloga girmeye teşvik edildi.

Bütün bunlar, köktencilerin dünya görüşüne daha fazla inandırıcılık kazandırdı ve davalarını daha da çekici kıldı. Onlar –ve özellikle Usame bin Ladin– Sovyetler Birliği'nin çöküşünü farklı bir şekilde yorumladılar. Algılarına göre, Soğuk Savaşı kazanan Amerika değil, kendileriydi. Sovyetler Birliği'nin, Yahudilere ve Batılı emperyalistlere karşı ortak mücadelede iyi niyetli bir yardımcı olmadığı, ateizmin ve inançsızlığın kaynağı, milyonlarca Müslümana zulmeden bir zalim ve Afganistan'ın işgalcisi olduğu kanaatindeydiler. Pek de mantıksız olmayan bakışlarına göre, güçlü Kızıl Ordu'yu yenen, Sovyetleri yenilgiye ve çöküşe sürükleyen Afganistan'daki mücadeleleriydi. İki kafir süper gücün daha vahşi ve daha tehlikeli olanını bertaraf ettikten sonra, bir sonraki görevleri diğeriyle, Amerika Birleşik Devletleri'yle uğraşmaktı ve bu savaşta uzlaşmacılar, kafir düşmanın maşaları ve ajanlarıydı. Çeşitli nedenlerle, İslami köktenciler Amerika ile savaşmanın daha basit ve daha kolay bir iş olacağına inanıyorlardı. Onlara göre, Amerika Birleşik Devletleri ahlaki ve sosyal bakımdan yozlaşmış ve nihayetinde siyasi ve askerî olarak zayıflamıştı. Bu algının ilginç bir geçmişi vardır.

BÖLÜM IV

AMERİKA'YI KEŞFETMEK

UZUN BİR SÜRE BOYUNCA, İSLAM TOPRAKLARINDA Amerika hakkında çok ilginç bir şekilde neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu. İlk başta, keşif yolculukları biraz ilgi uyandırdı. Kristof Kolomb'un kendi Amerika haritasının bugüne kalan tek kopyası, İstanbul'daki Topkapı Sarayı Müzesi'nde hala korunan Türkçe bir çeviri ve uyarlamadır. On altıncı yüzyılda bir Türk coğrafyacısının Yeni Dünya'nın keşfine ilişkin *Tarih-i Hind-i Garbi* adlı kitabı, Türkiye'de basılan ilk kitaplardan biriydi (on sekizinci yüzyıl). Ancak ilgi çok azdı ve nispeten geç bir tarihe kadar Türkçe, Arapça veya diğer Müslüman dillerinde Amerika hakkında pek bir şey söylenmedi. Amerikan Devrimi, birkaç yıl sonraki Fransız Devrimi'ne nazaran, neredeyse hiç fark edilmeden yaşandı ve bilindik bir ayaklanma türü olarak görüldü. O sırada İspanya'da bulunan Faslı bir büyükelçi, Amerikan Devrimi'ne dair Arapça ilk kayıt olduğundan emin olunan bir metin yazdı:

> İngiliz Büyükelçisi, İspanyollarla İngilizler arasında çıkan savaş nedeniyle İspanya'dan ayrıldı. Bunun nedeni, Amerika halkının İngiliz kralının tebaası olması ve kralın onlardan topladığı gelir sayesinde diğer tüm Hıristiyan halklardan daha güçlü olmasıydı. Üzerlerindeki vergi ve haraçların yükünü arttırdığı ve onlara çay yüklü bir gemi gönderip onları alışılmışın üzerinde bir ücret ödemeye zorladığı söyleniyor. Bunu reddettiler ve kendisinden verecekleri miktarda

> parayı kabul etmesini ve aşırı vergi koymamasını istediler. Kral bunu reddetti, onlar da bağımsızlık için ona karşı isyan ettiler. Fransızlar, İngilizlere karşı isyanlarında Amerikalılara yardım etti ve İngiliz kralını bu şekilde yaralayıp zayıflatmayı umdular, çünkü denizdeki farklı Hıristiyan milletlerinin en güçlüsü İngiliz kralıydı.[9]

Fas sultanı 1787'de Amerika Birleşik Devletleri ile bir dostluk anlaşması imzaladı ve bundan sonra bu yeni cumhuriyetin diğer Müslüman devletlerle bazıları dostane, bazıları düşmanca olmakla birlikte çoğunlukla ticari ama hepsi sınırlı birtakım ilişkileri oldu.

İslam dünyasında siyasi bir sembol olarak Amerika'nın bahsi ilk olarak 14 Temmuz 1793'te, Fransa Cumhuriyeti'nin yeni gelen büyükelçisinin Sarayburnu'nda demirlemiş iki Fransız gemisinden yapılan top atışları altında yaptığı halk konuşması sırasında kaydedilmiştir. Büyükelçinin raporuna göre, gemiyi Osmanlı İmparatorluğu'nun, Fransız ve Amerikan Cumhuriyetlerinin ve "zorbaların dinsiz zorbalar için silahlarını kirletmeyen birkaç başka gücün" renklerine bürüdüler.[10] İstanbul'a 1796'da gelen sonraki Fransız büyükelçisi General Aubert du Bayet (daha sonra Dubayet), New Orleans'ta doğmuş ve Amerikan ordusunda savaşmış olduğu için kendisi de bir bakıma Amerikalıydı. Türkiye'de devrim fikirlerinin yayılması için çaba sarf etti.

Ama bunlar Amerikan değil Fransız teşebbüsleriydi. Fransız Devrimi fikirleri 19. yüzyıl boyunca Türkçe ve Arapça düşünce ve yazıda yankılandığı halde onun hayat verdiği Amerikan Devrimi ve Amerikan Cumhuriyeti uzun süre fark edilmemiş ve hatta meçhul kalmıştı. Tacirler, konsoloslar, misyonerler ve öğretmenlerle artan Amerikan varlığı bile neredeyse hiç merak uyandırmadı; zamanın

9 Muhammed bin Osman el-Miknâsî (İspanya'daki Fas büyükelçisi, 1779 ve 1788), *el-İksîr fi fekâki'l-esîr*, ed. Muhammad el-Fâsî (Rabat, 1965), s. 97. Daha fazla bilgi için bkz. Ami Ayalon, "The Arab Discovery of America in the Nineteenth Century," *Middle Eastern Studies*, c. 20 (Ekim 1984), s. 5-17.

10 E. de Marcère, *Une Ambassade à Constantinople; la politique orientale de la Révolution française* (Paris, 1927), c. 2, s. 12–15.

edebiyatında ve gazetelerinde neredeyse hiç bahsi geçmedi. Çoğunlukla Avrupa dillerinden tercüme edilen veya uyarlanan coğrafya ders kitapları, Batı Yarımküre'ye dair kısa bilgiler içerir; gazeteler, Birleşik Devletler'deki olaylara şöyle böyle atıfta bulunurken, genellikle Fransızca *États Unis* –Arapçası *Itâzûnî* veya buna benzer bir ifade– kullanırlardı. Ünlü yazar ve çevirmen Şeyh Rifâa Râfi' et-Tahtavî (1801-1873) tarafından Fransızcadan çevrilip uyarlanan ve 1833'te Mısır'da yayınlanan bir ders kitabı, *Itâzûnî*'nin tanımına şöyle bir ek yapar: "Kuzey Amerika topraklarında tek bir cumhuriyette toplanmış çeşitli bölgelerden (*iklîm*) oluşan bir devlet (*devle*). Sakinleri İngiltere'den ... gelen ve o toprakları ele geçiren kabilelerdir. Sonra kendilerini İngilizlerin pençesinden kurtardılar ve özgür ve bağımsız hale geldiler. Bu ülke Amerika'daki en büyük uygar ülkeler arasındadır ve burada tüm inanç ve dini topluluklarda ibadete izin verilmektedir. Hükümetinin merkezi Washington adında bir kasabadır."[11] Sonuç cümleleri dikkat çekicidir.

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, bir yanda ders kitaplarında ve ansiklopedilerde, diğer yanda gazetelerde Amerika'ya biraz daha fazla önem verilir, ancak bu hala çok sınırlıdır ve esas olarak gayrimüslim azınlıklarla sınırlı gibi görünmektedir. Genel literatürde Amerika'ya yapılan atıflar bir bütün olarak ne olumlu ne de olumsuzdur, kısa şekilde tanımlayıcıdır. Misyonerler elbette Müslüman çevrelerde sevilmezdi, ama bunun dışında bir güvensizlik var gibidir, hatta bunlara karşı bir nefret pek yoktur. İç Savaş'ın sona ermesinden sonra, bazı işsiz Amerikalı subaylar, Müslüman yöneticilerin hizmetinde iş bile buldular ve onların ordularını modernize etmelerine yardımcı oldular. Amerikalı misyonerler, Müslümanlara din propagandası yapmaları yasak olmasına rağmen, bazı Ortodoks Hıristiyanları Presbiteryene dönüştürebildiler ve daha da önemlisi, başta azınlıklardan, nihayetinde de Müslümanlardan, her geçen gün artan sayıda erkek ve daha sonra kız çocuğuna modern orta ve yüksek eğitim vermeyi başardılar.

11 Rifâa Râfi' et-Tahtâvî, *Kalâ'idü'l-mefâhir fi garîbi 'avâ'idi'l-evâ'il ve'l-evâhir* (Bulak, 1833), s. 1, s. 14; karş. Ayalon, "Arab Discovery of America", s. 9.

Bu okulların mezunlarından bazıları, eğitimlerini Amerikan kolej ve üniversitelerinde sürdürmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne bile gittiler. Bunlar da, ilk başta, esasen Hıristiyan azınlıklardan geliyordu. Zamanla artan sayıda Müslüman yurttaşları da onları izledi; hatta bazılarına kendi ülkelerinin hükümetleri burs sağladı.

İkinci Dünya Savaşı, petrol endüstrisi ve savaş sonrası gelişmeler birçok Amerikalıyı İslam topraklarına getirdi. Artan sayıda Müslüman da Amerika'ya başta öğrenci, sonra öğretmen, iş adamı veya başka türlü ziyaretçi, nihayetinde ise göçmen olarak geldi. Sinema ve daha sonra televizyon, Amerikan yaşam biçimini ya da en azından onun belirli bir versiyonunu, daha önce Amerika adının anlamsız geldiği ya da bilinmediği milyonlarca insanın önüne getirdi. Geniş bir Amerikan ürünleri yelpazesi, özellikle Avrupa rekabetinin neredeyse tamamen ortadan kalktığı ve Japon rekabetinin henüz ortaya çıkmadığı savaş sonrası yıllarda, yeni müşteriler kazanarak ve belki daha da önemlisi yeni lezzetler ve hırslar yaratarak Müslüman dünyasının en uzak pazarlarına ulaştı. Bazıları için Amerika, özgürlüğü, adaleti ve fırsatı temsil ediyordu. Daha birçokları için, daha bu niteliklerin günah veya suç olarak görülmediği bir zamanda zenginlik, güç ve başarıyı temsil ediyordu.

Ardından, geniş ve yayılan bir dini uyanışın liderleri, düşmanlarını arayıp, onu Allah'ın düşmanı diye olarak tanımlayınca ve düşmanlarına Batı Yarımküre'de "bir yerleşim yeri ve bir isim" verince büyük değişiklik meydana geldi. Aniden, ya da öyle görünüyordu ki Amerika, kötülüğün baş düşmanı, beden bulmuş hali, iyi olan her şeyin ve özellikle Müslümanlar için İslam'ın şeytani rakibi haline geldi. Neden?

Anti-Amerikancılık havasının bileşenleri arasında Avrupa'dan gelen bazı entelektüel etkiler de vardı. Bu etkilerden biri Almanya'dandı. Burada Rainer Maria Rilke, Oswald Spengler, Ernst Jünger ve Martin Heidegger gibi muhtelif yazarların da dahil olduğu, Amerika'ya yönelik olumsuz görüşün benimsendiği bir düşünce ekolü oluşmuştu. Bu algıya göre Amerika, en nihai kültürsüz uygarlık

örneğiydi; zengin ve rahattı, maddi açıdan gelişmiş ama ruhsuz ve yapaydı; bir araya getirilmiş veya en iyi ihtimalle inşa edilmiş fakat yetişmemişti; organik değil mekanikti; teknolojik olarak karmaşıktı ama Almanların ve diğer "otantik" halkların köklü, insani, ulusal kültürlerinin maneviyatı ve canlılığına sahip değildi. Alman felsefesi ve özellikle eğitim felsefesi, 1930'lar ve 1940'ların başlarında Arap ve diğer bazı Müslüman entelektüeller arasında hatırı sayılır bir rağbet gördü ve bu felsefi Amerikan karşıtlığı mesajın bir parçasıydı. Alman ideolojilerinin Nazi versiyonu milliyetçi çevrelerde ve özellikle de Suriye ve Irak'taki Baas Partisi'nin kurucuları ve takipçileri arasında etkiliydi. Haziran 1940'ta Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasından sonra, Fransız mandası altındaki Suriye ve Lübnan bölgeleri Vichy yetkililerinin kontrolü altında kaldı ve bu nedenle Almanlar tarafından kolayca erişilebilir durumdaydı. Buralar Almanların Arap dünyasındaki faaliyetleri için bir üs görevi gördü. Bunlar arasında kayda değer bir faaliyet Irak'ta Nazi yanlısı bir rejim kurma girişimiydi, ki bir süreliğine başarılı da olmuştu; Baas Partisi'nin kuruluşu bu döneme dayanmaktadır. Bu faaliyetler İngilizlerin (ve Özgür Fransızların) Temmuz 1941'de Suriye-Lübnan'ı işgal etmesiyle sona erdi, ancak Baas Partisi ve kendine özgü ideolojileri varlığını sürdürdü.

Amerikan yapaylığı ve Araplarınki gibi gerçek bir ulusal kimliğin eksikliği söylemi, Baas Partisi'nin yazılarında sıklıkla yer alır ve zaman zaman Saddam Hüseyin tarafından, örneğin Ocak 2002'deki konuşmada, dile getirilir. İkinci Dünya Savaşı, ardından Soğuk Savaş gibi savaşlar devam edip, Batı'nın Amerikan liderliği daha belirgin hale geldikçe, ortaya çıkan nefrette Amerika'nın payı daha görünür hale geldi.

Üçüncü Reich'ın çöküşü ve Alman etkisinin sona ermesinden sonra, daha da Amerikan karşıtı başka bir güç, başka bir felsefe bunların yerini aldı: Batı kapitalizmini ve onun en gelişmiş ve en tehlikeli formu olarak Amerika'yı suçlayan, Marksizmin Sovyet versiyonu. Rusların önce çarlar, sonradan Sovyetler tarafından fethedilen uçsuz bucaksız Asya imparatorluğunu zorbalıkla

yönetmeleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Ortadoğu'da olmak üzere tüm dünyada hızla yayılan anti-emperyalist hareketlerin şampiyonları ve sponsorları olarak büyük bir başarıyla kendilerini göstermelerini engellemedi. 1945'te öyle görünüyordu ki sosyalizm, geleceğin dalgasıydı. Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği savaş alanında zafer kazanmıştı. Batı Avrupa'da İngiliz İşçi Partisi, 1945 genel seçimlerinde koca Winston Churchill'i bile mağlup etti. Sosyalizmin çeşitli biçimleri, tüm Arap dünyasında hükümetler ve hareketlerce hevesle benimsendi.

Ancak bu yabancı sponsorlar ve ithal felsefeler, Batı ve Amerikan karşıtlığı için maddi yardım ve entelektüel ifade sağlasalar da, bu karşıtlıkların esas nedeni değillerdi. Hiç şüphe yok ki, bunlar yaygın Batı karşıtlığının, Ortadoğu ve İslam dünyasındaki başka yerlerde çok sayıda insanın bu tür fikirleri benimsemesini açıklamaz. Bu kadar farklı doktrinlere destek kazandıran şeyin Araplar için pek çekici olmayan Nazi ırk teorisi ya da Müslümanlar için hiçbir çekiciliği olmayan Sovyet ateist Komünizmi değil, temellerinde yatan Batı karşıtlığı olduğu aşikardır. Nazizm ve Komünizm, hem bir yaşam tarzı hem de dünyadaki bir güç olarak Batı'ya karşı çıkan ana güçlerdi ve bu itibarla, Müslümanlar Batı'yı baş düşmanları olarak görenlerin sempatisine ve hatta iş birliğine güvenebilirlerdi.

Ama neden? Genelden özele dönersek; Ortadoğu ve diğer İslam halklarının çeşitli mücadelelerinde –yabancı yönetim veya tahakkümden bağımsızlık; başta petrol olmak üzere kaynakları yabancı sömürüden kurtarmak; Batı'nın ajanları veya taklitçileri olarak görülen yöneticileri ve rejimleri devirmek– gösterdikleri ateşli öfkeleri uyandıran, Batılı hükümetlerin benimseyerek uygulamaya koyduğu tekil politika ve eylemler yok değildir. Ancak çoğu zaman bu politikalardan vazgeçilip de sorunlar çözüldüğünde, en iyi ihtimalle yalnızca yerel ve geçici bir hafifletme yaşanır. İngilizler Mısır'ı, Fransızlar Cezayir'i terk etti, ikisi de diğer Arap müstemlekelerini terk etti, Irak'ta ve Mısır'da monarşiler devrildi, batılılaşan şah İran'ı terk etti, Batılı petrol şirketleri keşfettikleri ve geliştirdikleri petrol kuyularının kontrolünü bıraktılar ve bu ülkelerin hükümetleriyle

yapabilecekleri en iyi anlaşmalarla yetindiler; yine de köktencilerin ve diğer aşırılık yanlılarının Batı'ya karşı genelleştirilmiş kızgınlığı devam ediyor, büyüyor ve yatışmıyor.

Batı müdahalesi ve sonuçları konusunda belki de en sık alıntılanan örnek, 1953'te İran'da Musaddık hükümetinin devrilmesidir. Kriz, popüler milliyetçi lider Musaddık'ın ülkedeki genel destekle petrol şirketlerini ve özellikle de en önemlisi olan Anglo-İran Şirketi'ni kamulaştırmaya karar vermesiyle başladı. Elbette, bu ve diğer imtiyazlı petrol şirketlerinin faaliyet gösterdiği koşullar, haklı olarak hem adaletsiz hem de elverişsiz görülüyordu. Örneğin, İngiliz-İran petrol şirketi İngiliz hükümetine, İran hükümetine ödediği imtiyaz ücretinden daha fazla vergi ödüyordu. Amerika Birleşik Devletleri önce Britanya'nın bir müttefiki olarak, sonrasında ise giderek artan Sovyetlerin Musaddık hükümetinin yanında yer alması korkusuyla müdahil oldu. Bu nedenle Amerikan ve İngiliz hükümetleri, denilene göre şahla anlaşarak Musaddık'tan bir darbeyle kurtulmaya karar verdiler. Başlangıçta darbe pek iyi gitmedi. Musaddık, şahın habercisini tutukladı ve darbenin lideri ve şahın yeni hükümetinin başkanı olması istenen General Zahidi'nin tutuklanmasını emretti. Bir süre Musaddık'ın destekçileri ve Tudeh Komünist Partisi üyeleri sokaklarda kitlesel gösteriler yaparak hem şahı hem de babasını suçladı, "Yankees go home" diye bağırdılar. Şah, karısıyla birlikte Irak'a kaçtı, burada ABD büyükelçisi ile gizlice görüştü ve ardından Roma'ya uçtu.

Bu arada Tahran'daki gösterilerin yapısı değişti. Daha önce hepsi şaha karşıydı; şimdi ondan yana çıkmaya başladılar ve özellikle ordu şahı desteklemek için sokaklara çıktı. Bir dizi gösteriden sonra Musaddık devrildi ve yerine Zahidi başbakan oldu. 19 Ağustos 1953'te şaha AP'den bir telgrafla şu haber ulaştı: "Tahran: Musaddık devrildi. Kraliyet birlikleri Tahran'ı kontrol ediyor. Zahidi Başbakan." Kısa bir süre sonra şah Tahran'a döndü ve tahtında oturmaya devam etti.

Sonrası, bölgenin standartlarına göre son derece yumuşaktı. Musaddık hükümetinin dışişleri bakanı idam edildi ve yandaşlarından bazıları hapis cezasına çarptırıldı. Musaddık da yargılandı ve üç

yıl ev hapsine mahkûm edildi. Ağustos 1956'da serbest bırakıldıktan sonra, 1967'ye kadar mülkünde koruma altında yaşadı. Amerikan CIA ve İngiliz MI6'in rejimin devrilmesi ve şahın dönüşüne aktif müdahalesi nedeniyle şah, tebaasının önemli grupları tarafından önce İngiliz, sonra Amerikan kuklası olarak görüldü.

Öyle olsa bile, kuklacılar ne güvenilir ne de etkiliydi. 1979'da İran Devrimi geldiğinde ne İngilizler ne de Amerikalılar şahı devrilmekten kurtarmak için bir şey yapmadılar. ABD yönetimi o zaman sadece yardım sağlamakla kalmadı, hiçbir şey yapmaya niyetlerinin olmadığını da açıkça belirtti. Daha da önemlisi, bir süre şah ve ailesinin Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmasını reddettiler. Şah, Ocak 1979'un ortalarında Tahran'dan kaçtı, Mısır üzerinden Fas'a uçtu ve burada kısa bir süre kralın konuğu olarak kaldı. Ancak Fas kralının, başta nisan ayı başlarında Rabat'ta ev sahipliği yapacağı İslam Konferansı Örgütü toplantısı olmak üzere başka endişeleri vardı. Bu nedenle Kral Hasan, şahtan en geç 30 Mart'ta ayrılmasını istedi. Şah, ABD büyükelçisine şimdi Başkan Carter'ın sığınma teklifini kabul etmek istediğini bildirdi, ancak İran'ın yeni yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmanın şah ve ailesine sığınma vermekten daha öncelikli olduğu inancıyla bu teklifin geri çekildiğini gördü. Amerika Birleşik Devletleri ancak şah ölürken, tıbbi bakıma acil ihtiyaç duyduğu sırada yumuşadı. 22 Ekim 1979'da şah, Amerika Birleşik Devletleri'ne gidebileceği konusunda bilgilendirildi. Ertesi sabah erkenden New York'a geldi ve doğruca hastaneye gitti. Varlığının ABD için sorun yarattığının farkına vararak, ciddi hastalığına rağmen ülkeyi terk edip Panama'ya gitti ve burada İran'a iade edilmekten kıl payı kurtuldu. Panama'dan Mısır'a döndü ve 1980'de öldü.

Bölgedeki farklı gruplar bu olaylardan iki ders çıkardı: Birincisi, Amerikalıların Ortadoğu ülkelerinde kukla hükümdarlarını yerleştirmek veya tekrar başa geçirmek için hem güç kullanabilir hem de entrika çevirebilirlerdi; ikincisi ise, bu kuklalara kendi halkları tarafından ciddi bir saldırı olduğunda Amerikalıların güvenilir hamiler olmadıkları ve onları öylece terk edecekleri. Biri nefret, diğeri küçümseme doğuruyordu ve bu tehlikeli bir birleşimdi.

Açıktır ki, bu belirli sıkıntılardan daha derin bir şey söz konusudur, ne kadar çok ve önemli olursa olsun, her anlaşmazlığı bir soruna dönüştüren ve her sorunu çözülemez kılan daha derin bir şey. Şu anda karşı karşıya olduğumuz şey, yalnızca şu ya da bu Amerikan politikası hakkında bir şikâyet değil, daha ziyade Amerika'nın modern dünyada temsil ettiği her şeyin aynı anda hem öfkeli hem de küçümseyici bir şekilde reddedilmesi ve kınanmasıdır.

Bu yeni tutumların gelişmesinde önemli bir figür, Müslüman köktenciliğin önde gelen ideologlarından biri haline gelen ve Müslüman Kardeşler olarak bilinen köktenci örgütün aktif bir üyesi olan Mısırlı Seyyid Kutub'du. 1906'da Yukarı Mısır'da bir köyde doğdu, Kahire'de okudu ve birkaç yıl öğretmen, ardından Mısır Eğitim Bakanlığı'nda memur olarak çalıştı. Bu unvanla, Kasım 1948'den Ağustos 1950'ye kadar kaldığı Amerika Birleşik Devletleri'ne özel bir görevle gönderildi. Köktenci aktivizmi ve yazıları, Amerika'dan Mısır'a dönüşünden çok kısa bir süre sonra başladı. Temmuz 1952 askeri darbesinden sonra, ilk başta Hür Subaylar denilen grupla yakın ilişkileri sürdürdü, ancak İslamcı öğretileri bu grubun laik politikalarıyla çatıştığı için onlardan ayrıldı. Yetkililerle birkaç kez sürtüştükten sonra, 1955'te 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Irak Cumhurbaşkanı Arif'in adına yaptığı af sonucu 1964'te serbest bırakıldı ve o yılın sonlarında önemli eserlerinden biri olan *Yoldaki İşaretler*'i (*Me'âlim fi't-Tarîk*) yayımladı. 9 Ağustos 1965'te, bu sefer vatana ihanet ve özellikle Başkan Nasır'a suikast planlamak suçlamasıyla yeniden tutuklandı. Kısa bir yargılamadan sonra 21 Ağustos 1966'da ölüme mahkûm edildi. Sekiz gün sonra idam edildi.

Seyyid Kutub'un Amerika Birleşik Devletleri'nde kalması, İslam ile dış dünya arasındaki, daha özel olarak kendi içindeki ilişkilerle ilgili fikirlerinin gelişmesinde çok önemli bir dönem gibi görünüyor. İsrail Devleti daha yeni kurulmuş, bir dizi Arap-İsrail savaşının ilkinde savaşıp kazanarak ayakta kalabilmişti. Bu, dünyanın Nazilerin yönettiği Avrupa'da Yahudilerin neredeyse tamamen yok edildiğinin farkına vardığı ve yeryüzünün büyük bölümünde olduğu gibi Amerika'da da kamuoyunun ezici bir çoğunlukla İsrail

tarafında olduğu bir dönemdi. Üçüncü Reich ile Kudüs Müftüsü ve Iraklı Reşid Ali gibi önde gelen Arap liderler arasında savaş zamanı gelişen ilişki de haberlerdeydi ve halkın sempatisi doğal olarak Hitler'in suç ortaklarının yarattığı yıkımdan kaçma mücadelelerinde Hitler'in kurbanları olarak görülen kimselere kaydı. Seyyid Kutub Yahudilerin, Hıristiyanların suç ortaklığıyla İslam'a şiddetli saldırısı olarak gördüğü eylemlere Amerika'da gösterilen desteğin seviyesi karşısında çok şaşırdı.

Amerikan yaşam tarzına –esas olarak günahkârlığına, yozlaşmasına ve cinsel gelişigüzellik olarak gördüğü şeye bağımlılığına– yönelik şaşkınlığı Kutub'un tavrını daha da aşikâr eder. Seyyid Kutub, Doğu maneviyatı ile Batı materyalizmi arasındaki karşıtlığı bir hakikat olarak aldı ve Amerika'yı ikincisinin gayet aşırı bir formu olarak tanımladı. Amerika'daki her şey, diye yazıyordu, hatta din bile maddi terimlerle ölçülür. Birçok kilise olduğunu gözlemledi, ancak okuyucularını, bunların çokluğunun gerçek dini veya manevi duyguların bir ifadesi olarak yanlış anlaşılmaması gerektiği konusunda uyardı. Amerika'daki kiliselerin şirket gibi çalıştığını, müşteriler ve tanınma için rekabet ettiğini, müşteri ve izleyici çekmek için mağazalar ve tiyatrolarla aynı yöntemleri kullandıklarını söylüyordu. Bir şirketin ya da tiyatronun yöneticisi için geçerli olduğu gibi bir kilisenin papazı için de önemli olan başarıdır ve başarı boyutla, –büyüklükle, sayılarla– ölçülür. Kiliseler, müşteri çekmek için utanmadan reklam yapar ve Amerikalıların en çok aradıkları şeyi sunar: "iyi vakit geçirmek / *a good time*" veya "eğlence / *fun*" (Arapça metninde İngilizce sözcükleri kullanmıştır). Sonuç olarak, rahipliğin kutsanmasıyla kilise eğlence salonları, kadın erkek insanların buluştuğu, kaynaştığı ve temas ettiği danslar düzenlemektedir. Papazlar, dansın ateşini harlamak için ışıkları kısacak kadar ileri giderler. "Dans gramofonun notalarıyla alevleniyor," der bariz bir tiksintiyle; "dans salonu topuklar ve baldırlar girdabına dönüşür, kollar kalçaları sarar, dudaklar ve göğüsler birleşir ve hava şehvetle dolar." Ayrıca, umumi Amerikan sefahatine dair tasvir ve ayıplamasını belgelemek adına cinsel davranış üzerine hazırlanmış Kinsey Raporlarından alıntı

yapar.[12] Batı'ya ve onun yollarına ilişkin bu algı, dini bütün teröristlerin neden genç erkek ve kadınların buluştuğu dans salonlarını, gece kulüplerini ve diğer yerleri meşru hedefler olarak düşündüklerini açıklamaya yardımcı olabilir. Seyyid Kutub'un Amerikan yaşam tarzına yönelik suçlamaları o kadar şiddetliydi ki, 1952'de Eğitim Bakanlığı'ndaki görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Anlaşılan bu olaydan sonra Müslüman Kardeşler'e katıldı.

Seyyid Kutub'un yazılarının ve vaazlarının temel unsuru iç düşmana –yeni cahiliye– yönelikti. Cahiliye, Peygamber ve İslamiyet gelmeden önce Arabistan'da hâkim olan putperestlik dönemi için kullanılan klasik İslami bir kavramdır. Seyyid Kutub'a göre, Müslüman halkları ve onları yöneten yeni firavunları –tabii ki mevcut rejimlere bir gönderme olarak görülebilir– yeni bir cahiliye sarmalamıştı. Ancak dış düşman tehdidi büyüktü ve giderek daha da artıyordu.

Seyyid Kutub'un Amerikan karşıtlığının, sadece tesadüfen Amerika'yı ziyaret etmiş olmasının bir sonucu olduğu ve bakanlığı tarafından herhangi bir Avrupa ülkesine gönderilseydi benzer bir tepki vereceği söylenir. Ama o zamanlar önemli olan Amerika'ydı ve onun İslam dışı dünyadaki iyi veya kötü liderliği giderek daha fazla tanınmaya ve tartışılmaya başlandı. Amerika'nın günahkarlığı, yozlaşması

12 Seyyid Kutub, *el-İslâm ve müşkilâtü'l-hadâre* (y.y., 1967), s. 80 vd. Ayrıca bkz. John Calvert, "'World is a Undutiful Boy!' Sayyid Qutb's American Experiences," *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2 (Mart 2000), s. 87–103. Ölümünden sonra Suudi Arabistan'da yayınlanan ayrı bir kitabını "Yahudi ile savaşımıza" diye ithaf etmiştir: *Ma'reketunâ ma'a'l-Yehûd* (Cidde, 1970). Burada Arapların Yahudilerle çatışmasına ek olarak, İslam'a ve daha genel olarak dini değerlere karşı savaşta Yahudilerin tehlikeli rolünden bahseder: "Ateist, materyalist anlayışın arkasında bir Yahudi vardır—[Marx]; hayvani cinsel anlayışın arkasında bir Yahudi vardır [Freud]; ailenin yıkılmasının ve toplumun kutsal bağlarının bozulmasının arkasında bir Yahudi vardır—[Durkheim]." Aslında bu üç isim Seyyid Kutub tarafından değil, editörü tarafından eklenmiştir; hatta fazladan bir de bunlara dipnotta bir dördüncüsünü eklemiştir: Jean-Paul Sartre. Sartre parçalanma ve yıkım edebiyatının ilham kaynağı olarak bir Yahudi'ye dönüştürülür. Seyyid Kutub'un, İsrail ve Siyonizm karşıtlığından farklı olarak bu ve diğer Yahudi karşıtı pasajlar için ilham kaynağı Avrupa veya Amerika merkezli olması muhtemel görünüyor.

ve bunun sonucunda İslam'a ve Müslüman halklara yönelik tehdidi, Müslüman köktenci çevrelerde iman meselesi haline geldi.

Bugüne dek İslam topraklarında medyada, risalelerde, vaazlarda ve halka açık konuşmalarda sürekli zikredilen, neredeyse standartlaşmış bir Amerikan suçları nakaratı vardır. Dikkate değer bir örnek, Mısırlı bir profesörün Avrupa Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'nün Şubat 2002'de İstanbul'da düzenlenen ortak toplantısında yaptığı konuşmadır. Suç vesikası, Kuzey Amerika'daki ilk yerleşimin kurulmasına, bu sırada oradaki sakinlerin yerlerinden edilerek imha edilmesine ve hayatta kalanların ise sürekli kötü muamele görmesine kadar geriye giderek başlar. Siyahilerin (bunu Mısırlı birinin zikretmesi gariptir) ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki göçmenlerin köleleştirilmesi, ithal edilmesi ve sömürülmesiyle devam eder. Hiroşima ve Nagazaki'de Japonya'ya, bunun yanı sıra Kore, Vietnam, Somali ve başka ülkelere karşı işlenen savaş suçları anılır.

Lübnan, Hartum, Libya, Irak'taki Amerikan eylemleri ve tabii ki Filistinlilere karşı İsrail'e yardım etmek bu emperyalist saldırganlık suçları arasında kayda değer başlıklardır. Daha geniş bakımdan suç vesikasında Amerika'nın, Ortadoğu ve başka yerlerdeki zorbalara – mesela İran şahını ve Etiyopyalı Haile Selassie– ve koşullara göre kendi halklarına karşı duran çeşitli Arap zorbalara desteği de zikredilir.

Ancak hepsi arasında en güçlü suçlama, Amerikan yaşam tarzının yozlaşması, sefahati ve İslam'a yönelttiği tehdittir. Seyyid Kutub'un klasikleşmiş formülasyonuyla bu liste, İslami köktencilerin ve en önemlisi de İran Devrimi'nin dilinin kelime dağarcığı ve ideolojisinin vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Merhum Ayetullah Humeyni tarafından Amerika Birleşik Devletleri için kullanılan Büyük Şeytan terimiyle kastedilen budur. Şeytan Kuran'da anlatıldığı üzere ne emperyalist ne de sömürücüdür. O bir vesvesecidir, "insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecidir" (Kur'an CXIV, 4, 5).

BÖLÜM V

ŞEYTAN VE SOVYETLER

AMERİKA'NIN YENİ ROLÜ VE ORTADOĞU'NUN BU ROLÜ algılayışı, 1979'da Pakistan'da yaşanan bir olayla canlı bir şekilde gösterildi. 20 Kasım'da bin radikal Müslümandan oluşan bir grup Mekke'deki Mescid-i Haram'ı ele geçirdi ve bir süre Suudi güvenlik güçlerine karşı savundu. Amaçları, ilan ettiklerine göre, "İslam'ı arındırmak" ve Arabistan'ın kutsal topraklarını "kafir kraliyet ailesi"nden ve onları destekleyen yozlaşmış dini liderlerden kurtarmaktı. Liderleri, hoparlörlerden yaptığı konuşmalarda, Batılıları temel İslami değerlerin yok edicileri ve Suudi hükümetini ise onların suç ortakları diye suçladı. İslami eski "adalet ve eşitlik" geleneklerine dönüş çağrısında bulundu. Sert bir çarpışmadan sonra isyancılar bastırıldı. Liderleri, 9 Ocak 1980'de aralarında Mısırlılar, Kuveytliler, Yemenliler ve başka Arap ülkeleri vatandaşlarının da bulunduğu 62 takipçisiyle birlikte idam edildi.

Bu arada Pakistan'ın başkenti İslamabad'da isyancıları desteklemek için bir gösteri düzenlendi. Mekke'deki çatışmalara –o sıralarda İran'da devrimci lider olma yolundaki Ayetullah Humeyni'nin aktarımına göre– Amerikan birliklerinin karıştığına dair bir söylenti dolanıyordu. Amerikan Büyükelçiliği Müslüman göstericilerden oluşan bir kalabalığın saldırısına uğradı ve iki Amerikalı ve iki Pakistanlı çalışan öldürüldü. Humeyni neden sadece yanlış değil, aynı zamanda gayet ihtimal dışı olan bir haberin arkasında durmuştu?

Bu olaylar 1979 İran Devrimi bağlamında gerçekleşmişti. 4 Kasım'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliği ele geçirildi ve 62 Amerikalı

rehin alındı. Kadınlar ve Afrikalı Amerikalılardan oluşan 10 kişi derhal serbest bırakıldı; kalan rehineler, 20 Ocak 1981'de serbest bırakılıncaya kadar 444 gün boyunca tutuldu. Rehin alanlar ve başkalarının müteakip açıklamaları ve ifşaatları sayesinde, o zamanlar çoğu kimseyi şaşırtan olayın nedenleri daha da netleşti. Rehine krizinin, bugün, İran ile ABD arasındaki ilişkilerin bozulmasından değil, düzelmesinden kaynaklandığı görülüyor. 1979 sonbaharında, nispeten ılımlı İran başbakanı Mehdi Bazergan, Cezayir hükümetinin himayesinde Amerikan ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski ile görüşme ayarlamıştı. İkili 1 Kasım'da bir araya geldi ve el sıkışırken fotoğraf çektirdikleri söylendi. İki ülke arasında uzlaşma olabileceğine dair bir ihtimal var gibiydi; ancak bu, radikallerin gözünde gerçek bir tehlikeydi. Protestocular büyükelçiliği ele geçirdi ve daha fazla diyalog umudunu yok etmek için Amerikalı diplomatları rehin aldı. En azından o zaman için amaçlarına tam anlamıyla ulaşmışlardı.

Humeyni için ABD, İslam adına kutsal savaş yürütülmesi gereken baş düşmandı. O zamanlar, geçmişte olduğu gibi, bu kâfirler diyarı, İslam'ın ilahi takdirle yayılıp zafer kazanmasına rakip çıkan ve bunu engelleyen tek ciddi güç olarak görülüyordu. Humeyni'nin eski yazılarında ve özellikle 1970 tarihli *İslam'da Devlet* kitabında, Amerika Birleşik Devletleri'nden nadiren ve daha sonra ise esas itibarıyla emperyalizm bağlamında –daha bilindik İngiliz İmparatorluğu'nun yardımcısı, sonradansa halefi olarak– bahsedilir. Devrim ve yol açtığı doğrudan çatışma sırasında, Amerika Birleşik Devletleri Humeyni için başlıca düşman ve Müslümanların öfkesinin ana hedefi haline gelmişti.

Humeyni'nin ABD'ye hususi düşmanlığı, Ekim 1964'e dayanıyor gibi görünüyor. Bu tarihte Kum'daki ikametgahının önünde yaptığı konuşmada, İran Meclisi'ne sunulan ve aileleri, personelleri, danışmanları ve hizmetlileriyle birlikte Amerikan askerî misyonuna bölge dışı statü ve İran yargı yetkisinden muafiyet veren yasayı ateşli bir şekilde eleştiriyordu. Görünüşe göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de bulunan Amerikan kuvvetlerine benzer

dokunulmazlıkların talep edildiğinden ve verildiğinden haberdar değildi. Ancak geçmişte, kapitülasyon denen, Batılı tacirlere ve İslam topraklarındaki diğer gezginlere tanınan sınır ötesi dokunulmazlıklar meselesi hassas bir konuydu ve Humeyni bu konunun üzerine maharetle gitti. "İran halkını bir Amerikan köpeğinden daha aşağı bir seviyeye indirdiler. Biri eğer bir Amerikalıya ait bir köpeği ezerse, yargılanacak. Şah'ın kendisi bile bu duruma düşse yargılanacak. Ama Amerikalı bir aşçı devlet başkanı Şah'a arabayla vursa, kimsenin müdahale etme hakkı olmayacak."[13] Zaten yetkililerle başı belada olduğundan, bu konuşma neticesinde Humeyni 4 Kasım'da İran'dan sürgüne gönderildi. Daha sonraki konuşma ve yazılarında bu konuyu tekrar işledi, özellikle Amerikalıları, sözde insan haklarına bağlılıkları ve İran'da, Latin Amerika dahil başka yerlerde "kendi yarı kürelerinde" bu hakları göz ardı etmeleri üzerinden eleştirdi. Yönelttiği diğer suçlamalar arasında İran'ın zenginliğinin yağmalanması ve İran monarşisinin desteği yer alıyordu.

İran'a dönüşünden sonra yaptığı konuşmalarda, hem şikayetlerin hem de düşmanların listesi uzadı, ancak Amerika artık listenin en başına geçmişti. Hem sadece İran'da değil. Eylül 1979'da Kum'da yaptığı bir konuşmada, tüm İslam dünyasının Amerika'nın pençesine düştüğünden şikayetlendi ve dünya Müslümanlarını düşmanlarına karşı birleşmeye çağırdı. Amerika'dan "Büyük Şeytan" olarak bahsetmeye bu sıralarda başladı. Bu arada hem Mısırlı Enver Sedat'ı hem de Iraklı Saddam Hüseyin'i Amerika'nın hizmetkarları ve ajanları olmakla suçladı. Sedat, İsrail'le barış yaparak Amerika'ya hizmet etti; Saddam Hüseyin, İran'a savaş açarak Amerika'nın işini gördü. Rehine krizinde, Irak işgalinde ve birçok diplomatik ve ekonomik savaş sahasında Amerika ile karşı karşıya gelmesi, Humeyni'nin Amerika'nın İslam ile Batı arasındaki mücadeledeki merkezi

13 Bu ve diğer metinler şurada bulunabilir: *Islam and Revolution-Writings and Declarations of Imam Khomeini*, çeviren ve notlandıran Hamid Algar (Berkeley, 1981). Algar'ın *Islamic Government* kitabı Humeyni'nin sürgün yeri olan Irak Necef'teki Şii merkezinde verdiği ve kısa süre sonra hem Arapça hem de Farsça olarak yayınlanan bir dizi konferanstı. Bunu okuyanlar için İran'da İslam devriminden sonra yaşananlar hiç de şaşırtıcı gelmemiştir.

konumu hakkındaki yargısını doğruluyordu. Artık Amerika "Büyük Şeytan"dı, Amerika'nın ajanı olarak görülen İsrail "Küçük Şeytan"; gündem ise "Amerika'ya ölüm"dü. 1979'daki Amerikan karşıtı gösterilerde savrulan ve haykırılan slogan buydu. Sonrasında bu ifade gerçek anlamını kaybederek törensel, neredeyse ritüelleştirilmiş bir nitelik kazandı.

İran Devrimi'nin söylemiyle Büyük Şeytan statüsüne getirildiklerini gören Amerikalı gözlemciler, bir süredir İslam dünyasında yoğunlaşan Amerikan karşıtlığının nedenlerini bulmaya çalıştılar. Özellikle Amerikan dış politika çevrelerinde bir süredir yaygın olarak kabul edilen açıklama, Amerika'nın imajının savaş zamanı ve devamında Avrupa'nın eski sömürgeci güçleriyle devam ettirdiği ittifak sebebiyle lekelendiğiydi. Bazı Amerikalı yorumcular ülkelerini savunmak için Batı Avrupalı emperyalistlerin aksine Amerika'nın kendisinin sömürgeciliğin kurbanı olduğuna dikkat çektiler; Birleşik Devletler, İngiliz yönetiminden özgürlüğü kazanan ilk ülke olmuştu. Ancak eski İngiliz ve Fransız İmparatorluklarının Ortadoğu tebaasının Amerikan Devrimi'ni kendi anti-emperyalist mücadeleleri için bir model olarak kabul edeceklerine yönelik umut, Arap yazarların hemen farkına vardıkları temel bir yanılgıya dayanıyordu. Amerikan Devrimi, sıklıkla belirttikleri üzere, Yerli Amerikalı milliyetçilerce değil, İngiliz yerleşimciler tarafından gerçekleştirildi ve sömürgeciliğe karşı bir zafer olmaktan ziyade, sömürgeciliğin nihai zaferini temsil ediyordu; Kuzey Amerika'daki İngilizler, toprakları o kadar kapsamlı bir şekilde sömürgeleştirmeyi başardılar ki, asıl sakinlere karşı anavatanlarının desteğine artık ihtiyaç duymadılar.

Ortadoğu'daki eski sömürge tebaasının Amerika'yı Batı Avrupa ile aynı türden bir emperyalizmle lekelenmiş görmeleri pek şaşırtıcı değildir. Ancak Ortadoğu'nun emperyal güçlere duyduğu kızgınlık her daim tutarlı olmamıştır. Rusya çarlarının imparatorluk fetihlerine sahip çıkan ve bunları daha da genişleten Sovyetler Birliği, Orta Asya ve Kafkasya'da on milyonlarca Müslüman tebaayı zorbalıkla yönetti. Yine de Sovyetler Birliği, Arap toplumundan benzer bir öfke ve nefret çekmedi.

Rusya'nın Ortadoğu'ya ilgisi yeni değildi. Çarlar yüzyıllardır güneye ve doğuya doğru uzanıyorlardı. Türkiye, İran ve Orta Asya'nın eskiden bağımsız Müslüman devletlerine rağmen geniş Müslüman topraklarını imparatorluklarına dahil etmişlerdi. Mihver Devletlerinin, 1945'teki yenilgisi yeni bir Sovyet tehdidini beraberinde getirdi. Sovyetler artık Balkanlarda güçlü bir şekilde yerleşmişti ve Türkiye'yi hem doğu hem de batı sınırlarında tehdit edebiliyordu. İran'ın Azerbaycan eyaletini işgal ettikleri için halihazırda İran'ın içindeydiler. İran'a yönelik tehditleri uzun süredir devam ediyordu. 1804-1813 ve 1826-1828 Rus-İran savaşlarında Ruslar Azerbaycan'ın kuzeyini ele geçirmişlerdi ki burası önce çarlık imparatorluğu eyaleti ve daha sonra ise Sovyetler Birliği cumhuriyeti oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler İngilizlerle birlikte, ortak kullanım için iletişim hatlarını güvence altına almak adına İran'ı işgal etti. Savaş sona erdiğinde İngilizler geri çekildi; Sovyetler kaldı, görünüşe göre Azerbaycan'dan geriye kalanları Sovyetler Birliği'ne katmak istiyorlardı.

Bunu elde edince geri çekildiler. Büyük ölçüde Amerika'nın desteği sayesinde Türkler, Sovyetlerin Boğazlar'daki üs talebini geri çevirebildi; İranlılar ise Sovyet işgalcilerin İran Azerbaycan'ında kurdukları Komünist kukla devleti dağıttı ve İran hükümetinin bütün toprakları üzerindeki egemenliğini yeniden teyit etti.

Sovyetlerin çarların asırlık rüyasını gerçekleştirme girişimine bir süre direniş gösterildi ve hem Türkiye hem de İran Batı ittifaklarına girdi. Ancak 1955'teki Rus-Mısır silah anlaşması, Rusya'yı bu kez başrol olarak Ortadoğu oyununa geri döndürdü. Türkler ve İranlılar, Rus emperyalizmi konusunda uzun bir deneyime sahipti ve buna bağlı olarak ihtiyatlıydılar. Arap devletlerinin emperyalizm deneyimi yalnızca Batılılardan kaynaklanmıştı ve Sovyetlere daha olumlu bakma eğilimindeydiler. Kuzey bariyerini aşıp yeni bağımsız Arap devletleriyle doğrudan ilişki kuran Ruslar kısa sürede çok güçlü bir pozisyon edinebildiler.

İlk başta, Batı Avrupalı selefleriyle aynı şekilde ilerlediler: Askerî üsler, silah temini, askerî "rehberlik," ekonomik ve kültürel nüfuz. Ancak Sovyet tarzı ilişkiler için bu sadece bir başlangıçtı ve niyetleri

açıkça bunu çok daha ileriye taşımaktı. Amerikan muhalefeti, Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin nihai çöküşü olmasaydı, Arap dünyasının en iyi ihtimalle Polonya ve Macaristan'ın, daha büyük olasılıkla Özbekistan'ın kaderini paylaşacağından hiç şüphe yoktur. Ve hepsi bundan ibaret değildir. Sovyetler, Ortadoğu müttefikleri üzerinde bir himaye kurmaya çalışırken, kendilerini gayet beceriksiz koruyucular durumuna düşürdüler. 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşlarında, hamilik gösterdikleri devletleri yenilgiden ve aşağılanmadan kurtarmak konusunda ya isteksizlerdi ya da güçleri yetmedi. Yapabilecekleri en iyi şey, İsrail'in ilerleyişini durdurmak için ABD'ye katılmaktı.

1970'lerin başında Sovyet varlığı yalnızca etkisiz hale gelmekle kalmıyor, aynı zamanda can sıkıcı da oluyordu. Batılı emperyal selefleri gibi, Sovyetler de Mısır topraklarında hiçbir Mısırlının giremeyeceği askerî üsler kurmuş ve adaletsiz anlaşmaların bir sonraki klasik aşamasına geçmişlerdi.

Dersini almış, isteyerek veya istemeyerek Batı'ya dönen bazı Ortadoğulu liderler vardı. Sovyetlerle ilişkisini selefi Başkan Nasır'dan devralan Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat dikkate değer isimlerin başında geliyordu. Mayıs 1971'de SSCB ile çok da eşit olmayan bir "Dostluk ve İş birliği Antlaşması" imzalamaya ikna edildi;[14] Temmuz 1972'de Sovyet askerî danışmanlarına ülkeyi terk etmelerini emretti ve ABD ile yakınlaşıp İsrail ile barış yapmaya yönelik ilk adımları attı. Ancak Başkan Sedat, durum tespiti ve politikalarında neredeyse yalnız kalmış görünüyor ve genel itibarıyla bu olaylar Sovyetler'in iyi niyetinde azalma ve ABD'nin iyi niyetinde ise buna karşılık gelen bir artış getirmemiş gibi duruyor. Sovyetler, 50 milyon Müslümanın dini ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere iki yüz caminin ruhsatlandırıldığı Orta Asya ve Transkafkasya cumhuriyetlerinde İslam'ı bastırdıkları için hiçbir cezaya, hatta kınamaya maruz kalmadı. Ne de Çinliler Sincan'da Müslümanlara karşı yürüttükleri

14 Bu antlaşma hakkında bkz. Bernard Lewis, "Orientalis Notes on the Soviet-United Arab Republic Treaty of 27 May 1971," *Princeton Papers in Near Eastern Studies,* no. 2 (1993), s. 57-65.

savaşlardan dolayı kınandı. Amerikalılar da Bosna, Kosova ve Arnavutluk'taki Müslümanları kurtarmak için gösterdikleri çabalardan dolayı takdir görmedi. Aşikâr ki başka düşünceler iş başındaydı.

Bu farklı tutumların belki de en dramatik örneği, Aralık 1979'un sonlarında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve orada kukla bir hükümetin kurulmasıydı. Emperyalist saldırganlık, fetih ve tahakkümün ayan beyan başka bir örneğini bulmak zordur. Gelgelelim Araplardan ve daha geniş İslam dünyasından gelen yanıt, dikkat çekici bir sessizlik oldu. 14 Ocak 1980'e gelindiğinde, uzun gecikmelerin ardından, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu olayla ilgili olarak, önerilenin aksine, Sovyet saldırganlığını ve "Afganistan'a yapılan son silahlı müdahaleyi esefle kınayan" bir kararı nihayet kabul edebildi. *Saldırganlık* kelimesi kullanılmadı ve "müdahaleci" anılmadı. Oylamada karar 104'e karşı 18 oy aldı. Arap ülkeleri arasında Suriye ve Cezayir çekimser kaldı; Güney Yemen karara karşı oy kullandı; Libya yoktu. Oy kullanmayan FKÖ gözlemcisi, Sovyet eylemini şiddetle savunan bir konuşma yaptı. İslam Konferansı Örgütü daha iyi bir hamlede bulunmadı. 27 Ocak'ta, uzun manevralar ve müzakerelerden sonra, İKÖ İslamabad'da bir toplantı yapabildi ve Sovyet-Afgan meselesini tartışabildi. İki üye ülke, Güney Yemen ve Suriye toplantıyı boykot etti; Libya delegesi ABD'ye şiddetli bir saldırı gerçekleştirirken, İKÖ'nün tam üyesi olan FKÖ temsilcisi, Sovyet karşıtı karara ilişkin oylamada çekimser kaldı ve çekincelerini yazılı olarak sundu.

Müslüman dünyasında Sovyet işgaline bir miktar tepki vardı: biraz Suudi parası, biraz Mısır silahı ve birçok Arap gönüllü. Ancak Afganistan'da Sovyet emperyalizmine karşı İslami bir karşı saldırıyı, bir ölçüde başarıyla, örgütlemek ABD'ye bırakıldı. İKÖ, Afganlara yardım etmek için çok az şey yaptı, dikkatini başka meselelere –henüz sömürgeleştirilmemiş bölgelerdeki bazı küçük Müslüman nüfuslara ve tabii ki İsrail-Filistin çatışmasına– yoğunlaştırmayı tercih etti.

İsrail İslami ve gayri İslami dünyaların –Nijerya, Sudan, Bosna, Kosova, Makedonya, Çeçenistan, Sincan, Keşmir, Timor, Mindanao vb.– buluştuğu pek çok noktadan biridir. Bu noktalar, ilgilileri

için mesele ve diğerleri için can sıkıcı bir konudur. Buna karşın Batılılar, bir başkasını darıltacak olsa da çözebilecekleri umdukları şikayetlere gösterebilecekleri en büyük önemi verme eğilimindedir. İsrail-Filistin çatışması, birkaç nedenden dolayı kesinlikle diğerlerinden daha fazla dikkat çekmiştir. Birincisi, İsrail demokrasi yönetimine sahip bir açık toplum olduğu için, orada neler olduğunu doğru veya yanlış bildirmek çok daha kolaydır. İkincisi, işin içinde Yahudiler vardır. Genel itibarıyla şu veya bu nedenle onların lehinde veya aleyhinde olanlardan oluşan önemli bir izleyici kitlesi sağlanabilir. Bu farklılığa güzel bir örnek, 1980'den 1988'e kadar sekiz yıl süren ve tüm Arap-İsrail savaşlarının toplamından çok daha fazla ölüm ve yıkıma neden olmakla birlikte çok daha az ilgi gören Irak-İran savaşıdır. Bir kere, ne Irak ne de İran bir demokrasi değildir ve bu nedenle habercilik daha zor ve daha tehlikeliydi. Bir başka husus, Yahudiler ne kurban ne de fail olarak buna dahil değillerdi ve bu nedenle haberler pek ilginç değildi.

Filistin meselesinin önceliğinin üçüncü ve nihai olarak en önemli nedeni, medyanın ya tamamen bağımlı olduğu ya da hükümet tarafından sıkı bir şekilde denetleme altında tutulduğu Müslüman ülkelerde özgür ve güvenli bir şekilde zikredilebilecek, deyim yerindeyse, tek izin verilmiş sorun olmasıdır. Gerçekten de İsrail, çoğu Müslüman halkın yaşadığı ekonomik yoksunluk ve siyasi baskı hakkındaki şikayetler ve bunların ortaya çıkardığı öfkeyi savuşturmak için faydalı yedek meseledir. Hükümet, ordu, yerleşimciler veya başka birinden doğan herhangi bir yanlışlığın derhal ortaya çıkarıldığı, İsrail medyasında ve parlamentosunda hem Yahudi hem de Arap İsrailli eleştirmenlerce derhal ifşa edildiği İsrail'in yurtiçindeki ortamı, bu yönteme büyük yardımcı oluyor. İsrail'in düşmanlarının çoğu, kamu diplomasisinde böyle bir engelden muzdarip değildir.

Batı Avrupa imparatorlukları zayıflarken, Ortadoğu'nun Amerikan karşıtlığı başka, daha belirgin nedenlere bağlandı: Genellikle İslam topraklarının kaynaklarının yağmalanması olarak tanımlanan ekonomik sömürü; kendi halkını ezip soyarak Amerika'nın amaçlarına hizmet eden yozlaşmış zorbaların desteği ve gün geçtikçe güç

kazanan başka bir neden: Amerika'nın, önce Filistinli Araplarla, ardından komşu Arap devletleri ve daha geniş İslam dünyasıyla çatışmasında İsrail'e desteği. Arapça ve Farsça açıklamalarda bu hipoteze kesinlikle destek vardır ancak bu engellerden biri veya birkaçı olmasaydı Ortadoğu'daki Amerikan politikaları için her şeyin iyi seyredeceği argümanı biraz mantıksız görünüyor. Filistin sorunu kesinlikle büyük ve giderek artan bir öfkeye neden oldu, zaman zaman İsrail hükümetlerinin veya partilerinin politikaları ve eylemleriyle yenilendi ve şiddetlendi. Ancak, bazılarının iddia ettiği gibi, gerçekten Batı karşıtı duyguların asıl nedeni olabilir mi?

Tarihsel kayıtlarda bazı tutarsızlıklar ortaya çıkar ve tekrarlanır. 1930'larda, Nazi Almanyası'nın politikaları, o zamanlar İngiliz mandası olan Filistin'e Yahudi göçünün ve bunun sonucunda oradaki Yahudi cemaatinin güçlendirilmesinin ana nedeniydi. Naziler bu göçe sadece izin vermekle kalmadılar; İngilizler, Arapların iyi niyetini kazanma umuduyla, kısıtlamalar dayatıp mecbur bırakırken, savaşın patlak vermesine kadar bunu kolaylaştırdılar. Bununla birlikte, dönemin Filistin lider kadrosu ve diğer birçok Arap lider, Yahudileri dışarıda tutmaya çalışan İngilizlerden ziyade, Yahudileri Filistin'e gönderen Almanları destekledi.

Aynı türden bir çelişki 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasına yol açan ve onu izleyen olaylarda da görülmektedir. Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için oy veren çoğunluğun sağlanmasında önemli bir rol oynadı ve ardından İsrail'in derhal hukuken tanınmasını sağladı. Amerika Birleşik Devletleri daha tereddütlüydü ve yalnızca fiili tanıma verdi. Daha da önemlisi, Amerikan hükümeti İsrail'e kısmi bir silah ambargosu uygularken Çekoslovakya, Moskova'nın izniyle, yeni devletin ayakta kalmasını sağlayacak silah tedarikini hemen gönderdi. O zamanki Sovyet politikasının nedeni ne Yahudilere karşı iyi ne de Araplara karşı kötü niyetti. Bu, Britanya'nın hâlâ Batı'nın ana gücü ve dolayısıyla Moskova'nın başlıca rakibi olduğu şeklindeki yanlış –ama o zamanlar yaygın olarak paylaşılan– bir inanca dayanıyordu. Bu temelde, Yahudilerin Filistin Mandası'nın

son yıllarında yaptığı gibi, İngilizlere sorun çıkaran herkes, Sovyet desteğini hak ediyordu. Daha sonra, Stalin hatasını anladı ve dikkatini İngiltere'den ziyade Amerika'ya verdi.

İsrail'in kuruluşunu takip eden on yılda, Amerika'nın Yahudi devletiyle ilişkileri sınırlı ve temkinli olmaya devam etti. 1956 Süveyş Savaşı'ndan sonra ABD İsrail, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamak için güçlü ve kararlı bir şekilde müdahale etti. Savaşın ilk aşamalarında ihtiyatla sessiz kalan Sovyet lideri Kruşçev, Arap yanlısı bir açıklamanın ABD ile herhangi bir çatışma tehlikesi getirmediğini fark etti ve o zaman –ve yalnızca o zaman– güçlü bir şekilde Arap tarafına geçti. 1967 savaşına kadar İsrail, silahları için ABD'ye değil, Avrupa'ya, özellikle de Fransız tedarikçilere güveniyordu.

Bununla birlikte, şimdi Sovyetler Birliği halini almış olan Rus emperyalizminin Ortadoğu meselelerine daha aktif bir rolle dönüşü Arap dünyasında coşkulu bir tepki getirdi. Bazı diplomatik ziyaretler ve başka faaliyetlerden sonra yeni ilişki, Eylül 1955'in sonunda, Sovyetler Birliği ile müteakip yıllarda giderek daha fazla Sovyet uydusu haline gelen Mısır arasında imzalanan bir silah anlaşmasının resmi olarak duyurulmasıyla ortaya çıktı. Silah anlaşmasının kendisinden bile daha çarpıcı olan, Arap dünyasında karşılanmasıydı; yerel farklılıklar ve şikayetler bir kenara atılmıştı. Suriye, Lübnan ve Ürdün'deki Temsilci Meclisleri hemen toplandı ve dönemin Başbakanı Nasır'ı tebrik eden kararları oyladılar; Irak'ın Batı yanlısı hükümdarı, Nasır'ın pan-Arap liderliğindeki rakibi Nuri Said bile Mısırlı meslektaşını tebrik etmek zorunda hissetti. Neredeyse tüm Arap basını coşkulu bir şekilde onay verdi.

Neden böyle karşılık verildi? Elbette Arapların Rusya'ya özel bir sevgisi yoktu; Arap dünyası veya başka yerlerdeki Müslümanlar da topraklarına Komünist ideolojiyi veya Sovyet gücünü getirmek istemiyorlardı. Bu karşılık, Moskova'nın oldukça dostane İsrail politikası için bir ödül de değildi. Arapları sevindiren şey, silah anlaşmasını Batı'nın suratına atılan bir tokat olarak görmeleriydi, ki hakikaten öyleydi. Bu tokat ve gözle görülür biçimde rahatsız olmuş

Batı'nın, ve daha özelde Amerika'nın tepkisi, Batı'ya karşı nefret ve kin havasını pekiştirdi ve taraftarları cesaretlendirdi.

Sovyet etkisinin Ortadoğu'da yayılması ve buna verilen coşkulu karşılık ABD'yi, şu anda büyük ölçüde düşmanca bir bölgede güvenilir ve potansiyel olarak yararlı bir müttefik olarak görülen İsrail'e daha olumlu bakmaya teşvik etti. Bugün, ABD ile İsrail arasındaki stratejik ilişkinin, Sovyet nüfuzunun bir nedeni değil, bir sonucu olduğu sıklıkla unutuluyor.

Herhangi bir Amerikan hükümetinin ilk kaygısı, elbette ABD çıkarlarını tanımlamak ve bunların korunması ve ilerlemesi için politikalar tasarlamaktır. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, tıpkı başka yerlerde olduğu gibi, Ortadoğu'daki Amerikan politikasına da Sovyet nüfuzunu önleme ihtiyacı hakimdi. Amerika Birleşik Devletleri üzülerek kenarda kalanların sahip olduğu ahlaki üstünlükten feragat etti ve süreçlere doğrudan müdahil oldu: Önce çökmekte olan İngiliz pozisyonunu destekledi; bu pozisyon açıkça savunulamaz hale geldiğinde ise daha dolaysız müdahale etti, son olaraksa özellikle Sovyetler Birliği'nden gelecek dış saldırılara karşı Ortadoğu'nun müdafisi rolünü İngiltere'den aldı.

Savaş sonrası acil ihtiyaç, kuzey bölgeleri üzerindeki Sovyet baskısına direnmekti: Sovyetlerin İran Azerbaycanı'ndan çekilmesini sağlamak ve Türkiye'den taleplerine karşı çıkmaktı. Bu politika açık ve anlaşılırdı, genel itibarıyla Türkiye ve İran'ı kurtarmada başarılı oldu. Ancak bunu Bağdat Paktı aracılığıyla Arap dünyasına yayma girişimi, feci şekilde geri tepti ve çekmeyi amaçladığı kişileri kızdırdı veya makamlarından etti. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır, anlaşmayı liderliğine bir tehdit olarak görerek Sovyetler'e döndü; Irak'taki Batı yanlısı rejim devrildi ve Ürdün ve Lübnan'daki dost rejimler, her ikisinin de ayakta kalmak için Batı'nın askerî yardımına ihtiyaç duyduğu noktaya gelecek kadar tehlikeye düştü. 1955'ten itibaren, Sovyetler kuzey bölgelerini geçerek Arap dünyasına sıçradığında, ona karşı koyma tehdidi ve araçları kökten değişti. Kuzey bölgeleri sağlam dururken, Arap ülkeleri düşman ya da en iyi ihtimalle gergin birer tarafsız oldu. Bu durumda Amerika'nın İsrail

ile ilişkisi yeni bir aşamaya girdi.

Bu ilişki uzun bir süre tamamen farklı iki düşünce tarafından şekillendirildi: Biri ideolojik veya duygusal olarak adlandırılabilir; diğeriyse stratejik. Kitab-ı Mukaddes ve kendi tarihleri üzerine eğitim almış Amerikalılar, modern İsrail'in doğuşunu hemen, yeni bir Çıkış ve Vaat Edilmiş Topraklara dönüş olarak görüp hacı babalar, öncüler ve onların ardıllarının deneyimini tekrar yaşıyor gibi görünen insanlarla empati kurmaya teşnedir. Araplar elbette bunu böyle görmüyorlar ve birçok Avrupalı da onlarla aynı görüşü paylaşıyor.

ABD ile İsrail arasındaki diğer bağ, 1960'larda başlayan, 1970'lerde ve 1980'lerde serpilen, 1990'larda dalgalanan ve ABD'nin Saddam Hüseyin'in hegemonik hırslarının, El Kaide'nin köktenci terörünün ve Amerika'nın Arap müttefikleri arasında derinlere inen ve büyüyen hoşnutsuzlukların eş zamanlı tehditleriyle karşı karşıya kaldığı sırada yeni bir önem kazanan stratejik ilişkidir. İsrail'in stratejik bir ortak olarak ABD için değeri çok tartışılmıştır. ABD'de İsrail'i bölgede önemli bir stratejik müttefik ve hem dış hem de bölgesel düşmanlara karşı tek emin kale olarak görenler oldu. Başkaları, İsrail'in stratejik ortak olmaktan uzak, ABD'nin Arap dünyasıyla ilişkilerini hırpalayıp bölgedeki ABD politikalarının başarısız olmasına neden olarak stratejik bir yük olduğunu ileri sürmüştür.

Ancak Ortadoğu'daki Amerikan politikasının sicili diğer bölgelerdeki siciliyle karşılaştırılırsa, başarısızlığı değil ama başarısı insanı hayrete düşürür. Ne de olsa Ortadoğu'da bir Vietnam, Küba, Nikaragua, El Salvador ve hatta Angola yok. Aksine, bölgeyi sarsan, ardı ardına gelen krizler sırasında her zaman heybetli bir siyasi, ekonomik ve kültürel Amerikan varlığı olmuştur, hem de genelde birkaç ülkede birden. 1991 Körfez Savaşı'na kadar, herhangi bir önemli askerî müdahaleye ihtiyaç olmaksızın sağlanmıştır. O zaman dahi, İsraillilerle veya Filistinlilerle ilgisi olmayan Araplar arası bir savaşın kurbanlarını kurtarmak için Amerikalıların varlığına ihtiyaç vardı. Yalnızca Ortadoğu'ya bakanlar sürekli, bu bölgedeki politikanın zorluk ve başarısızlıklarını görürler, ancak resme daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Amerikan politikasının Güneydoğu

Asya, Orta Amerika veya Güney Afrika'dakinin aksine Ortadoğu'da sahip olduğu etkin konumuna şaşırmamak mümkün değildir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana, Ortadoğu'da farklı hedeflere yönelik yeni bir Amerikan politikası ortaya çıktı. Temel amacı, bölgeye hâkim olabilecek ve böylece Ortadoğu petrolünün tekel kontrolünü sağlayabilecek tek bir bölgesel gücün hegemonya kurmasını önlemektir. İran'a, Irak'a veya bölgede gelecekte görülebilecek diğer herhangi bir tehdide yönelik birbirini izleyen Amerikan politikalarının altında yatan temel endişe bu olmuştur.

Böyle bir hegemonyayı önlemek için şimdiye kadar benimsenen politika, bölgesel ve dolayısıyla ağırlıklı olarak Araplara yönelik bir güvenlik paktını teşvik etmek, silahlandırma ve gerektiğinde destek vermektir. Bu politika, kaçınılmaz olarak, yarardan çok zarar veren daha önceki girişimlerin tatsız hatırasını çağrıştırıyor. Bu sefer önerilen paktın şansı biraz daha yüksek olabilir. Varsayılan düşman, artık ürkütücü Sovyetler Birliği değil ve artık bölgesel yöneticiler, dünyaya ve dünyadaki konumlarına daha ciddi bakıyorlar. Ancak değişken toplumları yönetèn istikrarsız rejimlere bel bağlayan böyle bir pakt, doğası gereği risklidir, nihayetinde bir zincir, en zayıf halkası kadar güçlüdür. Irak'ın yakın tarihi, böyle bir politikanın nasıl yanlış gidebileceğine dair farklı yollar gösteriyor. Monarşiyi kuşatıp yıkılmasını sağladık; Saddam Hüseyin'i besleyerek bir canavar yetiştirdik. Bölgedeki Batı çıkarları için önemli riskler ve burada yaşayan insanlar için korkunç sonuçlar doğuracak şekilde, bu hatalardan birini veya her ikisini tekrarlamak son derece kolaydır.

Bu bağlamda, bazı Arap hükümetlerinin İsrail ile barış görüşmeleri yapma arzusu ve Amerika'nın barış sürecini ilerletme kaygısı anlaşılır hale gelmektedir. Birçok Arap, en iyi ihtimalle İsrail'in gücüne en kötü ihtimalle de İsrail'in niyetlerine bakarak İsrail'in ne kendilerinin en ciddi sorunu olduğunu ne de karşı karşıya oldukları tehditler arasında en büyüğü olduğunu anlamaya başladı. Komşularıyla savaş halindeki bir İsrail, her zaman yeni –hatta belki de mevcut– bir Saddam Hüseyin tarafından kullanılabilecek sürekli bir tehlike, bir dikkat dağıtıcı olacaktır. Ancak komşularıyla barış

içinde olan bir İsrail, en azından, bölgede demokratik bir istikrar unsuru sağlayabilir.

Genel itibarıyla, gayet farklı iki tür ittifak vardır. Bunlardan biri stratejiktir ve algılanan ortak tehditler temelinde tamamen geçici bir uzlaşma olabilir. Her tür yöneticiyle böyle bir uzlaşmaya ulaşılabilir; başında bulunduğu yönetim türü, yönettiği toplumun türü aynı oranda önemsizdir. Böyle bir ittifakın öteki tarafı her an fikrini değiştirebilir veya devrilip yerine başkası gelirse durum o yönetici için değişebilir. İttifak böylece bir rejim değişikliği, bir lider değişikliği ya da hatta bir bakış açısı değişikliği ile sona erebilir. Olabilecekler, siyasi değişikliklerin politikayı tamamen tersine çevrildiği Libya, Irak, İran ve Sudan'da yaşananlarda veya başka bir bağlamda, rejim yöneticileri bile değişmeden Batı'dan Sovyetlere ve sonra tekrar Batı aksına geri döndüğü Mısır'da iyi bir şekilde görülebilir.

Aynı esneklik Amerika tarafında da mevcuttur. Bu tür müttefikler her zaman ABD'yi terk edebilecekleri gibi, ABD de ittifak çok zahmetli hale gelir veya maliyeti fazla olmaya başlarsa –örneğin Güney Vietnam, Kürdistan ve Lübnan'da olduğu gibi– bu tür müttefikleri terk etmekte özgür hissetmiştir. Stratejik bir uzlaşmadan başka bir şey ifade etmeyen bir müttefiki terk ederken, yurtiçinde ciddi bir eleştiri riski olmadan, çekinmeksizin ilerlenebilir.

Diğer ittifak türü kurumların, iştiyakların ve yaşam tarzlarının hakiki yakınlığına dayalıdır ve değişime çok daha az açıktır. Sovyetler en parlak dönemlerinde bunun çok iyi farkındaydı ve gittikleri her yerde komünist diktatörlükler yaratmaya çalıştılar. Demokrasileri yaratmak da yok etmek de daha zordur.

BÖLÜM VI

ÇİFTE STANDARTLAR

SON YILLARDA ORTADOĞULULAR DAHA HASSAS BİR ŞİKÂYETİ, Amerikan politikasına karşı yeni bir sıkıntıyı dile getirir oldular; sadece Amerika'nın emperyalizm ya da Siyonizm ile suç ortaklığını değil, daha içeriden ve daha ortada bir şeyden yakınıyorlar: Amerika'nın kendilerini yöneten yozlaşmış zorbalarla suç ortaklığından. Bilinen nedenlerden ötürü, bu şikâyet kamusal söylemde sık yer almamakta, dışişleri bakanlığı yetkilileri ile diplomatlar arasındaki konuşmalarda dile getirilmemektedir. Irak, Suriye ve Filistin Yönetimi gibi Ortadoğu hükümetleri, kendi medyalarını kontrol etme ve Batılı ülkelerin medyalarını manipüle etme konusunda büyük bir beceri geliştirmişlerdir. Aynı açık nedenlerden ötürü, bunlar diplomatik müzakerelerde de gündeme gelmez. Ancak bu konu, giderek artan bir ızdırap ve aciliyetle, güvenilebilecek dinleyicilerle yapılan özel sohbetlerde ve son zamanlarda kamuoyu önünde bile tartışılmaktadır; ve bu konu sadece İslami radikaller değil herkes için en önemli konu haline gelmiştir. İlginçtir ki, 1979 İran Devrimi bu kızgınlığın açıkça ifade edildiği bir dönem olmuştur. Şah Amerika'yı desteklemekle suçlandı ama Amerika da devrimcilerin dinsiz ve zalim bir lider olarak gördükleri kişiyi kendi kuklası olarak dayattığı için saldırıya uğradı. Takip eden yıllarda İranlılar, dinibütün zorbaların da dinsiz zorbalar kadar kötü hatta daha beter olabileceğini ve bu zorbalık suçunun yabancı destekçilere ya da modellere atılamayacağını keşfettiler.

Amerika Birleşik Devletleri'ne ve daha genel olarak Batı'ya karşı sıkça yöneltilen bir suçlamada haklılık payı vardır: Ortadoğulular, hem kendilerinden beklenen hem de kendilerinin bekleyebileceği üzere, ekonomik refahları ve siyasi özgürlükleri açısından Batı'nın kendilerini Avrupalılar ve Amerikalılardan daha farklı ve daha düşük standartlarla değerlendirmesinden gün geçtikçe daha fazla şikayet etmektedir. Onlara göre Batılı sözcüler, kendi ülkelerinde hoş görmeyecekleri eylemleri sürekli olarak görmezden geliyor, hatta savunuyorlar; tahammül edilemeyecekleri yöneticileri destekliyorlar.

Bugünlerde Batı dünyasında nispeten az sayıda kişi kendisini İslam ile bir çatışma içinde görüyor. Ancak yine de gelişmiş Batı dünyası ile geriye kalanlar, özellikle de İslam halkları arasında önemli farklılıklar olduğuna, bilhassa bu halklar ile bazı yönlerden farklı olduklarına –hatta zımnen bunların aşağıda olduğuna– dair yaygın bir algı vardır. Medeni haklara, siyasi özgürlüğe ve hatta insan haysiyetine yönelik en açık ihlaller göz ardı ediliyor ya da görmezden geliniyor ve bir Avrupa ya da Amerika ülkesinde öfke fırtınası yaratacak insanlığa karşı suçlar normal ve hatta kabul edilebilir olarak görülüyor. Bu tür ihlalleri gerçekleştiren rejimler sadece hoş görülmekle kalmıyor, aynı zamanda üyeleri arasında Suudi Arabistan, Suriye, Sudan ve Libya'nın da bulunduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na bile seçiliyor.

Tüm bunların anlamı, bu halkların demokratik bir toplumu yönetmekten aciz oldukları ve insan haysiyeti konusunda ne kaygıları ne de kapasiteleri olduğudur. Her halükârda yozlaşmış despotizmlerce yönetileceklerdir. Batı'nın işi onları düzeltmek ya da en azından değiştirmek değil, sadece despotların Batı çıkarlarına düşman değil dost olmalarını sağlamaktır. Bu bakış açısına göre, mevcut düzene müdahale etmek tehlikelidir; kendileri ile vatandaşları için daha iyi bir yaşam arayanlar küçümsenir, çoğu zaman da bilfiil cesaretleri kırılır. Rejim değişikliğinin, özellikle de özgür bir seçimle ifade bulan halk iradesinin getirdiği bir değişikliğin öngörülemeyen tehlikeleriyle yüzleşmektense, baş belası bir despotu uysal bir despotla değiştirmek daha basit, daha ucuz ve daha güvenlidir.

Birçok Batılı hükümetin İslam dünyası halklarına yönelik dış politikalarının temelinde "bildiğin şeytan" ilkesi yatıyor gibi görünüyor. Bu tutum bazen Araplara ve davalarına yönelik bir sempati ve destek ifadesi olarak sunulmakta ve hatta kabul edilmektedir; görünüşe göre Arap yönetici ve liderleri normal medeni davranış kurallarından muaf tutarak Arap halklarına bir şekilde lütufta bulunduğumuza inanılmaktadır. Aslında bu muafiyet böyle bir şey değildir; en iyi ihtimalle, müşterek bir düşmana karşı yöneltilen ve bazen ortak bir önyargı tarafından da desteklenen, ortak bir kişisel çıkara dayalı geçici bir ittifak arayışıdır. Daha derin bir gerçeklik düzeyinde, bu bir saygısızlık ve umursamazlık ifadesidir: Arap geçmişine saygısızlık, Arap bugünü ve geleceği için umursamazlık.

Bu yaklaşım Amerika Birleşik Devletleri'ndeki diplomatik ve akademik çevrelerde ve daha yaygın olarak Avrupa'da destek görmektedir. Böylece Arap yöneticiler, Suriye ve Cezayir'de olduğu gibi on binlerce ya da Irak ve Sudan'da olduğu gibi yüz binlerce insanını katledebiliyor, erkekleri birçok, kadınları ise tüm medeni haklardan mahrum bırakabiliyor, okullarında çocuklara bağnazlık ve diğerlerine karşı nefret aşılayabiliyor; bu durum Batı'daki liberal medya ve kurumların kayda değer bir protestosuna maruz kalmamanın yanında Brüksel'den boykot, yaptırım ya da suçlama gibi cezalar bile almıyor. Arap hükümetlerine yönelik bu sözde diplomatik tutum, gerçekte Arap halkları için son derece zararlı olmuştur ve onlar da bunun acı bir şekilde farkına varmaktadırlar.

Pek çok Ortadoğulunun gördüğü üzere, Avrupa ve Amerikan hükümetlerinin temel konumu şudur: "İhtiyaçlarımızı karşılama ve çıkarlarımızı koruma konusunda iş birliği yaptığınız sürece, kendi ülkenizde kendi halkınıza ne yaptığınız umurumuzda değil."

Bazen, Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda bile, Amerikan hükümetleri destek sözü verdikleri ve risk almaya ikna ettikleri kişilere ihanet etmişlerdir. Kayda değer bir örnek 1991 yılında ABD'nin Irak halkını Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmaya çağırmasıyla yaşandı. Kuzey Irak'taki Kürtler ve Güney Irak'taki Şiiler isyan etti ve Saddam Hüseyin ateşkes anlaşmasıyla elinde tutabildiği

helikopterleri kullanarak isyanlarını grup grup ve bölge bölge kanlı bir şekilde bastırıp katlederken muzaffer ABD güçleri oturup izledi.

Bu eylemin –daha doğrusu eylemsizliğin– ardındaki mantığı görmek zor değil. Şüphesiz, muzaffer Körfez Savaşı koalisyonu Irak'ta bir hükümet değişikliği istiyordu, ancak bir devrim değil, bir darbe umuyorlardı. Gerçek bir halk ayaklanmasını tehlikeli gördüler; bu bölgede belirsizliğe ve hatta anarşiye yol açabilirdi. Hatta Amerika'nın bölgedeki "müttefikleri" için endişe verici bir ihtimal olan, demokratik bir devlet bile üretebilirdi. Bir darbe daha öngörülebilir olacak ve istenen sonuca ulaşılmasını sağlayacaktı: Saddam Hüseyin'in yerine, koalisyondaki müttefikler arasında yerini alabilecek daha iş birlikçi bir başka diktatörün geçmesi. Bu politika tamamen başarısız oldu ve bölgede yerine göre ihanet ya da zayıflık, aptallık ya da ikiyüzlülük olarak yorumlandı.

Bu çifte standardın bir başka örneği de 1982 yılında Suriye'nin Hama kentinde yaşandı. Hama'daki sorunlar radikal Müslüman Kardeşler grubunun başını çektiği bir ayaklanmayla başladı. Suriye hükümeti hızlı ve şiddetli bir şekilde karşılık verdi. Tazyikli su ve plastik mermi kullanmadılar; askerleri keskin nişancılara ve bubi tuzaklarına yakalanmasın diye yerel, sivil halk arasındaki düşmanlarını bulup tespit etmek için ev ev arama yapmadılar. Yöntemleri daha basit, daha güvenli ve daha hızlıydı. Şehre tanklar, toplar ve bombardıman uçaklarıyla saldırdılar ve yıkım işini tamamlamak için buldozerler gönderdiler. Çok kısa bir süre içinde şehrin büyük bir bölümünü enkaz haline getirdiler. Uluslararası Af Örgütü, öldürülenlerin sayısının on bin ila yirmi beş bin arasında olduğunu tahmin etmektedir. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed tarafından emredilen ve idare edilen bu eylem o dönemde pek dikkat çekmedi. Bu cılız tepki, hemen birkaç ay sonrasında Lübnan'da Sabra ve Şatilla'daki Filistin mülteci kamplarında yaşanan bir başka katliamın uyandırdığı tepkiyle belirgin bir tezat oluşturuyordu. Bu olayda yaklaşık yedi ila sekiz yüz Filistinli, İsrail'in müttefiki olan Lübnanlı Hıristiyan milisler tarafından katledildi. Bu durum, İsrail'in günümüze kadar yankılanan, güçlü ve yaygın bir şekilde kınanmasına

yol açmıştır. Hama'daki katliam ABD'nin daha sonra Esed'e kur yapmasını engellemedi; Esed, Amerikan Dışişleri Bakanları James Baker (Eylül 1990 ile Temmuz 1992 arasında on bir kez), Warren Christopher (Şubat 1993 ile Şubat 1996 arasında on beş kez) ve Madeline Albright (Eylül 1997 ile Ocak 2000 arasında dört kez) ve hatta Başkan Clinton (Ocak 1994 ile Mart 2000 arasında Suriye'ye bir ziyaret ve İsviçre'de iki toplantı) tarafından art arda ziyaret edildi. Amerikalıların, Batı topraklarında, bu tür suçlar işlemiş bir yöneticiyi, Batılı kurbanlarla kutsamaya bu kadar hevesli olmaları pek olası değildir. Hafız Esed hiçbir zaman bir Amerikan müttefiki ya da başkalarının deyimiyle kuklası olmadı ama bu kesinlikle Amerikan diplomasisinin çabasızlığından kaynaklanmıyordu.

Köktenciler farklı bir eşitsizliğin; daha az dramatik olmayan bir başka çifte standart vakasının farkındaydı. Hama'da katledilmeleri Batı'da çok az endişe uyandıran kimseler Müslüman Kardeşler mensupları ve onların aileleri ile komşularıydı. Batılıların gözünde, insan hakları dindar Müslüman kurbanlar için geçerli olmadığı gibi, demokratik kısıtlamalar da onların "seküler" katilleri için geçerli değildi.

Batı'nın İslami siyasi hareketlere duyduğu güvensizlik ve bu hareketleri iktidardan uzak tutan diktatörleri hoş görme ve hatta destekleme isteği, Şubat 1989'da referandumla yeni bir demokratik anayasanın kabul edildiği ve aynı yılın temmuz ayında çok partili sistemin resmen kurulduğu Cezayir örneğinde daha da çarpıcı bir şekilde ortaya çıktı. Aralık 1991'de İslami Selamet Cephesi (FIS) Ulusal Meclis seçimlerinin ilk turunda çok başarılı oldu ve ikinci turda açık bir çoğunluk kazanması muhtemel görünüyordu. FIS zaten Cezayir ordusuna meydan okumuş ve onları muhtaç kardeşlerine yardım etmektense kendi halklarını bastırmakta daha becerikli olmakla suçlamıştı. Muhtaç kardeş, Kuveyt'i işgali ve Batı'ya meydan okumasıyla Kuzey Afrika'daki Müslüman köktenciler arasında büyük bir coşku uyandıran ve hareketin liderlerini Suudi destekçilerinden yüz çevirip yeni Iraklı kahramanlarına bağlılıklarını sunmaya ikna eden Saddam Hüseyin'di. Ocak 1992'de, gerginliğin tırmandığı bir döneminin ardından ordu seçimlerin ikinci turunu

iptal etti. Takip eden aylarda FIS'i feshettiler ve Paris, Washington ve diğer Batı başkentlerinin onayıyla "seküler" bir rejim, aslında acımasız bir diktatörlük kurdular. Bunu, ordu ve hükümetin resmi olmayan araçlarca köktencilere; köktencilerin laiklere, modernistlere ve tarafsız kimselere yönelik karşılıklı katliam suçlamalarıyla acı ve kanlı bir mücadele izledi. 1997 yılında Uluslararası Af Örgütü, mücadelenin başlangıcından bu yana çoğu sivil olmak üzere seksen bin kişinin hayatını kaybettiğini açıkladı.

El-Kaide, Cezayir'de ordunun yönetime el koymasından açıkça ABD'yi sorumlu tutmuştur. Başka yerlerde olduğu gibi burada da Amerika, kâfirlerin dünyasındaki hâkim güç olarak, tabii ki yanlış giden her şeyden, daha belirgin biçimde, İslamcı hareketlerin bastırılmasından, takipçilerinin katledilmesinden ve Batı –bilhassa Amerika– desteğiyle İslam karşıtı olarak görülen diktatörlüklerin kurulmasından sorumlu tutuldu. Burada da Amerikalılar suçlandı; kimilerince demokratik özgürlüklerin bu şekilde ihlal edilmesine karşı çıkmadıkları, kimilerince ise askeri rejimi aktif olarak teşvik edip destekledikleri için. Benzer sorunlar Mısır'da, Pakistan'da ve gerçekten özgür, adil bir seçimin İslamcı bir zaferle sonuçlanmasının muhtemel göründüğü diğer Müslüman ülkelerde de ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda demokratlar elbette dezavantajlı durumdadır. İdeolojileri, iktidardayken bile İslamcı muhalefete özgürlük ve haklar tanımalarını gerektiriyor. İslamcılar iktidardayken böyle bir yükümlülük altında değildir. Aksine; ilkeleri, dinsiz ve yıkıcı faaliyetler olarak gördükleri şeyleri bastırmalarını gerektirmektedir.

İslamcılar için demokrasi, yani halkın iradesinin ifadesi, iktidara giden yol olmakla birlikte tek yönlü bir yoldur ve bu yolda geri dönüş yoktur; Allah'ın, seçilmiş temsilcileri aracılığıyla uygulanan egemenliğine karşı çıkılamaz. Seçim politikaları klasik olarak şöyle özetlenmektedir: "Tek adam, tek oy, tek seferliğine."

Açıktır ki, Avrupa'da olduğu gibi İslam dünyasında da özgür ve adil bir seçim, demokratik gelişim sürecinin başlangıcı değil doruk noktasıdır. Ancak bu, diktatörleri şımartmak için bir sebep değildir.

BÖLÜM VII

MODERNİTENİN BAŞARISIZLIĞI

NEREDEYSE BÜTÜN MÜSLÜMAN DÜNYASI YOKSULLUK VE zorbalığın etkisi altındadır. Bu sorunların her ikisi de, özellikle de dikkatleri kendilerinden başka yöne çekmek isteyenler tarafından Amerika'ya isnat ediliyor: İlki, Amerika'nın bugün "küreselleşme" örtüsüne bürünmüş ekonomik egemenliği ve sömürüsüne; ikincisi ise Amerika'nın amaçlarına hizmet eden birçok Müslüman zorbaya verdiği desteğe atfedilmektedir. Küreselleşme Arap medyasında ana konu haline gelmiştir. Neredeyse her zaman Amerikan ekonomik nüfuzuyla bağlantılı olarak gündeme gelmektedir. Sadece Batı ile değil, aynı zamanda Doğu Asya'nın hızla yükselen ekonomileri ile karşılaştırıldığında, Müslüman dünyasının çoğunda giderek daha da kötüleşen ekonomik durum, bu gerilimleri körüklüyor. Amerika'nın üstün olması, Ortadoğululara göre, suçun ve ortadaki düşmanlığın kime yöneltileceğini göstermektedir.

Ortadoğu'daki düşük üretkenlik ve yüksek doğum oranının birleşimi işsiz, eğitimsiz ve hüsrana uğramış, sayıları hızla artan, geniş genç erkek nüfus ile birlikte kararsız bir karışım oluşturuyor. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve diğer yetkili makamlardan alınan göstergelere bakılırsa, Arap ülkeleri –iş yaratma, eğitim, teknoloji ve üretkenlik gibi konularda– Batı'nın her zamankinden daha gerisinde kalmaktadır. Daha da kötüsü, Arap ülkeleri Kore, Tayvan ve Singapur gibi Batı tarzı modernliğe yeni katılan ülkelerin gerisinde kalıyor.

Müslüman ülkelerin bu istatistiklere yansıyan performansına ilişkin karşılaştırmalı rakamlar çok çarpıcıdır. Gayrisafi yurtiçi hasılaya göre ekonomi büyüklüğü sıralamasında Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler arasında en üst sırada 64 milyonluk nüfusuyla Türkiye, ikisi de yaklaşık 5 milyon nüfuslu Avusturya ve Danimarka'nın arasında yirmi üçüncü sıradadır. Türkiye'den sonra 212 milyon ile Endonezya, 4,5 milyon nüfuslu Norveç'in ardından yirmi sekizinci sıradadır. Hemen ardından da 21 milyon nüfuslu Suudi Arabistan geliyor. Karşılaştırmalı satın alma gücü sıralamasında yer alan ilk Müslüman devlet on beşinci sırada Endonezya ve on dokuzuncu sırada Türkiye'dir. En üst sıradaki Arap ülkesi, yirmi dokuzuncu sıradaki Suudi Arabistan'dır ve onu Mısır izler. Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla ile ölçülen yaşam standartları sıralamasına göre, ilk Müslüman devlet yirmi üçüncü sırada Katar'dır; onu yirmi beşinci sırada Birleşik Arap Emirlikleri ve yirmi sekizinci sırada Kuveyt izler.

Sanayi üretimine göre sıralamada en üst sıradaki Müslüman ülke yirmi birinci sıra ile Suudi Arabistan'dır; onu yirmi ikinci sırayı Avusturya ve Belçika ile paylaşan Endonezya ve yirmi yedinci sırada Norveç'le birlikte bulunan Türkiye takip ediyor. Üretim çıktısına göre yapılan bir sıralamada, en üst sıradaki Arap ülkesi Mısır otuz beşinci sırada Norveç'le birlikte bulunmaktadır. Yaşam süresine göre yapılan bir sıralamada, ilk Arap devleti Danimarka'dan sonra otuz ikinci sırada yer alan Kuveyt'tir ve hemen ardından Küba geliyor. Yüz kişiye düşen telefon hattı sahipliğinde, listelenen ilk Müslüman ülke, Makao'nun ardından otuz üçüncü sırada yer alan Birleşik Arap Emirlikleri'dir ve ardından Réunion geliyor. Yüz kişiye düşen bilgisayar sahipliği sıralamasında ilk Müslüman devlet otuzuncu sıradaki Bahreyn'dir; onu otuz ikinci sırada Katar ve otuz dördüncü sırada Birleşik Arap Emirlikleri izliyor.

Kitap satışları daha da iç karartıcı bir tablo sunuyor. Amerika Birleşik Devletleri ile başlayan ve Vietnam ile biten yirmi yedi ülkelik listede, tek bir Müslüman devlet bulunmuyor İnsani gelişmişlik endeksinde Brunei 32, Kuveyt 36, Bahreyn 40, Katar 41, Birleşik Arap Emirlikleri 44, Libya 66, Kazakistan 67 ve Suudi Arabistan Brezilya ile 68. sırada yer alıyor.

Arap entelektüellerinden oluşan bir komite tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler himayesinde yayınlanan 2002 Yılında Arap Ülkelerindeki İnsani Gelişmişlik raporu, yine bazı çarpıcı karşıtlıkları ortaya koyuyor. Arap dünyası senede yaklaşık 330 kitap çeviriyor ki bu rakam, Yunanistan'ın çevirdiği kitap sayısının beşte biridir. Halife Me'mun'un zamanından [dokuzuncu yüzyıl] bu yana Arapçaya tercüme edilen kitapların toplamı yaklaşık 100.000'dir. Bu rakam İspanya'nın bir yılda tercüme ettiği kitap sayısına denktir. Ekonomik durum daha iyi değildir: "Tüm Arap ülkelerindeki GSYİH 1999'da 531,2 milyar dolardı; bir Avrupa ülkesi olarak tek başına İspanya'nınkinden daha az (595,5 milyar dolar)." Azgelişmişliğin bir başka yönü, "her bir milyon kişi başına düşen aktif araştırmacı bilim adamı, sık alıntılanan kitap ve sık alıntılanan makale sayısı, 1987" tablosunda gösterilmektedir.[15]

Ülke	Araştırma Bilim Adamı	40 veya Daha Fazla Atıf Alan Makaleler	Sıklıkla Alıntılanan Makale Sayısı (Milyon Kişi Başına)
Amerika Birleşik Devletleri	466.211	10.481	42,99
Hindistan	29.509	31	0,04
Avustralya	24.963	280	17,23
İsviçre	17.028	523	79,90
Çin	15.558	31	0,03
İsrail	11.617	169	36,63
Mısır	3.782	1	0,02
Kore Cumhuriyeti	2.255	5	0,12
Suudi Arabistan	1.915	1	0,07
Kuveyt	884	1	0,53
Cezayir	362	1	0,01

15 *The Arab Human Development Report 2002: Creating Opportunities for Future Generations*, destekçisi Arap Devletleri Bölgesel Bürosu/Birleşmiş devletler Kalkınma Programı, Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu.

Okuma yazma bilmeyenlerle ilgili karşılaştırmalı rakamlar göz önüne alındığında, bu pek şaşırtıcı değildir.

2001'de yapılan 155 ülke arasında yapılan ekonomik özgürlük sıralamasında, Arap Körfezi ülkeleri iyi sıralar yakalamıştır: Bahreyn 9, Birleşik Arap Emirlikleri 14 ve Kuveyt 42. sıradadır. Ancak Arapların ve daha geniş manada Müslüman dünyasının genel ekonomik performansı nispeten zayıf kalmaya devam etmektedir. Dünya Bankası'na göre, 2000 yılında Fas'tan Bangladeş'e kadar Müslüman ülkelerdeki ortalama yıllık gelir, dünya ortalamasının yalnızca yarısıydı. 1990'larda Ürdün, Suriye ve Lübnan'ın –yani İsrail'in üç Arap komşusunun– toplam gayri safi milli hasılası tek başına İsrail'inkinden çok daha azdı. Kişi başına rakamlar daha da kötüdür. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre, İsrail'in kişi başına düşen GSYİH'si Lübnan ve Suriye'nin üç buçuk katı, Ürdün'ün on iki katı ve Mısır'ın on üç buçuk katıydı.

Batı ve şimdi de Uzak Doğu ile olan karşıtlık daha da kaygı vericidir. Önceden bu tür rakamsal tutarsızlıklar nüfusun büyük çoğunluğu tarafından fark edilmemiş olabilir. Bugün, modern medya ve iletişim sayesinde, en yoksul ve en cahil kimseler bile, kendileri ve diğerleri arasındaki şahsi, ailevi, yerel ve toplumsal düzeylerdeki farklılıklardan acı bir şekilde haberdardır.

Siyasette modernleşme, savaş ve ekonomi sahasındakinden daha iyi –hatta belki daha da kötü– olmadı. Birçok İslam ülkesi şu veya bu türden demokratik kurumlarla deneyler yapmıştır. Türkiye ve İran gibi bazı ülkelere bu kurumlar yenilikçi, ulusal reformcularca getirilmiştir; birçok Arap ülkesinde olduğu gibi bazı ülkelereyse emperyalistler tarafından tesis edilmiş ve emperyalistlerin çekilmesinin ardından o ülkedekilere bırakılmıştır. Türkiye hariç sicilleri hiç ama hiç parlak değildir. Batı tarzı partiler ve parlamentoların ardından, neredeyse her zaman, baskı ve zorlamayla sürdürülen yozlaşmış tiranlıklar geldi. Amaçlarını gerçekleştirme bağlamında işe yarayan tek Avrupa modeli tek parti diktatörlüğüydü. Farklı kolları onlarca yıldır Irak ve Suriye'yi yöneten Baas Partisi, Nazi ve Sovyet modellerinin en kötü özelliklerini bünyesine kattı. Mısır Devlet

Başkanı Nasır'ın 1970'te ölümünden bu yana hiçbir Arap lider kendi ülkesi dışında geniş destek alamadı. Üstelik hiçbir Arap lider, iktidar iddiasını serbest bir oylamaya teslim etme arzusunda olmamıştır. Pan-Arapların takdirini kazanmaya en çok yaklaşan liderler, 1970'lerde Libyalı Muammer Kaddafi ve daha yakın zamanlarda Saddam Hüseyin'dir. Tüm Arap yöneticileri arasında bu ikisinin bu kadar geniş bir popülariteye sahip olması başlı başına hem dehşet vericidir hem de birçok şey anlatır.

Bunu göz önünde bulundurarak, birçok Müslümanın modernleşme başarısızlığından bahsetmesi ve toplumlarının hastalığına ilişkin farklı teşhislere, tedavisi için farklı reçetelerle karşılık vermesi şaşırtıcı değildir.

Bazıları için cevap daha fazla ve daha iyi modernleşmedir, ancak bu Ortadoğu'yu modern ve modernleşmekte olan dünya ile aynı hizaya getirir. Başkaları için modernitenin kendisi sorundur ve tüm dertlerinin kaynağıdır.

Ortadoğu halkı, sınırlarının dışındaki özgür dünyanın fırsatları ile içindeki korkunç yoksunluk ve baskı arasındaki derin ve genişleyen uçurumun giderek daha fazla ayırdına varıyor. Ortadaki öfke, doğal olarak önce yöneticilerine, sonra da bu yöneticileri bencil nedenlerle iktidarda tuttuklarını düşündükleri kimselere yöneliktir. New York ve Washington'a yönelik 11 Eylül saldırılarında teşhis edilen tüm teröristlerin Suudi Arabistan ve Mısır'dan, yani yöneticileri ABD'ye dost olarak görülen ülkelerden gelmeleri kesinlikle dikkat çekicidir.

Bir el-Kaide ajanı tarafından ileri sürülen bu ilginç gerçeğin bir nedeni, dost ülkelerden gelen teröristlerin ABD vizesi almakta daha az sorun yaşamış olmalarıdır. Daha temel bir neden, tiranlık rejimlerini sürdürmekten ABD'nin sorumlu tutulduğu ülkelerdeki daha derin düşmanlıktır. Bugün artık daha dikkatle gözlenen Suudi Arabistan özel bir vakadır. Burada önemli rejim unsurlarının zaman zaman bu düşmanlığı paylaştığı ve beslediği görünmektedir.

BÖLÜM VIII

SUUDİ GÜCÜNÜN VEHHABİ ÖĞRETİSİYLE EVLİLİĞİ

KUTSAL GEÇMİŞE DÖNÜŞ ADINA MODERNİTENİN REDDEDİLMESİ, bölgede muhtelif, dallı budaklı bir tarihe sahiptir, bir dizi harekete de yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz kurucusundan hareketle adlandırılmış Vehhabiliktir. Muhammed ibn Abdülvehhab (1703-1792) Arabistan'ın Necid bölgesinde bir alimdi. Bu bölge Suud Hanedanı'nın yerel şeyhleri tarafından yönetiliyordu. 1744'te bir tasfiye ve tecdit kampanyası başlattı. Dediğine göre amacı, İslam'ın Kurucusu'nun saf ve asıl dinine geri dönmekti. Bunun için ondan sonra gelen bütün eklemeleri ve tahrifleri kaldıracak, gerekirse de yok edecekti.

Vehhabilerin davası Necid'deki Suudi yöneticilerce sahiplenildi. Suudlar silah kullanarak bunu desteklediler ve hatta bir süre başarılı da oldular. Bazı seferler düzenleyerek yönetimlerini ve inançlarını Orta ve Doğu Arabistan topraklarının çoğuna taşıdılar ve hatta doğrudan Osmanlı idaresi altında Bereketli Hilal topraklarına akın düzenlediler. Irak'ta Şiilerin kutsal mekânı Kerbela'yı yağmaladıktan sonra, dikkatlerini Hicaz'a çevirdiler ve 1804-1806'da kutsal Mekke ve Medine şehirlerini işgal ettiler ve –kendi ifadeleriyle– temizlediler. Artık açıkça Osmanlı sultanına karşı çıkıyor, meydan okuyorlardı. Suudilerin hükümdarı Osmanlı sultanını Müslümanlıktan çıkmış, İslam devletini gasp etmiş biri olarak anıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, gerileme döneminde olsa bile, bir çöl isyanıyla başa çıkmayı başardı. Mısır paşası ve kuvvetlerinin de

yardımıyla 1818'de Suudi başkentinin işgal edilmesi ve Suudi emirinin İstanbul'a gönderilip boynunun vurulmasıyla görev tamamlandı. Suudi devletinin varlığı o an için sona ermişti, ancak Vehhabi doktrini varlığını sürdürdü ve kabaca 1823'ten itibaren Suud Hanedanı'nın bir başka üyesi, başkenti Riyad'da olan Suudi prensliğini yeniden kurmayı başardı. Bir kez daha, Suud Hanedanı reisleri Vehhabi doktrinini destekleyenlere yardım etti ve onlardan yardım gördüler.

On sekizinci yüzyıl Arabistan'ında Vehhabiliğin yükselişi, büyük oranda zamanın değişen koşullarına bir karşılıktı. Bunlardan biri elbette İslam'ın geri çekilmesi ve buna bağlı olarak Hıristiyan âleminin ilerlemesiydi. Bu uzun süredir devam ediyordu, ancak yavaş ve kademeli bir süreçti ve İslam dünyasının uzak çeperlerinde başlamıştı. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, merkezde bile görünür hale gelmişti. Osmanlıların Balkanlar'daki uzun, yavaş ricatı ve İngilizlerin Hindistan'daki ilerlemesi hala Arabistan'dan çok uzaktaydı, ancak etkileri hem bir yanda Osmanlılar hem de diğer yanda Basra Körfezi'nde hissedildi ve her yıl Müslüman aleminin her köşesinden Arabistan'a gelen hacılar arasında mutlaka karşılık buluyordu. Vehhabilerin öfkesi öncelikli olarak dışarıdakilere değil, İslam'a içeriden ihanet eden ve onun değerini düşüren kimseler olarak gördükleri kişilere yönelikti: bir yanda her türlü modernleştirici reform girişiminde bulunanlar; diğer yanda –ki bunlar ilk hedefte olan kimselerdi– Vehhabilerin Peygamber'in ve onun sahabelerinin gerçek İslami mirasını yozlaştırdığını ve alçalttığını düşündükleri kişiler vardı. Kendileri dışında Sünni veya Şii olsun, İslam'ın herhangi bir ekolüne veya yorumuna tabii ki şiddetle karşı çıkıyorlardı. Sadece mistisizm ve hoşgörüsünü değil, aynı zamanda onunla ilişkili gördükleri pagan kültlerini de yanlış sayarak tasavvufa özellikle karşı çıktılar.

İmkanlarının olduğu her yerde inançlarını büyük bir şiddet ve gaddarlıkla uyguladılar, bidat ve put deyip türbeleri yıktılar, kendilerinin İslami saflık ve bozulmamışlık standartlarına uymayan çok sayıda erkek, kadın ve çocuğu katlettiler. İbn Abdülvehhab'ın getirdiği bir başka uygulama da kitapların yasaklanması ve yakılmasıydı. Bunlar ağırlıklı olarak Vehhabi doktrinine aykırı olduğu düşünülen

ilahiyat ve fıkıh üzerine İslami eserlerden oluşuyordu. Kitapların yakılmasına, genellikle onları yazan, kopyalayan veya öğretenlerin derhal infazı eşlik etti.

Vehhabi öğretisi ile Suudi gücünün ikinci ittifakı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Yirminci yüzyılın başlarındaki iki gelişme, Vehhabiliği İslam dünyası ve ötesinde büyük bir güce dönüştürdü. Bunlardan ilki, Suudi krallığının genişlemesi ve konsolidasyonuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, Şeyh Abdülaziz İbn Suud (doğumu yaklaşık 1880, 1902-1953 arasında hüküm sürdü) bir yandan Osmanlılar ile diğer yandan doğu Arabistan'da genişleyen İngiliz gücü arasındaki mücadeleyi ustaca yürüttü. Aralık 1915'te İngiltere ile, bağımsızlığını korurken, saldırıya uğrarsa destek ve yardım sözü aldığı bir anlaşma imzaladı. Savaşın sona ermesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması bu aşamayı sona erdirmiş ve onu yalnız İngiltere ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu yeni düzenlemede çok başarılı oldu ve miras aldığı toprakları birbiri ardına genişletmeyi başardı. 1921'de nihayet uzun zamandır rakibi olan İbn Reşid'i Kuzey Necid'de yendi ve topraklarını ilhak ederek Necid sultanı unvanını aldı.

Artık sahne, Hicaz'ın kontrolü için daha önemli bir mücadeleye hazırlanmıştı. Müslümanların iki kutsal şehri Mekke ve Medine de dahil olmak üzere bu topraklar, son birkaç yüzyılı pek de sıkı olmayan Osmanlı egemenliği altında olmak üzere, bin yılı aşkın bir süredir Peygamber'in soyundan gelen Haşimi hanedanının üyeleri tarafından yönetiliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski Osmanlı Arap vilayetlerinin yeniden yapılanmasının bir parçası olarak Irak ve Ürdün'de Haşimi ailesinin çeşitli kollarınca yönetilen krallıkların kurulması, İbn Suud tarafından kendi krallığı için bir tehdit olarak görüldü. Yıllarca kötüleşen ilişkilerden sonra, Hicaz Kralı Hüseyin, önce kendisini halife ilan edip sonrasında ise Vehhabi hacıların kutsal şehirlere hac ziyareti yapmasına izin vermeyerek bahaneler buldu. İbn Suud, 1925'te Hicaz'ı işgal ederek karşılık verdi.

Suudilerin fetih savaşı kesin bir başarıydı. Ordusu önce Mekke'yi ele geçirdi; Medine ise 5 Aralık 1925'te on aylık bir kuşatmanın

ardından barışçıl şekilde teslim oldu. İki hafta sonra babası Hüseyin'in yerine geçen Kral Ali, Cidde'deki İngiliz konsolos yardımcısından İbn Suud'a kişisel eşyalarıyla birlikte Hicaz'dan çekildiğini bildirmesini istedi. Bu bir feragat olarak kabul edildi ve ertesi gün Suudi kuvvetleri Cidde'ye girdi. 8 Ocak 1926'da İbn Suud'un kendisini Hicaz Kralı, Necid ve Etrafının Sultanı ilan etmesinin yolu artık açıktı. Yeni rejimi, Avrupalı güçler, özellikle de Sovyetler Birliği 16 Şubat'ta İbn Suud'a gönderdikleri notayla ("halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi temelinde ve Hicaz halkının sizi kralları olarak seçme iradelerine gösterilecek saygının gereği olarak...")[16] hemen tanıdılar. İbn Suud ile Büyük Britanya arasında, krallığın tam bağımsızlığını tanıyan resmi anlaşma 20 Mayıs 1927'de imzalandı. Diğer bazı Avrupa devletleri de bunu izledi.

Buna karşın Müslümanların Suudi Arabistan'ı tanıması daha yavaş ve isteksiz şekilde gerçekleşti. Hindistan'dan bir Müslüman heyeti Cidde'yi ziyaret etti ve kralın kutsal şehirlerin kontrolünü tüm Müslüman ülkeler tarafından atanacak bir temsilciler komitesine devretmesini istedi. İbn Suud bu talebe cevap vermemiş ve heyeti deniz yoluyla Hindistan'a geri göndermiştir. Aynı yılın haziran ayında, bağımsız Müslüman devletlerin hükümdarlarını ve başkanlarını, gayrimüslim yönetim bulunan ülkelerdeki Müslüman örgütlerin temsilcilerini davet ederek Mekke'de bir İslam Kongresi topladı. Kongreye İslam dünyasının dört bir yanından 69 kişi katıldı. Onlara hitap eden İbn Suud, artık Hicaz'ın hükümdarı olduğunu açıkça ifade etti. Kutsal yerlerin hamisi ve haccın koruyucusu olarak vazifelerini yerine getirecek, ancak bunları yaparken dışarıdan herhangi bir müdahaleyi kabul etmeyecekti.

Misafirler buna farklı karşılıklar verdi. Bazıları karşı çıktı ve ayrıldı; bazıları ise yeni düzeni kabul etti ve tanıdı. Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanlardan oluşan delegasyonun lideri, Sovyet haber ajansı TASS'a verdiği bir röportajda, İslam Kongresi'nin Kral İbn Suud'u Kutsal Yerlerin Hamisi olarak tanıdığını duyurdu; ayrıca

16 Alıntılayan Alexei Vassiliev, *The History of Saudi Arabia* (Londra, 1998), s. 265.

Ürdün'ün bazı bölgelerinin yeni Hicaz krallığına devredilmesi çağrısında bulunarak genel itibarıyla İbn Suud'u desteklediğini ifade etti. Müslüman ve Arap devletlerin tanıma süreci oldukça uzun sürdü. 1929'da Türkiye ve İran'la, 1930'da Irak'la ve 1933'te Ürdün'le dostluk anlaşmaları imzalandı. Suudilerin Hicaz'ı ilhakı, Mayıs 1936'daki anlaşmaya kadar Mısır tarafından resmen tanınmamıştı.

Bu arada İbn Suud hızla, uzak topraklara dağılmış krallığının yeniden örgütlenmesi ve yapılanması ile ilgilendi ve Eylül 1932'de Suudi Arabistan Krallığı diye adlandırılan yeni bir üniter devlet ilan etti. Ertesi yıl, en büyük oğlu Suud'u tahtın varisi olarak atadı.

19 Mayıs 1933'te Suudi maliye bakanı ile Standard Oil of California temsilcisi arasında bir anlaşmanın imzalanmasıyla, bölgeyi etkileyen diğer büyük gelişme yaşandı. Suudi siyaseti ve Vehhabi öğretisi artık sağlam bir ekonomik temele dayanıyordu.

Batı'nın Ortadoğu petrolüne ilgisi yirminci yüzyılın başlarına dayanıyor ve çoğunlukla İngiliz, Felemenk ve Fransız şirketleri tarafından işletiliyordu. Amerika'nın ilgisi 1920'lerin başında, yurtiçi petrol kaynaklarının tükenmesi konusundaki artan endişe ve Avrupa'nın Ortadoğu petrolü üzerinde tekel kurma korkusuyla başladı. Amerikan şirketleri başlangıçta Ortadoğu petrol pazarına Avrupalı kombinaların küçük ortakları olarak girdiler. Standard Oil of California, ciddi petrol arama çalışmalarına girişen ilk Amerikan şirketiydi. Körfez ülkelerindeki bazı sonuçsuz çabalardan sonra, Standard Oil nihayet Suudilere döndü ve 1930'da doğu eyaletinde jeolojik keşif için izin istedi. Kral İbn Suud ilk başta bu talebi reddetti, ancak daha sonra 1933 anlaşmasıyla sonuçlanacak müzakereleri kabul etti. Kralın fikrini değiştirmesine neden olan etkenlerden biri de şüphesiz 1929'da başlayan ve krallığın maliyesinde ciddi ve şiddetli bir bozulmaya yol açan bunalımdı.

Anlaşmanın imzalanmasından dört aydan kısa bir süre sonra, ilk Amerikalı jeologlar Doğu Arabistan'a geldi. Yıl sonuna kadar, keşif misyonu iyi kurulmuştu ve ertesi yıl Amerikan ekipleri petrol çıkarmaya ve ihraç etmeye başladı. Gelişim süreci, İkinci Dünya Savaşı'yla kesintiye uğradı, ancak savaş sona erdiğinde yeniden

başladı. Arabistan'da çıkarılan petrole ilişkin milyon varil cinsinden rakamlarda, gelişme ölçeğinin bazı göstergeleri görülebilir: 1945, 21,3; 1955, 356,6; 1965, 804,8; 1975, 2.582,5.

Petrolün dışa akışı ve buna mukabili içeriye para akışı, Suudi krallığına, iç yapısına ve yaşam tarzına ve hem petrol tüketen ülkelerde hem de daha güçlü olarak İslam dünyasındaki harici rolüne ve etkisine büyük değişiklikler getirdi. En önemli değişiklik, Vehhabiliğin etkisi ve destekçilerinin rolünde yaşandı. Vehhabilik artık resmi, İslam'ın içindeki en etkili devletlerden birinin –İslam'ın en kutsal iki yerinin hamisi, dünyanın her yerinden milyonlarca Müslüman'ı ortak ibadetler için bir araya getiren haccın ev sahibi– desteklediği bir öğreti halini almıştı. Ayrıca Vehhabiliğin daileri ve vaizleri, kendi İslam anlayışlarını duyurmak ve yaymak için muazzam mali kaynaklara sahipti. Kamu eğitim sistemlerinin iyi olduğu Avrupa ve Amerika'daki Batı ülkelerinde bile, Vehhabi telkin merkezleri, yeni mühtedilere ve çocuklarına, kendi miras aldıkları din ve kültürel gelenek konularında temel sağlamak isteyen Müslüman ebeveynlere sunulan tek İslami eğitim şekli olabilir. Bu telkin özel okullarda, dini seminerlerde, cami okullarında, tatil kamplarında ve giderek artan bir şekilde cezaevlerinde sağlanmaktadır.

Geleneksel İslami kullanımda *medrese* terimi, bir yüksek öğrenim, ilim, öğretim ve araştırma merkezini ifade ederdi. Klasik İslam medresesi, büyük Orta Çağ Avrupa üniversitelerinin öncüsü ve birçok yönden modeliydi. Bugün medrese kelimesi olumsuz bir anlam kazanmış; bağnazlık ve şiddete yönelik bir beyin yıkama merkezini ifade etmeye başlamıştır. Terörist faaliyetlerde suç ortaklığı şüphesiyle tutuklanan birtakım Türk'ün geçmişlerinde örnek sunabilir. Biri hariç, diğer hepsi Almanya'da doğup eğitim gördü. Alman hükümeti azınlık gruplarının din eğitimini denetlememektedir. Türk hükümeti ise bu konuları yakından takip eder. Avrupa ve Amerika'da, devletin dini meselelere dahil olma konusundaki isteksizliği nedeniyle, okul ve başka yerlerde İslam'ın öğretilmesi genellikle otoritenin sıkı denetiminde olmaz. Bu durum açıkçası en vicdansız, en çok inanan ve en çok parası olanların lehindedir.

Bunun doğuracağı sonuç belki hayali bir paralellik üzerinden tasvir edilebilir. Ku Klux Klan veya benzeri bir grubun Teksas eyaletinin, petrolünün ve dolayısıyla petrol gelirlerinin tam kontrolünü ele geçirdiğini ve ardından bu parayı bütün Hıristiyan dünyasında iyi donanımlı bir okul ve üniversite ağı kurmak ve kendilerine has Hıristiyanlık anlayışlarını yaymak için kullandığını hayal edin. Bu paralellik, gerçekte olandan daha vahim değildir çünkü çoğu Hıristiyan ülke kendilerine ait kamu okul sistemlerine sahiptir. Bazı Müslüman ülkelerde bu böyle değildir ve Vehhabilerin desteklediği okullar ve üniversiteler birçok genç Müslüman için ulaşılabilir tek eğitim demektir. Vehhabiler bu yollarla mesajlarını tüm İslam dünyasına ve gün geçtikçe özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'daki diğer ülkelerde bulunan Müslüman azınlık topluluklarına taşıyorlar. Müslümanların teşkilatlı kamusal yaşamı, eğitimi ve hatta ibadeti endişe verici bir ölçüde, Vehhabiler tarafından finanse edilmekte ve dolayısıyla da yönetilmektedir. Bu alanlarda uygulanan ve vazedilen İslam versiyonuna Vehhabi ilke ve tutumları hakimdir. Kutsal yerlerin himayesi ve petrol gelirleri, aksi takdirde marjinal bir ülkede aşırılık yanlısı bir grup olacak bir yapının dünya çapında etkiye sahip olmasını sağladı.

Petrolün sömürülmesi, muazzam yeni bir servet ve onunla birlikte yeni, gün geçtikçe daha şiddetli sosyal gerilimler getirdi. Eski toplumda zenginliğin doğurduğu eşitsizlikler sınırlıydı ve etkileri bir yanda zengin ve fakiri birbirine bağlayan geleneksel sosyal bağlar ve yükümlülüklerle diğer yanda Müslüman ev yaşamının mahremiyetiyle kısıtlanmıştı. Modernleşme, çoğu zaman uçurumu açtı, bu sosyal bağları yok etti ve modern medyanın her yere nüfuzuyla, ortaya çıkan eşitsizlikleri acı verici bir şekilde görünür kıldı. Bütün bunlar, Vehhabi öğretileri, aralarında Mısır ve Suriye'deki Müslüman Kardeşler ile Afganistan'daki Taliban'ın da bulunduğu benzer düşünen gruplar için yeni ve meraklı kitleler yarattı.

Petrol zenginliği, temsili kurumların gelişimini engelleyerek olumsuz politik etkilere de sahipti. "Temsilsiz vergi olmaz" ilkesi Batı demokrasisinin gelişmesinde çok önemli bir adımdır. Ne yazık

ki, tersi de doğrudur; vergisiz temsil olmaz. Petrol zengini hükümetler, vergi koymak ve toplamak için halk meclislerine ihtiyaç duymazlar, en azından bir süreliğine de olsa kamuoyunu hiçe saymayı göze alabilirler. Bu tür toplumlarda, kamuoyu terimi bile pek bir anlam taşımaz. Başka bir çıkış yolu bulunmayan yeni ve sayıları artan hoşnutsuz topluluklar, dini aşırılık yanlısı hareketlerde bir karşılık buluyor.

Artık bu hareketleri köktenci olarak tanımlamak normal hale geldi. Terim birkaç nedenden dolayı uygun değildir. Ana akım kiliselerden bazı açılardan farklılık gösteren belirli Protestan kiliselerini belirtmek için kullanılan bir ifade olan köktenci aslında Amerikan Protestanlığına ait bir terimdi. İki temel fark, her ikisi de sakıncalı görülen liberal ilahiyat ile İncil eleştirisiydi. Liberal ilahiyat geçmişte Müslümanlar arasında bir sorun olmuştu, gelecekte ise tekrar olabilir. Bugün mevcut değildir. Kur'an'ın lafzi ilahiliği ve hatasızlığı İslam'ın temel akidesidir ve bazıları bundan şüphe duysa da, hiç kimse buna karşı çıkmaz. Müslüman köktencileri İslami ana akım düşüncelerden ayıran hususlar bu farklılıklarla hiçbir benzerlik göstermez, dolayısıyla terimin kullanımı yanıltıcı olabilir. Gelgelelim bugün bu terim yaygın biçimde kullanımdadır, hatta kelime anlamını yitirmeksizin Arapça, Farsça ve Türkçeye geçmiştir.

Pan-Arabizm'in çöküşü, yöneticilerinin beceriksiz zorbalıklarından ve dışarıdan kendilerine dayatılan iflas etmiş ideolojilerden daha iyi, daha gerçek ve daha umut verici bir şey olması gerektiğini düşünen herkes için İslami köktenciliği en çekici alternatif kıldı. Bu hareketler, mahrumiyet ve aşağılanmadan, hem dışarıdan ithal edilmiş hem de yurtiçinde taklidi yapılmış her derde deva görülen siyasi ve ekonomik ilaçların hepsinin başarısızlığından doğan hüsran ve kırgınlıklardan beslenir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki pek çok kişinin gördüğü üzere hem kapitalizm hem sosyalizm denendi ve ikisi de başarısız oldu. Batılı modeller de Doğulu modeller de yalnızca yoksulluk ve zorbalık üretti. Örneğin bağımsızlık sonrası Cezayir'de Batı karşıtı bir hükümetin sözde Stalinist politikaları için, birinin başarısızlığı ve diğerinin beceriksizliği dolayısıyla Batı'nın suçlanması

insafsızca görünebilir. Ancak halkın, Batı dünyasını ve Batılı fikirleri geçen yüzyıllar içinde İslam dünyasını dönüştüren büyük değişikliklerin nihai kaynağı olarak görmesi tamamen yanlış da değildir. Sonuç itibarıyla İslam dünyasındaki öfkenin büyük çoğunluğu, Müslüman halifeler ile Hıristiyan imparatorlar arasındaki ilk çatışmalardan bu yana İslam'ın kadim ve ezeli düşmanı olarak görülen Batılıya ve bir maşa, bir suç ortağı ya da kendi inancına, halkına ihanet eden biri olarak görülen Batılılaşma yanlısı kimselere yöneltiliyor.

Köktencilik, rakip ideolojilere karşı çeşitli avantajlara sahiptir. Eğitimli ve eğitimsiz Müslümanlarca kolaylıkla anlaşılabilir. Son derece bilindik ve bu nedenle destek toplamakta ve hem neyin yanlış olduğuna dair bir eleştiri hem de onu düzeltmek için bir program ortaya koymakta etkili birtakım konu, slogan ve sembol sunar. Dini hareketler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi az çok otokratik yönetim altındaki toplumlarda başka bir pratik avantaja sahiptir: Diktatörler partileri ve toplanmaları yasaklayabilir ancak toplu ibadeti yasaklayamaz, vaazlar üzerinde sadece sınırlı bir kontrol sahibi olabilirler.

Sonuç olarak, dini muhalif gruplar, toplanabilecekleri ve devletin üzerinde neredeyse hiç kontrolünün bulunmadığı bir ağa sahip olabilecekleri düzenli toplantı yerlerine sahip olan yegâne gruplardır. Rejim ne kadar baskıcı olursa, onlara fiili bir muhalefet tekeli vererek köktencilere o kadar çok yardım etmiş olur.

Militan İslami radikalizm yeni değildir. On sekizinci yüzyılda Batı etkisinin hissedilmeye başlamasından bu yana birkaç kez, dini ifade bulan militan muhalefet hareketleri oldu. Şimdiye kadar hepsi başarısız oldu. Bazen yenilip bastırılarak kolay, nispeten acısız bir şekilde başarısızlığa uğratıldılar; böyle durumlarda şehitlik tacı onlara bir tür başarı getirdi. Bazen de güç kazanıp ardından gerçek cevapları olmayan büyük ekonomik ve sosyal sorunlarla yüzleşmek zorunda kalarak zor yoldan başarısız oldular. Genelde zaman içerisinde devrilmiş ataları kadar baskıcı ve alaycı olurlar. Bu aşamada zikredilen hareketler, Avrupalı bir örneklem kullanırsak, devrim Napolyon dönemine, hatta belki de Stalinist aşamaya girdiği takdirde gerçekten tehlikeli hale gelebilirler. Bir saldırganlık ve yayılma

programında bu hareketler, Jakoben ve Bolşevik selefleri gibi, ortak bir söylem evrenini paylaştıkları her ülke ve toplulukta beşinci kol olma avantajından yararlanacaklardır.

Müslüman köktenciler genel itibarıyla şu anda İslam dünyasının sorunlarının yetersiz modernleşmenin değil, katışıksız İslami değerlere ihanet olarak gördükleri aşırı modernleşmenin sonucu olduğunu düşünenlerdir. Onlara göre çare gerçek İslam'a dönmektir: Bunun içerisine Batı'dan gelen tüm yasaların ve diğer toplumsal benimseyişlerin kaldırılması ve ülkenin etkin yasası olarak İslam'ın kutsal yasası şeriatın yeniden tesis edilmesi de dahildir. Bakış açılarına göre, nihai mücadele Batılı davetsiz misafire karşı değil, ülke içindeki Batılılaşan haine yöneliktir. Kendilerine göre en tehlikeli düşmanlar, İslam ülkelerini yöneten ve Müslüman halklara kafirlerin yöntemlerini ithal edip dayatan sahte ve dönek Müslümanlardır.

Bu husus, Başkan Sedat'a suikast planlamak ve teşvik etmek suçlamasıyla 1982 Nisan'ında beraberindekilerle idam edilen Mısırlı Abdüsselam Ferec'in bir risalesinde açıkça belirtilmiştir. Yazdıkları, bu eylemin motivasyonuna bir nebze ışık tutuyor:

> İslam topraklarında emperyalizmin varlığının temeli de bu aynı yöneticilerdir. Emperyalizme karşı mücadeleye başlamak ne şanlı ne de faydalı bir iştir, sadece ve sadece zaman kaybıdır. Vazifemiz İslami davamıza odaklanmaktır: Her şeyden önce kendi vatanımızda Allah'ın kanunlarının getirilmesi ve Allah'ın kelamının hâkim olmasını sağlamaktır. Hiç şüphe yok ki, cihadın ilk sahası, bu kafir yönetimlerin kökünün kazınması ve onların yerine kusursuz bir İslami düzenin getirilmesidir ve kuvvetimiz buradan gelecektir.[17]

Başkan Sedat'ın öldürülmesi ile katillerinin tutuklanması arasında geçen birkaç dakika içinde liderleri muzafferane haykırdı: "Firavunu öldürdüm! Ölmekten korkmuyorum." O zamanlar Batı

17 Abdüsselam Ferec, el-Cihâd: *el-Farizatü'l-Gaibe* (Amman, 1982); İngilizce çevirisi Johannes J. G. Jansen, *The Neglected Duty: The Creed of Sadat's Assassins and Islamic Resurgence in the Middle East* (New York, 1986), s. 159 vd.

dünyasında yaygın olarak kabul edildiği üzere, katillerin gözünde Sedat'ın suçu İsrail'le barış yapmaksa, Firavun son derece uygunsuz bir sıfat seçimi olmuştur. Pek tabii ki modern Mısır ders kitaplarındaki Firavun'dan, eski Mısır'ın büyüklüğünün ve ihtişamının muşahhas halinden söz etmiyorlardı. Kitabı Mukaddes'in Çıkış bölümünde olduğu gibi Kur'an'da da Allah'ın halkına zulmeden pagan zorba diye geçen Firavun'dur buradaki. Usame bin Ladin Başkan Bush'u günümüzün Firavunu diye anarken hiç şüphe yok ki bu bağlamı kastediyor. Çıkış zamanında, İsrailoğulları Tanrı'nın halkıydı. Günümüz Müslümanlarının büyük bir kısmı modern İsrail devletini eski İsrailoğulları'nın –Kur'an'da *Benî İsrâîl*– meşru varisi olarak tanımıyorlar ve Sedat'ın suikastçıları, Sedat'ın o devletle yaptığı anlaşmayı kesinlikle onaylamıyorlardı. Ancak katillerin ve suç ortaklarının müteakip sorgulamalarında açıkça ortaya çıktığı üzere, İsrail ile barış, onların gözünde nispeten küçük bir olaydı. Suikastın esas nedeni bu barış değildi. Allah'ın dinini terk etmek, Allah'ın halkına zulmetmek ve kafirlerin yollarını tutmak gibi daha büyük günahların bir sonucu olarak bu suikast gerçekleştirilmişti.

BÖLÜM IX

TERÖRÜN YÜKSELİŞİ

ÇOĞU MÜSLÜMAN KÖKTENCİ DEĞİLDİR, KÖKTENCİLERİN çoğu da terörist değildir, ancak günümüzün teröristlerinin çoğu Müslümandır ve kendilerini gururla böyle tanımlarlar. Medya terörist hareketler ve eylemlerden "İslami" diye bahsettiğinde Müslümanların şikayetlenmesi, aynı medyanın İrlandalı ve Basklı teröristler ile terörizmi neden benzer şekilde "Hıristiyani" olarak anmadığını sormaları gayet anlaşılabilirdir. Cevap basit ve açıktır: Çünkü onlar kendilerini böyle tanımlamıyorlar. Müslümanların şikâyeti anlaşılabilir, ancak bu şikâyet haber yapanlara değil, haberi yaptıranlara yönelik olmalıdır. Usame bin Ladin ve el-Kaide destekçileri İslam'ı temsil etmiyor ve onların açıklamalarının ve eylemlerinin birçoğu temel İslami ilke ve öğretilerle doğrudan çelişiyor olabilir ancak bunlar, tıpkı Hitler ve Nazilerin Hıristiyanlığın içinden çıkması gibi, İslam uygarlığının içinden ortaya çıktılar. Nitekim bunlar da kendi kültürel, dini ve tarihi bağlamlarında görülmelidir.

Halihazırda çeşitli İslami aşırılık biçimleri vardır. El-Kaide'nin yıkıcı radikalizmi ve tüm Müslüman dünyasında buna benzeyen başka gruplar, Suudi yönetim yapısının başkasına nefes aldırmayan köktenciliği ve hâkim İran hiyerarşisinin kurumsallaşmış devrimi bunların en bilinenleridir. Her biri, bir bakıma İslami kökenlidir, ancak bazıları köklerinden çok uzaklaşmıştır.

Tüm bu farklı aşırılık yanlısı gruplar, eylemlerini başta Kur'an ve Peygamber'in sünnetleri olmak üzere İslami metinlere dini

referanslarla kutsa kılmaktadır. Her üçü de, Müslüman çoğunluğun halihazırda uyguladığından ve dini yönetimlerin büyük oranda kabul ettiğinden daha gerçek, daha saf ve daha otantik bir İslam'ı temsil ettiklerini iddia ediyorlar. Bununla birlikte, kutsal metinleri seçme ve yorumlama konusunda hayli dikkatlilerdir. Örneğin, Peygamber'in sözlerini ele alırken, sözlü rivayetlerin doğruluğunu ve gerçekliğini sınamak için fakihler ve kelamcılar tarafından geliştirilmiş, en eskiden beri geçerli olan yöntemleri bir kenara atıyorlar ve bunun yerine kutsal metinleri bile kendi dogmatik ve militan pozisyonları destekleyip desteklemediklerine göre kabul veya reddediyorlar. Hatta bazıları, bazı Kuran ayetlerini "mensuh" veya "mülga" diye görmezlikten gelecek kadar ileri gitmektedir. Bunu haklı çıkarmak için kullanılan argüman, Peygamber'in elçiliğinin ilk yıllarında nazil olan ayetlerin yerini, daha sonraya ait, muhtemelen daha mütekamil vahiylerin alabilmesidir.

Bu tür bir sapmayı açıkça gösteren bir örnek, Ayetullah Humeyni'nin *Şeytan Ayetleri* adlı romanı nedeniyle romancı Salman Rushdie'ye karşı 14 Şubat 1989'da verdiği ünlü fetvadır. Fetvada Ayetullah şöyle sesleniyordu: "İslam'a, Peygamber'e ve Kur'an'a aykırı olarak yazılan, basılan ve yayınlanan bu kitabın müellifinin ... ve onun yanı sıra yayınlarken içeriğinden haberdar olanların kanları dünyanın bütün gayretli Müslümanlarına helaldir. Bütün gayretli Müslümanları, onları her nerede bulurlarsa bir an önce cezalandırmaya çağırıyorum ki bir daha kimse İslam'ın kutsallarına hakaret etmeye cesaret edemesin. Bu yolda öldürülen herkes şehit sayılacaktır."[18] Tahran'daki İslami bir vakıf, cennetin ödüllerine ek olarak, Salman Rushdie'yi öldüren kimse İranlıysa 20 milyon tümen (o zamanlar resmi kura göre yaklaşık 3 milyon dolar, serbest piyasada ise 170.000 dolar kadar), yabancıysa 1 milyon dolar ödül vereceğini duyurdu. Ödül birkaç yıl sonra vakıf tarafından artırıldı, hala daha alınmış değildir.

18 Fetvanın tam metni o dönemde İran ve uluslararası basında yayınlandı. Fetva metninin orijinalini bulmakta ve Lewis'in çevirisiyle kıyaslamakta yardımları dolayısıyla Turgay Şafak ve Mustafa Demiray'a müteşekkirim. (ç.n.)

Pek tabii ki Batı dünyasındaki pek çok bilgisiz okuyucu, "fetva vermenin", "kiralık katil tutmanın" (yani bir kurbanı hedef alıp, onun başına para ödülü koymanın) İslami eşdeğeri olduğu izlenimini edindi. Medrese gibi, fetva kelimesi de uluslararası ortak kullanımda tamamen olumsuz bir çağrışım kazanmıştır. Bu aslında korkunç bir saçmalıktır. *Fetva*, İslami hukukta görüş belirtmek veya bir hüküm vermek için kullanılan teknik bir terimdir. Roma hukukundaki *responsa prudentium*'un şeriattaki karşılığıdır. Fetva vermeye yetkili İslam hukukçusuna aynı kelime kökünden gelen *müftü* denir. Ayetullah, infaz cezası vermek ve bir kiralık katil tutmak için fetva kullanarak standart İslami uygulamadan oldukça sapmıştır.

Bu sapma sadece karar ve cezada değil, aynı zamanda suçlamanın niteliğindedir de. Salman Rushdie'ye yöneltilen Peygamber'e hakaret suçlamasının İslam hukukunda suç olduğu kesindir, hukukçular da bunu detaylı biçimde tartışırlar. Hemen hemen tüm bu tartışmalar, Müslüman bir devletin gayrimüslim tebaasından birinin Peygamber'e hakaret etmesi meselesi etrafında döner. Hukukçular suçun tanımına, delilin niteliklerine ve uygun cezaya büyük önem verirler. Bu suçla ilgili suçlamaların şahsi intikam için bir araç olarak kullanılmaması konusunda büyük endişe duyarlar ve herhangi bir hüküm veya ceza verilmeden önce delillerin dikkatli bir şekilde incelenmesi konusunda ısrarcılardır. Çoğunluğun görüşü kırbaçlama ve hapis cezasının yeterli ceza olduğu yönündedir; kırbaçlamanın şiddeti ve cezanın uzunluğu suçun ağırlığına bağlıdır. Peygamber'e hakaret eden Müslüman'ın durumu pek dikkate alınmaz, bu da çok ender olduğundandır. Bu durum ele alındığındaysa genel görüş bu fiilin irtidatla eş değer olduğudur.

Salman Rushdie'ye yöneltilen suçlama tam olarak buydu. Dinden dönme İslam kanununda büyük bir suçtur ve erkekler için ölüm cezası vardır. Ancak bu ifadedeki önemli kelime *kanun*dur. İslam hukuku, linç ve terör değil, kanun ve adalet sistemidir. İslam hukuku, bir suçla itham edilen kişinin yargılanmasına, kendisini suçlayan kişiyle yüzleşmesine ve kendini savunma fırsatının

verilmesine ilişkin usulleri belirler. Bir yargıç bunlardan sonra bir karar verir ve sanığı suçlu bulması halinde cezasını açıklar.

Bununla birlikte, küçük bir hukukçu grubu başka görüştedir: Peygamber'e hakaret eden bir Müslümanın işlediği suç o kadar büyüktür ki sorgulama, yargılama ve mahkûmiyet formalitelerinden vazgeçilerek doğrudan infaz uygulanabilir, hatta uygulanmalıdır. Bu görüşün temeli, Peygamber'e atfedilen, ancak hiçbir şekilde bütünüyle sahih olarak kabul edilmeyen bir hadistir: "Kim bana hakaret ederse, bunu duyan Müslüman onu söyleyen kimseyi derhal öldürsün." Bu sözün sıhhatini kabul eden fakihler arasında dahi ihtilaf vardır. Bazıları, bir tür prosedürün veya yetkilendirmenin gerekli olduğu ve böyle bir yetkilendirme olmaksızın yargısız infazın cinayet olduğu, bunun da ceza gerektirdiği konusunda ısrarcıdır. Diğerleri ise, aktarıldığı şekliyle bu sözün içeriğinin, kafirin kısa yoldan ve derhal infazının sadece yasal değil, aynı zamanda zorunlu olduğunu ve böyle yapmayanların kendilerinin suç işlemiş olacaklarını ileri sürerler. Klasik fakihlerin en katı ve en aşırısı bile, Peygamber'e hakaret eden birinin öldürülmesi için bir Müslüman'ın orada bulunup kendi kulaklarıyla bu hakareti duymuş olmasını şart koşar. Uzak bir ülkede yapıldığı söylenen bir hakaret için ısmarlama infaz için bir şey söylemezler.

Humeyni'nin fetvasında somutlaşan cinayetin kutsallaştırılması, intihar saldırıları pratiğinde –ve kültünde– daha da gelişmiş bir biçimde kendisini gösteriyor.

Tarihsel kayıtlara bakıldığı takdirde, Müslümanların savaşa yaklaşımı Hıristiyanların veya bu seçeneğin kendilerine açık olduğu kadim ve modern dönemlerde Yahudilerin yaklaşımından pek de farklı değildir. Müslümanlar, belki de Hıristiyanlardan daha sık, diğer inançların destekçilerine karşı savaş açıp onları Müslüman yapmaya çalıştıkları halde, Hıristiyanlar –dikkate değer Haçlı Seferleri istisnası dışında– sapkın veya bölücü diye gördükleri kişilere karşı kendi içlerinde din savaşları vermeye daha eğilimliydi. İslam, şüphesiz kurucusunun siyasi ve askerî dahli dolayısıyla, toplum ve devlet ilişkilerinin gerçeklerine dair İncillerden daha pragmatik

denebilecek bir bakış açısı benimser. Konumu, Eski Ahit'in ilk kitaplarına ve Peygamberler ve İncillerden ziyade Amalekliler'i cezalandırma doktrinine daha yakındır. Müslümanlara diğer yanaklarını çevirmeleri talimatı verilmemiştir, onlardan kılıçlarını saban demiri, mızraklarını budama kancası yapmaları da (İşaya 2:4) beklenmez. Bu emirler elbette Hıristiyanları ne Hıristiyan âlemi içinde bir dizi kanlı din savaşı vermekten ne de dışarıya yönelik saldırgan savaşlara girmekten alıkoymadı.

Bu durum, dinlerin zora ve şiddete, özellikle de teröre karşı tutumu gibi çok daha büyük bir sorunu gündeme getiriyor. Birçok inancın takipçisi, din adına hem tekil hem de toplu olarak cinayet işlemiştir. Doğu dinlerindeki bu tür hareketlerden türetilen iki kelime İngilizceye bile girmiştir: Hindistan'dan *thug* (şaki) ve Ortadoğu'dan *assassin* (suikastçı); her iki kelime de ibadet biçimleri inançlarının düşmanı olarak gördüklerini öldürmek olan fanatik dini mezheplerden kök almıştır.

İslam dünyasındaki suikast pratiği ve ardındaki teori, Müslüman toplumun siyasi liderliği konusundaki anlaşmazlıklarla çok erken bir tarihte ortaya çıktı. İslam'ın ilk dört halifesinden üçü katledildi: ikincisi mutsuz bir Hıristiyan köle tarafından; üçüncüsü ve dördüncüsü ise kendilerini Allah'ın iradesini yerine getiren infazcılar olarak gören sofu Müslüman asiler tarafından öldürüldü. Mesele, MS 656'da üçüncü halife Osman'ın Müslüman asilerce öldürülmesiyle vahim bir şekilde kendisini gösterdi. Birbirini izleyen iç savaşların ilki, katillerin Allah'ın emrine uyup uymadıkları meselesi üzerine çıktı. İslam hukuku ve geleneği, İslam hükümdarına itaat vazifesi konusunda gayet açıktır. Ancak Peygamber'e atfedilen iki hadisi de aktarırlar: "Günahta itaat yoktur," ve "Yaradanına karşı hiçbir yaratılana itaat etme." Hükümdar, Allah'ın kanununa aykırı bir şey emrederse, itaat vazifesinin yerini itaatsizlik vazifesi alır. Zalimi öldürmek fikri –zalimin meşru şekilde indirilmesi– İslam'a has değildi; antik çağda hem Yahudiler hem Yunanlar hem de Romalılar arasında yaygındı; bu fiili icra edenler genellikle kahraman addedilirdi.

On birinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar İran'da ve daha sonra Suriye'de faaliyet gösteren Haşhaşiler (*Haşîşiyye*) diye bilinen Müslüman mezhebinin mensupları, kendi adlarıyla anılan eylemi (*assassin*) bir sistem ve ideoloji haline getiren ilk zümre olmuştur. Yaygın inanışın aksine, çabaları öncelikle Haçlılara değil, dinsiz gaspçılar olarak gördükleri Müslüman yöneticilere yönelikti. Bu anlamda Haşhaşiler, bugünün İslamcı terörist diye anılan birçok kimsenin gerçek atalarıdır ve bazıları bu hususu açıkça zikretmektedir. "Haşhaş yiyen" manasına gelen Haşîşiyye ismi onlara Müslüman düşmanları tarafından verilmiştir. Kendilerini, Arapça hayatını dava için feda etmeye hazır anlamına gelen *fedâî* kelimesinden hareketle *fedâyîn* diye anıyorlardı.

Haşhaşilerin on üçüncü yüzyılda yenilgiye uğratılıp bastırılmasının ardından, bu kelime kullanılmaz oldu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, padişahı tahttan indirip, bir ihtimal suikast düzenlemeyi planlayan küçük bir Türk komplocu grubu tarafından bu ifade kısa bir süreliğine yeniden canlandırıldı. Plan keşfedildi ve komplocular hapsedildi. Kelime İran'da, kendilerine Fedaiyan-ı İslam (İslam'ın Fedaileri) diyen ve birtakım siyasi suikastlar yapan Tahran merkezli siyasi-dini terörist grupça, faaliyetlerine başladıkları 1943 yılından, bastırıldıkları 1955 yılına kadar yeniden kullanıldı.

Ekim 1955'te başbakana yönelik başarısız bir suikast girişiminden sonra tutuklandılar, yargılandılar ve liderleri idam edildi. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün militan kanadı tarafından bu kelime yeniden canlandırıldı ve 1960'lardan itibaren, Filistinli örgütlerin terörist eylemcileri bununla anıldı.

Hem silah seçimleri hem de kurban seçimleri bakımından Haşhaşiler bugünkü haleflerinden önemli ölçüde farklıydı. Kurban her zaman tek kişi, kötülüğün kaynağı olarak görülen, yüksek düzeyde konumlanmış siyasi, askerî veya dini bir liderdi. Yalnızca, sadece o kimse öldürülürdü. Bu eylem, mezkûr kelimenin şu anki anlamıyla terörizm değil, bugün hedefi belli suikast olarak adlandırılan şeydi. Silah her zaman aynıydı: hançer. Haşhaşiler zehri, arbaletleri ve uzaktan kullanılabilecek diğer silahları küçümsediler.

Kendilerine sonsuz mutluluk sağlayacağına inandıkları suikast eyleminden kurtulmayı beklemezlerdi; hatta öyle görünüyor ki kurtulmamayı arzuluyorlardı. Ama hiçbir durumda intihar etmezlerdi. Kendilerini tutsak edenlerin elinde ölürlerdi. Haşhaşiler sonunda, esas olarak faaliyet gösterdikleri İran ve Suriye'deki kale ve üslerini ele geçiren askerî seferlerle mağlup edildi. Bugünün suikastçılarının da benzer şekilde yenilmesi pekâlâ mümkün olabilir, ancak bu uzun ve zorlu bir yol olacaktır. Orta Çağ'da Haşhaşiler, ana akım İslam'dan çok uzak, aşırılıkçı bir mezhepti. Bugünkü taklitçileri için bu geçerli değildir.

Yirminci yüzyıl, Ortadoğu'da farklı türlerde ve farklı amaçlarla da olsa bu tür eylemlerin yeni şekillerini getirdi ve terörizm çeşitli aşamalardan geçti. Britanya İmparatorluğu'nun son yıllarında, emperyal Britanya, Ortadoğu'da kendisine bağlı ülkelerde üç farklı kültürü temsil eden terörist hareketlerle karşı karşıya kaldı: Kıbrıs'ta Rumlar, Filistin'de Yahudiler ve Aden'de Araplar. Üçü de dini değil, milliyetçi saiklerle hareket ediyordu. Geçmişleri ve siyasi koşulları bakımından çok farklı olmalarına rağmen, bu üçü de taktiklerinde büyük ölçüde aynıydı. Amaçları, emperyal gücü bölgede kalmanın kan kaybetmeye değmediğine ikna etmekti. Yöntemleri, askerî ve –küçük ölçekte– idari personel ve tesislere saldırmaktı. Üçü de yalnızca kendi bölgelerinde faaliyet gösteriyordu ve genellikle sivil zayiattan kaçınıyordu. Üçü de çabalarında başarılı oldu.

Fakat yeni tarz teröristler için masum ve olaya karışmamış sivillerin katledilmesi "tali zarar" değildir. Ana hedeftir. Elbette üniforma giymeyen teröristlere yönelik karşı saldırı kaçınılmaz olarak sivilleri de hedef almaktadır. Sonuçta ortaya çıkan ayrımların bulanıklaşması, teröristler ve sempatizanları için son derece yararlıdır.

Medyanın ve özellikle televizyonun hızlı gelişimi sayesinde, yeni terör biçimleri belirli ve sınırlı düşman hedeflerini değil, dünya kamuoyunu amaçlamaktadır. Birincil amaçları, düşmanı askerî olarak yenmek veya zayıflatmak değil, bilinmek ve korku uyandırmak, yani psikolojik bir zafer kazanmaktır. Aynı tür terörizm birtakım Avrupalı gruplar tarafından, özellikle Almanya, İtalya, İspanya ve

İrlanda'da uygulanmıştır. Bunu uygulamada en başarılı ve en kalıcı olan grup Filistin Kurtuluş Örgütü olmuştur.

FKÖ 1964'te kuruldu, ancak 1967'de, birleşik Arap ordularının Altı Gün Savaşı'nda yenilmesinden sonra önem kazandı. Düzenli savaş başarısız olmuş; diğer yöntemleri denemenin zamanı gelmişti. Bu silahlı mücadele biçimindeki hedefler, genellikle çok iyi korunan askerî veya diğer idari kurumları değil, ezici çoğunlukla sivil olan ve mağdurların ilan edilen düşmanlarla mutlak bir bağlantısının olmadığı her türlü halka açık yerler ve toplantılardı. Bu taktiğe örnek olarak, 1970 yılında, tümü Amman'a götürülen biri İsviçreli, biri İngiliz ve biri Amerikan olmak üzere üç uçağın kaçırılması; 1972'de Münih Olimpiyatları'nda İsrailli sporcuların öldürülmesi; 1973'te Hartum'daki Suudi Büyükelçiliği'ne el konulması ve orada iki Amerikalı ile bir Belçikalı diplomatın öldürülmesi; 1985 yılında İtalyan yolcu gemisi *Achille Lauro*'nun ele geçirilmesi ve sakat bir yolcunun öldürülmesi zikredilebilir. Okullara, alışveriş merkezlerine, diskoteklere ve hatta Avrupa havalimanlarında kuyrukta bekleyen yolculara yönelik başka saldırılar düzenlendi. FKÖ'nün bu ve başka operasyonları, gazete manşetlerini ve televizyon ekranlarını ele geçirmek gibi kısa vadeli hedeflerine ulaşmada oldukça başarılı oldu. Ayrıca bazen beklenmedik yerlerden büyük destekler gördüler ve faillerini uluslararası ilişkiler dramasında başrollere yükselttiler. Başkalarının onları takip etmeye cesaretlenmiş olmalarına şaşmamak gerek. 1970'ler ve 1980'lerin Arap teröristleri, İslam için değil, bir Arap veya Filistin ulusal davası için savaştıklarını açıkça belirtiyorlardı. Gerçekten de, FKÖ lider ve eylemcilerinin önemli bir kısmı Hıristiyan'dı.

Ancak medyadaki başarılarına rağmen, Filistin Kurtuluş Örgütü esas bölgesinde –Filistin'de– hiçbir önemli kazanım elde etmedi. Filistin dışındaki her Arap ülkesinde milliyetçiler amaçlarına ulaştılar; yabancı yöneticiler yenilgiye uğratıldı, ülkeden kovuldu ve ulusal liderler yönetiminde ulusal egemenlik kuruldu.

Bir süreliğine özgürlük ve bağımsızlık aşağı yukarı eşanlamlı ve birbirinin yerine kullanılabilen terimler olarak kullanıldı. Bununla birlikte, bağımsızlık deneyiminin başlarında bunun üzücü bir hata

olduğunu ortaya koydu. Bağımsızlık ve özgürlük çok farklıdır; çoğu zaman birinin elde edilmesi diğerinin sonu anlamına gelir; yabancı efendilerin yerine tiranlıklarında daha mahir, daha mahrem ve kısıtları daha az bir yönetim kuran yerel zorbalar geçer.

Hatanın nerede olduğuna dair yeni bir açıklamaya ve onu düzeltmek için yeni bir stratejiye acil, artan bir ihtiyaç vardı. Her ikisi de dini duygu ve kimlikte bulundu. Bu seçim yeni değildi. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Avrupa imparatorlukları birçok İslam ülkesinde ilerlerken, onların ilerlemesine karşı en önemli direniş, dinden ilham bulmuş ve tanımlanmıştı. Cezayir'deki Fransızlar, Kafkasya'daki Ruslar, Hindistan'daki İngilizler, büyük dini ayaklanmalarla karşı karşıya kaldılar ve ancak uzun, şiddetli mücadelelerden sonra galip gelebildiler.

Batı dillerinde pan-İslamizm olarak bilinen hareketle birlikte dini seferberlikte yeni bir aşama başladı. 1860'lar ve 70'lerde başlatılan pan-İslamizm Almanların ve İtalyanların o yıllarda ulusal birlik için başarılı mücadelelerinde verdikleri örneklere muhtemelen bir şeyler borçluydu. Bu mücadelelerin Müslüman çağdaşları ve taklitçileri kaçınılmaz olarak kendilerini tanımladılar ve amaçlarını o zamanlar hala yabancı ve bilinmedik olan milliyetçi veya vatansever kavramlardan ziyade dini ve toplumsal kavramlarla tanımladılar. Ancak Avrupa etkisinin ve eğitiminin yaygınlaşmasıyla birlikte bu fikirler kök saldı ve bir süre Müslüman topraklarında hem söyleme hem de mücadeleye egemen oldu. Yine de dini kimlik ve bağlılık hala derinden hissediliyordu ve başta Müslüman Kardeşler olmak üzere birçok dini harekette ifadesini buldu. Seküler ideolojilerin yankılanan başarısızlığıyla, yeni bir önem kazandılar ve bu hareketler mücadeleyi –ve savaşçılarının çoğunu– başarısız milliyetçilerden devraldı.

Milliyetçiler için olduğu kadar köktenciler için de çeşitli toprak meseleleri önemlidir, ancak farklı, daha zorlu bir biçimde. Örneğin, genel itibarıyla köktenciler için, İsrail ile hiçbir barış veya uzlaşma mümkün değildir; bir taviz, gerçek nihai çözüme doğru sadece bir adımdır: İsrail devletinin feshedilmesi, Filistin topraklarının gerçek sahipleri olan Müslüman Filistinlilere geri verilmesi

ve işgalcilerin ayrılması. Yine de bu, köktencilerin diğer tüm tartışmalı bölgelere uzanan taleplerini hiçbir şekilde tatmin etmeyecek, hatta bunların elde edilmesi daha uzun, nihai mücadeleye doğru sadece bir adım olacaktır.

Eski taktik daha şiddetli bir şekilde büyük oranda korundu. Hem yenilgide hem de zaferde, dini teröristler yirminci yüzyılın milliyetçilerinin öncülük ettiği yöntemleri, özellikle masum insanların katledilmesine duyulan umursamazlığı benimsediler ve geliştirdiler. Bu umursamazlık, 1990'ların başında Usame bin Ladin'in başlattığı terör kampanyasında yeni boyutlara ulaştı. İlk büyük örnek, 1998'de Doğu Afrika'daki iki Amerikan büyükelçiliğinin bombalanmasıydı. On iki Amerikalı diplomatı öldürmek için teröristler, çevrede bulunan çoğu Müslüman olan iki yüzden fazla Afrikalıyı katletmeye hazırdı. Bu saldırıların hemen ardından Pittsburgh, Pensilvanya'da yayınlanan *Sirâtü'l-Müstakîm* adlı Arapça köktenci dergi, bu operasyonlarda hayatlarını kaybeden "şehitler" için yas tuttuğunu dile getirdi ve bunların adlarını el-Kaide'nin Pakistan Peşaver'deki ofisinin verdiği gibi listeledi. Haberin yazarı, "Allah bizi cennette buluştursun," diyerek bir ümidini eklemişti. 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'daki eylemlerin altında, çok daha büyük bir ölçekte, insan yaşamına yönelik aynı umursamazlık yatmaktadır.

Bu operasyonlarda intihar teröristi önemli bir figürdü. Bir anlamda, bu yeni bir gelişmeydi. 1960'lar ve 70'lerin milliyetçi teröristleri genellikle kurbanlarıyla birlikte ölmemeye özen göstermişler, saldırılarını güvenli bir mesafeden gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Eğer ele geçirilme şanssızlığına uğradılarsa, örgütleri genellikle rehineler alıp onlara zarar vermek veya öldürmekle tehdit ederek serbest bırakılmalarını sağlamaya çalışmış, bazen başarılı da olmuşlardı. Daha önceki din ilhamlı katiller, özellikle Haşhaşiler, operasyonlarından sağ çıkmayı küçümsüyorlardı ama aslında kendilerini öldürmüyorlardı. Aynı şey, Irak'a karşı 1980-1988 savaşında düzenli birliklerin yolunu açmak için yalnızca cennete giden bir pasaportla silahlanmış olarak mayın tarlalarından geçen İranlı çocuk askerler için de söylenebilir.

Kelimenin tam anlamıyla bu yeni tip intihar misyonuna, 1982'den itibaren Lübnan ve İsrail'de bu tür bir dizi faaliyet gerçekleştiren Hamas ve Hizbullah gibi dini örgütler öncülük etmiş görünmektedir. 1980'ler ve 90'lar boyunca başka alanlarda, örneğin Türkiye'nin doğusunda, Mısır'da, Hindistan'da ve Sri Lanka'da yankılanarak faaliyetlerine devam ettiler. Eldeki bilgilere göre, bu misyonlar için seçilen adayların, aradaki istisnalar dışında, erkek, genç ve yoksul, genellikle mülteci kamplarından olduğu görülüyor. Onlara çifte ödül teklif edildi: öbür dünyada, cennetin en ince ayrıntısına kadar anlatılan zevkleri; bu dünyada aileleri için lütuflar ve maaşlar. Dikkate değer bir yenilik, 1996-1999 yıllarında Türkiye'deki Kürt teröristler ve Ocak 2002'den itibaren Filistinliler tarafından kadın intihar bombacılarının kullanılmasıydı.

Düşmanları veya esir edenleri tarafından kesin ölümle yüzleşmeye hazır olan Orta Çağ kutsal savaşçısı ya da suikastçısının aksine, yeni intihar teröristi kendisini öldürür. Bu, İslami öğretinin önemli bir meselesini gündeme getiriyor. İslam hukuku kitapları intihar konusunda çok nettir. İntihar büyük bir günahtır ve intihar eden kendini öldürdüğü eylemin nihayetsiz tekrarı şeklinde sonsuz lanetle cezalandırılır. Peygamber'in hadislerinden alınan aşağıdaki pasajlar bu noktayı canlı bir şekilde ortaya koymaktadır:

> Peygamber dedi ki: Kim kendini bıçakla öldürürse, o kimse cehennem ateşinde o bıçakla azaba uğrar.
>
> Peygamber ayrıca dedi ki: Kendini boğan cehennemde kendini boğar, kendini bıçaklayan da cehennemde kendini bıçaklar. . . .
>
> Kendini dağdan atıp da intihar eden, cehennem ateşine ebediyen kendisini atar. Zehir içip kendini öldüren cehennemde zehrini elinde taşır ve onu sonsuza kadar içer. Her kim kendini öldürürse, öldürdüğü şekilde cehennemde azap görür. Kim bu dünyada kendini öldürürse, kıyamet gününde o şekilde azap görür.[19]

19 Bu ve benzeri hadisler, standart hadis külliyatlarında bulunacaktır; örneğin, el-Buharî'nin *Sahîh*'inde, *Recueil des Traditions Mahométanes*, c. 1, ed.

İlk otoriteler, düşmanın elinden ölmek ile kendi eliyle ölmek arasında net bir ayrım yapar. Peygamber'in Allah'ın sözünü zikrettiği bir hadis-i kudside çarpıcı bir örnek verilir. Peygamber, cihatta ölümcül şekilde yaralanan bir adam acısını dindirmek için kendini öldürdüğünde orada bulunuyordu. Bunun üzerine Allah dedi ki: "Kulum, canını kendi eliyle alarak benden önce davrandı; bu yüzden cennete kabul edilmeyecektir." Başka bir ilk dönem hadisine göre, Peygamber kendini öldüren bir adamın namazını kılmayı reddetmiştir.[20]

11 Eylül saldırılarını ve diğer benzer eylemlerde iki özellik öne çıkıyor: faillerin intihar etmeye istekli olmaları ve onları gönderenlerin hem kendi adamları hem de sayısız kurban konusunda acımasız olmaları. Bunlar herhangi bir bağlamda İslam açısından meşrulaştırılabilir mi?

Cevap net bir hayır olmalıdır.

Çoğu Amerikalı olmayan, bazıları Müslüman ülkelerden gelen Müslümanlar da dahil olmak üzere, Dünya Ticaret Merkezi'nde binlerce kişinin duygusuzca yok edilmesinin, İslam akidesinde veya hukukunda hiçbir gerekçesi ve İslam tarihinde hiçbir örneği yoktur. Gerçekten de, insanlık tarihinde karşılaştırılabilir kasıtlı ve ayrım gözetmeyen çok az kötü eylem vardır. Bunlar sadece insanlığa ve uygarlığa karşı işlenen suçlar değildir; aynı zamanda –Müslüman bakış açısına göre– bu tür suçları işleyenler, bunu Allah, Peygamberi ve kutsal kitapları adına yaptıklarını iddia ettikleri takdirde küfre düşmüş olurlar.

Birçok Arap ve Müslüman'ın Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıya verdikleri tepki, korkunç yıkım ve katliam karşısında şaşkınlık ve korku oldu ve ayrıca bunun kendileri ve inançları adına yapılmasından dolayı utanç ve öfke duydular. Birçoğu bu karşılığı vermiş olsa da hepsi aynı kanaatte değildi. Arap ve diğer Müslüman şehirlerin sokaklarında New York'tan gelen haberlere sevinçten

---

M. Ludolf Krehl (Leiden, 1862), s. 363; cilt 2 (Leiden, 1864), s. 223–224, 373; cilt 4, ed. Th. W. Juynboll (Leiden, 1908), s. 71, 124, 243, 253–254, 320, 364. Tam bir tartışma için bkz. Franz Rosenthal, "On Suicide in Islam", *Journal of the American Oriental Society*, cilt. 66 (1946), s. 239–259.

20 Ayrıca şurada geçer İbn Hanbel, *Müsned* (Kahire, 1313; 1895–1896), c. 5, s. 87.

havalara uçan kimselerin olduğuna dair haberler, hatta fotoğraflar vardı. Kısmen kıskançlık duyuldu; daha sessiz bir biçimde Avrupa'da da yaygın olan bir duyguydu bu. Fakirler ve sefiller arasında, zengin ve rahatına düşkün Amerikalılara bir ders verildiğini görmekten dolayı bir tatmin duyuluyor, bazıları gerçekten seviniyordu.

Arap basınında New York ve Washington'daki katliamlara verilen karşılıklar Holokost'a verdikleri karşılığa oldukça benzer şekilde, inkâr ile onay arasında huzursuz bir dengeydi.[21] Arap medyasında Holokost hakkında üç konuma sıklıkla rastlanır: Bu asla olmadı; fazlasıyla abartılmıştı; Yahudiler zaten bunu hak ettiler. Nihai noktada, daha girişimci yazarlar, Hitler'i işi bitirmediği için azarlarlar. Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkımının hiçbir zaman gerçekleşmediğini henüz kimse iddia etmedi ama zaman geçtikçe komplo teorisyenleri bu iddiada bulunmayacak değildir. Her ne kadar tüm Müslüman yorumcular olmasa da birçokları arasındaki mevcut çizgi, ne Müslümanların ne de Arapların böyle bir şey yapmış olamayacağını öne sürmektir. Bunun yerine, başka açıklamalar sunarlar. Elbette Oklahoma ve Timothy McVeigh'e atıfta bulunarak, Amerikan beyaz üstünlükçüler ve milislerden; küreselleşme muhaliflerinden; füze savunma kalkanı projesinin Avrupalı, Çinli ve diğer muhaliflerinden; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının intikamını almak isteyen Ruslardan; Hiroşima'nın gecikmiş bedelini ödetmek isteyen Japonlardan ve başka başka faillerden söz ederler. Hatta bir köşe yazarı saldırının, "Yukarı Mısır'da bir köy muhtarının seçilmesine bile yetmeyecek derecede az oyla seçilen" Başkan Bush tarafından dikkatleri başka yöne çekmek için düzenlendiğini ileri sürer. Bu yazar ayrıca Colin Powell'ı her iki Başkan Bush'un da suç ortağı olduğunu ima ediyor.

Açık farkla en popüler açıklama suçu, küçük değişikliklerle, en sevdikleri kötü adamlara yıkmaktır: İsrail'e, Mossad'a (bazılarına göre, CIA ile bağlantılıdır), Sion Büyükleri'ne veya en basit ve tatmin edici şekilde, "Yahudiler"e. Bu, saldırıları hemen takdir etmelerini ve reddetmelerini sağlar. Yahudilere atfedilen motivasyon, Arapları

21 Arap medyasıyla ilgili bu ve diğer haberler için bkz. Middle East Media Research Institute, Washington, D.C. (www.memri.org).

ve daha genel olarak Müslümanları kötü göstermek ve onlarla Amerikalılar arasına nifak sokmaktır. Ürdünlü bir köşe yazarı, ilginç bir tema ekledi: "Siyonist örgütler," dünyanın dikkati Amerika'ya çevrilirken, İsrail Aksa Camisi'ni yıkabilsin diye saldırıyı gerçekleştirdi. Bu tür bir açıklama, yaşananların canice olsa da, Amerika'nın suçlarına yönelik adil bir intikam olduğu şeklinde sıklıkla ifade edilen görüşü engellemiyor, aksine teşvik ediyor. Belki de en dramatik –ve açık– karşılık, Hamas'ın Gazze'deki haftalık *er-Risâle* gazetesinin 13 Eylül 2001 tarihli sayısında geldi: "Allah dualarımızı kabul etti."

Yaşananların tüm dehşeti daha iyi bilinir hale geldikçe, bazı yazarlar failleri kınamak ve kurbanlar için rahmet dilemek istediler. Ancak bu yazarlar bile, Amerikalıların yaşananları kendi başlarına getirdiğine dikkat çekme fırsatını hiç kaçırmadılar. Bahsettikleri Amerikan suçları, Yeni Dünya'nın fethi, sömürgeleştirilmesi ve yerleşimi –gibi duygusal kelimeler– ile başlayan ve günümüze kadar devam eden uzun ve ayrıntılı bir listeyi oluşturur; Asya, Afrika ve Latin Amerika'da Amerikan açgözlülüğünün ve acımasızlığının kurbanları da zikredilir.

Usame bin Ladin, düşmanını defalarca "Haçlılar" olarak tanımlayarak mücadeleyi nasıl algıladığını açıkça ortaya koymuştur. Hatırlanacağı üzere Haçlılar ne Amerikalı ne de Yahudi'ydi; onlar, Hıristiyanlığın yitirilmiş kutsal yerlerini geri almak için kutsal bir savaş veren Hıristiyanlardı. Kasım 2002'de[22] yayınlanan ve Usame bin Ladin'e atfedilen "Amerika'ya mektup", sadece hükümet tarafından değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri halkı tarafından da işlenen çeşitli suçları da ayrıntılarıyla sıralıyor ve "sizi neler yapmaya çağırıyoruz ve sizden ne istiyoruz" başlıklı soruların ardında yedi başlık altında istekler listeleniyordu. Birincisi İslam'a girmek; ikincisi, "zulümlerinizi, yalanlarınızı, ahlaksızlığınızı ve sefahatinizi durdurmak"; üçüncüsü, Amerika'nın "ilkesiz ve görgüsüz bir ulus" olduğunu fark ve kabul etmek; dördüncüsü, Filistin'de

22 Mektubun hem Arapça hem de İngilizce tam metni, Kasım 2002'de İnternet aracılığıyla geniş çapta dağıtıldı. Tarz ve görüş farklılıkları nedeniyle, Usame bin Ladin yazmış gibi gözükmemektedir.

İsrail'i, Keşmir'de Hintleri, Çeçenlere karşı Rusları ve Filipinler'in güneyindeki Müslümanlara karşı Manila hükümetini desteklemeyi durdurmak; beşincisi, "bavulunuzu toplayıp topraklarımızdan gitmek". Bu, Amerika'nın kendi iyiliği için bir tavsiye olarak sunuluyor, "sizi kargo bölümünde tabutta geri göndermeye bizi zorlamayın." Altıncısı, "ülkelerimizdeki yozlaşmış liderlere verdiğiniz desteği sona erdirmek. Siyasetimize ve eğitim yöntemimize müdahale etmeyin. Bizi rahat bırakın, aksi takdirde New York ve Washington'da bizi bekleyin; yedincisi, boyun eğdirme, hırsızlık ve işgal politikalarından ziyade Müslümanlarla karşılıklı menfaat ve çıkar temelinde muhatap olmak ve iletişim kurmak." Yazı Amerikalılara, bu tavsiyeyi reddederlerse, önceki tüm Haçlılar gibi yenileceklerini ve "kaderlerinin, askeri yenilgi, siyasi ayrılık, ideolojik çöküş ve ekonomik iflas ile başa çıkmak için Afganistan'dan kaçan Sovyetlerin kaderi olacağını" söyleyerek sona eriyor.

Bu belgede Amerika aleyhine başlatılan dava çok detaylıdır. En belirgin şikayetlerin sıralanmasının yanı sıra bu belgede hem genel hem de özel bir dizi suçlama bulunmaktadır. Bunlar çeşitli ve genellikle belirlenebilir bir kökene sahiptir, farklı zamanlarda Ortadoğu politikacılarını ve politikalarını etkilemiş birbirini izleyen ideolojileri yansıtır. Bazıları Nazi döneminden kalmadır, örneğin yozlaşma ve mutlak Yahudi kontrolü; bazıları ise Sovyet etkisi döneminden, örneğin kapitalist açgözlülük ve sömürü. Birçoğu son zamanlarda Avrupa ve hatta Amerika kökenlidir, hem soldan hem de sağdan gelmektedir. Bunlar arasında dünya kirliliği, Kyoto anlaşmalarını imzalamayı reddetme; kampanya finansmanı yoluyla siyasi yolsuzluk; "beyaz ırka" ayrıcalık tanımak; ve sağdan, beyaz ırk üstünlüğünü savunan neo-Nazilerin, Benjamin Franklin'in Yahudi tehlikesine karşı uyarıda bulunduğu yönünde yalanları bulunur. Hemen hemen tüm bu suçlamalarda Yahudilerin uğursuz rolleri vurgulanmaktadır.

Amerikan yaşam tarzının övülen erdemleri bile suç ve günahtır. Kadınların özgürleşmesi sefahat ve kadınların "tüketim ürünleri" olarak ticari mal şeklinde kullanılması anlamına gelir. Özgür seçimler, Amerikan halkının yöneticilerini serbestçe seçmesi ve

dolayısıyla bu yöneticilerin suçlarından halkın sorumlu tutulması ve cezalandırılması gerektiği anlamına gelir, yani "masum sivil" yoktur. Hepsinden kötüsü, kilise ve devletin ayrılmasıdır: "Siz, Allah'ın şeriatıyla, hukukuyla ve kanunlarıyla hükmedeceğinize, kendi kanunlarınızı dilediğiniz ve arzu ettiğiniz gibi yaratmayı seçen bir milletsiniz. Mutlak Otoriteyi Rabbe ve Yaratıcınıza veren saf doğaya aykırı olarak dini, politikalarınızdan ayırıyorsunuz." Özetle, "Siz insanlık tarihinin gördüğü en kötü uygarlıksınız." Bu yargı –Usame bin Ladin ve arkadaşlarının sık sık alıntı yaptığı tarihsel kayıtlarda geçen eski tiranlıkları bir yana bırakalım– Nazi ve Sovyet diktatörlüklerinin hatıralarının hala canlı olduğu bir dönemde zikredildiği için dikkate değerdir.

Bunun temel nedeni, Amerika'nın artık Batı, Hıristiyan âlemi veya daha genel olarak "Kâfirler Ülkesi" diye çeşitli şekillerde adlandırılan yerlerin lideri olarak algılanmasıdır. Bu anlamda Amerikan başkanı Konstantinopolis'in Bizans imparatorları, Viyana'daki Kutsal Roma imparatorları, Kraliçe Victoria ve onun Avrupa'daki emperyal mevkidaşları ve haleflerini barındıran uzun bir hükümdarlar silsilesinin halefidir. Geçmişte olduğu gibi bugün de, bu Hıristiyan kâfirler dünyası, İslam'ın ilahi takdirle yayılmasına rakip ve mani olan, mutlak, kaçınılmaz, evrensel zaferine direnen ve bunu geciktiren, ancak sekteye uğratamayan tek ciddi güç olarak görülmektedir.

Hiç şüphe yok ki el-Kaide'nin kuruluşu ve Usame bin Ladin'in birbirini izleyen savaş ilanları, hem İslam hem de terörizm tarihinde yeni ve uğursuz bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. Bin Ladin'in eylemlerinin tetikleyicileri, kendisinin de çok net bir şekilde açıkladığı gibi, Körfez Savaşı sırasında Amerika'nın Arabistan'daki varlığı – Müslümanların Kutsal Topraklarına saygısızlık – ve Amerika'nın Suudi Arabistan'ı Irak'a yönelik bir saldırı için bir üs olarak kullanmasıydı. Arabistan İslam dünyasının en sembolik ilk yeri ise, 500 yıl boyunca hilafetin merkezi ve İslam tarihinin en görkemli bölümlerinden bazılarına sahne olmuş Bağdat ikinci sıradadır.

Bin Ladin'i yönlendiren başka, belki de daha önemli bir faktör daha vardı. Geçmişte Batı'ya karşı savaşan Müslümanlar teselli,

destek, maddi ve askeri yardım için her zaman Batı'nın düşmanlarına dönebilirdi. Yüzyıllardır ilk kez böyle olmakla birlikte bugün yararlı bir düşman yok. Bin Ladin ve destekçileri, dünya gücünün yeni yapısında Amerika ile savaşmak istiyorlarsa bunu kendi başlarına yapmaları gerektiğini çok geçmeden anladılar. Sovyetler Birliği'nin varlığının sona erdiği 1991 senesinde bin Ladin ve destekçileri, Afganistan'daki savaştan çıkan birçok kimseyle birlikte el-Kaide'yi kurdu. Amaçları başkaları için göz korkutucu görünebilirdi, ama onlar için böyle değildi. Onlara göre, doğrudan Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açacak kadar ezici bir yenilgiyle Rusları Afganistan'dan zaten sürmüşlerdi. Eskiden beridir oldukça ürkütücü gördükleri bu süper gücün üstesinden geldikten sonra, diğerini de indirmeye hazır hissettiler. Bu konuda, başkalarının yanı sıra bin Ladin'in de sıklıkla dile getirdiği şekliyle, Amerika'nın kâğıttan bir kaplan olduğu görüşü onları cesaretlendirdi.

Müslüman teröristler daha önce bu tür inançlarla hareket etmişti. 1979'dan 1981'e kadar Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliğini elinde tutan kimselerin anılarındaki en şaşırtıcı ifadelerden biri, asıl niyetlerinin binayı ve rehineleri sadece birkaç gün tutmak olduğudur. Washington'dan gelen açıklamalar, kendilerine karşı ciddi bir eylem tehlikesi olmadığını açıkça ortaya koyduğunda, fikirlerini değiştirdiler. Sonunda rehineleri serbest bıraktıklarını açıklamışlardı, çünkü seçilmiş başkan Ronald Reagan'ın meseleye "bir kovboy gibi" yaklaşabileceğinden korkmuşlardı. Bin Ladin ve destekçilerinin açıkça böyle bir endişesi yoktur. Nefretleri ne korkuyla sınırlanabilir ne de saygıyla dindirilebilir. Öncekiler gibi onlar da Amerika'nın Vietnam'dan, Lübnan'dan ve –kendilerine göre en önemlisi– Somali'den çekilmesini sürekli zikrederler. Bin Ladin'in 28 Mayıs 1998'de ABC News'tan John Miller ile yaptığı bir röportajda söylediği sözler dikkat çekicidir:

> Son on yılda Amerikan hükümetinin çöküşünü ve soğuk savaşlara hazır olmakla birlikte uzun savaşlara hazırlanmamış Amerikan askerinin zayıflığını gördük. Deniz Piyadeleri iki

> patlamanın ardından Beyrut'tan kaçınca bu kanıtlandı. Yirmi dört saatten daha kısa süre dayanabilecekleri ortada; Somali'de de bu tekrarlandı ... [Bizim] gençlerimiz Amerikan askerlerinin moral düşüklüğüne şaşırdılar... Birkaç darbeden sonra yenilgiye uğradılar. Dünya lideri ve yeni dünya düzeninin lideri olduklarını unuttular. [Onlar] cesetlerini yerde sürükleyerek, utanç verici yenilgilerini beraberlerinde götürerek gittiler.

Usame bin Ladin için, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaş ilan etmek, yedinci yüzyılda başlayan dünyanın dini hakimiyet mücadelesinin yeniden başlaması anlamına gelmektedir. O ve takipçileri için bu bir fırsat anıdır. Bugün Amerika uygarlığın örneğidir ve Dârü'l-Harp liderliğini bünyesinde barındırmaktadır, tıpkı Roma ve Bizans gibi yozlaşmış, ahlaksızlaşmış ve yıkılmaya hazır hale gelmiştir. Ancak zayıflığına rağmen, aynı zamanda tehlikelidir de. Humeyni'nin Amerika Birleşik Devletleri'ni "Büyük Şeytan" olarak tanımlamasının bir anlamı vardı. El-Kaide üyeleri için Müslüman kardeşlerine dayatmak istedikleri İslam türüne en büyük tehdidi yönelten Amerika'nın ve onun müsrif, ahlaksız yaşam tarzının ayartıcılığıdır.

Ancak Amerika'nın insan hakları, özgür kurumlar ve sorumlu ve temsili bir hükümet vaadi gibi farklı çekici unsurlarının hitap ettiği başkaları da vardır. Bu tür kurumları kendi ülkelerinde getirmek gibi karmaşık bir görevi üstlenen, her geçen gün sayıları artan kimse ve hatta hareket vardır. Bu iş kolay değil. Geçtiği üzere benzer girişimler, günümüzün yozlaşmış rejimlerinin birçoğunu doğurdu. İslam Konferansı Örgütü'nün elli yedi üye ülkesinden sadece biri, Türkiye Cumhuriyeti, uzun bir süredir demokratik kurumları işletmektedir; zorlu ve sürekli sorunlara rağmen, liberal bir ekonomi ile özgür bir toplum ve siyasi düzen kurma konusunda ilerleme kaydetmiştir.

Rejimlerin şiddetle Amerikan karşıtı olduğu iki ülkede, Irak ve İran'da, iktidarı devralıp hükümetler kurabilecek demokratik muhalefetler var. Biz, özgür dünya dediğimiz yerde, onlara yardım etmek için çok şey yapabilirdik ama pek az şey yaptık. Bölgedeki

diğer birçok ülkede değerlerimizi paylaşan, bize sempati duyan ve yaşam tarzımızı paylaşmak isteyen insanlar var. Özgürlüğü anlıyorlar ve yurtlarında buna sahip olmak istiyorlar. O insanlara yardım etmek bizim için daha zor ancak en azından onlara mani olmamalıyız. Eğer başarılı olurlarsa, sadece diplomatik anlamda değil, gerçek anlamda da dostlarımız ve müttefiklerimiz olacaklar.

Bu arada, daha acil bir sorun var. El-Kaide liderleri, İslam dünyasını kendi görüşlerini ve liderliklerini kabul etmeye ikna edebilirlerse, o zaman sadece Amerika'yı değil, herkesi uzun ve acı bir mücadele bekliyor olacak. Başta Batısı olmak üzere Avrupa, şimdi büyük ve hızla artan bir Müslüman topluluğa ev sahipliği yapıyor ve birçok Avrupalı bunun varlığını bir sorun, hatta bazıları bir tehdit olarak görmeye başladı. El-Kaide ve bağlantılı gruplar, er ya da geç, güçlerini Müslümanlara ve onların kutsallarına karşı kullanmakta Amerikalılardan daha az titiz davranan İslam'ın diğer komşularıyla –Rusya, Çin, Hindistan– çatışacak. Eğer köktenciler hesapları doğru çıkar ve mücadelelerinde başarılı olursa, dünyayı, özellikle de İslam'ı kucaklayan kısmını karanlık bir gelecek bekliyor demektir.

SONSÖZ

Bu kitabın özünü, Kasım 2001'de *The New Yorker*'da yayınlanan bir makale teşkil ediyor. Bu yazıyı güncel hale getirmek ve uzun bir makaleden kısa bir kitaba dönüştürmek için önceki yayınlardan, özellikle de *Foreign Affairs* ve *The Atlantic Monthly*'de yayımlanan bazı makalelerden birkaç kısmı tekrardan ele aldım. Bunların dışındakiler yeni yazıldı.

Geriye sadece bu kitabın hazırlanmasında ve ortaya çıkışında yardımcı olanlara teşekkür etmek gibi hoş bir görev kaldı. Özellikle aman vermez ve çok kıymetli editörüm Joy de Menil'e ve asistanım Annamarie Cerminaro'ya sonsuz destek ve yardımları için bir kez daha minnettarım; arkadaşım Buntzie Churchill'e önceki taslaklarımı eleştirel bir gözle okuduğu ve bunların iyileştirilmesine yönelik öner sunduğu için; araştırma ve hazırlık sürecinde çeşitli şekillerde yardımcı olan Princeton yüksek lisans öğrencisi Eli Alshech'e müteşekkirim. Kalan tüm kusurlar elbette tamamen bana aittir.

DİZİN

11 Eylül saldırıları 99, 122, 124

A

Aden 19, 57, 119
Adolf Hitler 59, 72, 113, 125
Adolphus Slade 58
Adüsselam Ferec 110
Afganistan 14, 29, 34, 43, 58-9, 61, 81, 107, 127, 129
Afrika 26, 28-9, 42, 44, 48, 54, 57, 87, 93, 108-9, 122, 126
  ayrıca bkz. Cezayir
Ali (Hicaz Kralı) 41, 44, 60, 72, 104
Almanya 59-60, 66-7, 106, 119
Amerika 5, 12, 15, 17, 20, 33, 55, 59-61, 63-7, 69-79, 82-92, 94-7, 105-7, 126-31
Amerika Birleşik Devletleri 15, 59-61, 64, 66, 69-71, 74, 76, 83, 85, 90-1, 96-7, 126, 130
  Amerikan devrimi 63-5, 78
  Arap dünyasındaki ilk anlatımlar 63-7
  İsrail'le stratejik ilişkileri 85-7
  Ortadoğu'da anti-Amerikancılığın yükselişi 66-74, 82-3, 128
  Ortadoğulu yönetimlerle suç ortaklığı 70-1, 82, 89-94, 99
  Suudi Arabistan'daki birlikleri 20, 49, 128
  yaşam tarzı 63-5
Anadolu 10, 31, 43
  Ayrıca bkz. Türkiye
Arabistan 12, 15-21, 28, 42, 47-9, 52, 55, 58, 61, 73, 75, 90, 96-7, 99, 101-6, 128
  Amerika'nın varlığı 20, 49, 128
  Arapça bir kelime olmaması 12-3
  ve emperyalizm 57-8
  Müslüman Kutsal Toprakları 17-8
  sıkıntıları ve tehditleri algılamak 18-20
  tarihi 9-10, 18-9, 101-2
  ayrıca bkz. Suudi Arabistan
Arap dili, ve modern ulus devlet isimleri 12-3
Aubert du Bayet 64
Ayetullah Humeyni 14, 24, 32, 74-5, 114
Azerbaycan 79

B

Baas Partisi 67, 98
Bağdat 15, 17, 49, 51, 85, 128

Bağdat Paktı 85
Batılılaşma yanlıları 108-10
Berberi korsanlar 54
Bill Clinton 93
Birleşik Arap Emirlikleri 96, 98
Birleşmiş Milletler 28, 81, 83, 90, 95, 97-8
Bizans İmparatorluğu 42, 54, 128, 130
Bosna 28, 81
Britanya 57, 59, 69, 83, 104, 119
  Ortadoğu'da emperyalizm 56-60, 68
  Ortadoğu'da kendisine bağlı devletlerde terörist hareketlerle karşılaşması 119-20
  Suudi krallığını tanıması 103-4
Büyük Şeytan 74, 77-8, 130

C-Ç

Cahiliye 73
camiler 33
Cemal Abdünnasır 85
Cezayir 12, 34, 57-8, 68, 76, 81, 91, 93-4, 97, 108, 121
Châtillon'lu Reynaud 53
Cidde 19, 28, 73, 104
Cihat 15, 40-1, 44-5
  ahlaki mücadele olarak 40-1, 44
  ateşkeslerin rolü 47-9
  Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-8
  vs. Haçlı Seferleri 15-7, 20
  Hz. Muhammed'den vasiyet olarak 40-1
  kelimenin kökü 40-1
  Kur'an'da 40-1
  mürtetlere karşı 46-8
  saldırı vs. savunma 40, 43-4
  savaşın kuralları 41-2, 45-7
  silahlı mücadele 39-47
  şehitlerin rolü 45-6
Cihat İşleri Divanı 44
Cinayet 46, 116-7
  ayrıca bkz. intihar
cizye 47-8, 50
Çeçenler 28

D

Dârü'l-Ahd 47
Dârü'l-Cihad 44
Dârü'l-Harp 5, 40, 47-8, 130
Dârü'l-İslam 47, 56
Dârü's-Sulh 47
Demokrasi 29, 31, 82, 88, 94, 107
devrim, tanımı 19, 64, 92, 109
  ayrıca bkz. İran Devrimi
dinar 49
din, bakınız Hıristiyanlık, İslam
Doğu Asya 4, 95
Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15
Dünya Ticaret Merkezi, bkz. 11 Eylül saldırıları

E

Ebu Bekir 24
el-Kaide 99, 113, 122, 128-9
el-Kuds el-Arabi (gazete) 15
Emevi halifeleri 47
emperyalizm 20, 43, 56, 58, 76, 79, 89
  Felemenk 54-5, 57, 59
  vs. Haçlı Seferleri 54
  İngiliz 56-9, 68
  İslam tarihindeki rolü 56-8
  Rus 59, 79-80, 84
  Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra 60
  tanımı 44
Enver Sedat 60, 77, 80

F
Farsi 13
Fas 21, 28, 30, 57, 64, 70, 98
fedayîn 118
fetvalar 16-7, 57, 114-6,
Filistin 9-10, 12-3, 18-20, 29, 42, 44, 81-3, 89, 92, 118-21, 126
  iki bölüme ayrılması 9-10
  ve İKÖ 28, 29, 81
  İsrail-Filistin çatışması 60-1, 81-3, 121, 127
  klasik antik çağdaki adı 12
  kökeni 9-10
  Müslümanlarca fethedilmesi 42
  Yahudiler 18-9, 83, 118-9
Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 118, 120
Firavun 14, 26, 111
Fransa 14, 32, 43, 52, 57, 59, 64, 67
II. Frederick 53

G
General Fazlullah Zahidi 69
George Bush 9, 14, 111, 125
George W. Bush (baba) 60

H
Hacı Emin el-Hüseyni 59
Haçlı Seferleri 43-4, 50-1, 53, 116
  vs. cihat 44-45
  vs. emperyalizm 53
  Kudüs'ün zaptı 51-2
  Müslümanların çıkarı 51, 53
  Tanımı 42
hadis 20, 41, 123-4
Hafız Esed 92-3
Hama 92-3
Hamas 123, 126
Haşhaşiler (İslam mezhebi) 118-9, 122
Heinrich Wolff 59
Hıristiyanlık 21-4, 30, 45, 48, 107
  Amerikan misyonerleri 65-6
  Arabistan'dan çıkartılan Hıristiyanlar 18-9
  Avrupa Orta Çağları 43-4
  vs. İslam 21-6, 48-9, 128
  savaşa yaklaşımı 116-7
  ayrıca bkz. Haçlı Seferleri
Hicaz 17, 18, 51-2, 101, 103-5
Hicret 42
hilafet 11, 24, 42
  fetihleri 42-3, 49
  halife kelimesinin kökü 11
  ilgası 10-1
  ilk halifeler 23-4, 48-9, 117
  Ortadoğu tarihinde rolü 10-8, 21, 54, 128
Hindistan 12, 14, 28-9, 39, 42, 57, 97, 102, 104, 117, 121, 123, 131
Hindukuş 43
Hizbullah 123
Hollanda 54, 59
Hollanda emperyalizmi 54, 57, 59
Holokost 125
Hüseyin (Hicaz Kralı) 14, 17, 20, 52, 60-1, 67, 77, 86-7, 91-3, 99, 103-4
Hz. İsa 26
Hz. Muhammed 15, 17, 21, 23, 26, 42
  Arabistan'la ilişkisi 17
  İslam'ın siyasi ve dini topluluğunun yaratımı 21-3, 26
  peygamberliğinin ikili karakteri 26-7, 35-6
  ve cihat 39-42
Hz. Osman 117
Hz. Ömer 18

I
Irak 9, 12-9, 29, 52, 60, 67-9, 71, 74, 77, 82, 84-5, 87-9, 91-2, 98, 101, 103, 105, 122, 128, 130

Amerikan politikası 87-8, 91-2
Baas Partisi 67, 98
demokratik muhalefet 130-1
Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-6
İslam dünyasının merkezi 17-8, 128
kökeni 9-10
Nazi yanlısı rejim 59-60, 67, 71-2
Orta Çağ eyaleti 12
yönetim 59, 67-8, 71-2, 84-5, 88, 91-2
ayrıca bkz. 1991 Körfez Savaşı, Saddam Hüseyin, İran-Irak savaşı
İbn Esir 52
İbn Reşid 103
İbn Suud 103-5
insan hakları 29, 93, 130
İntihar, İslam'da 45, 123
İran 12-4, 19, 24-5, 29, 32, 34-5, 58-60, 68-70, 74-9, 82, 85, 87-9, 98, 105, 113-4, 118-9, 130
İran Devrimi 60, 70, 74-5, 78, 89
Amerika rehine krizi 60, 75-6, 128-9
Büyük Şeytan olarak Amerika 74, 77, 78, 130
demokratik muhalefet 130-1
halk hareketi olarak 34
ve Humeyni 23, 32, 74-8, 114-6, 130
İslam dünyasına etkisi 31-2
ve şah 34, 70-1, 89
zalim lider meselesi 89-90
İran-Irak savaşı 14
İran şahı 68-70, 89
İrtidat 47-8
büyük bir günah olması 47
ve Müslüman idareciler 34, 47, 99, 109-11
Salman Rushdie'ye yönelik suçlama 56, 115
İslam 9-18, 20-37, 39-40, 42-51, 53-4, 56-7, 63-4, 66, 68, 70-8, 80-3, 90-1, 94, 98, 101-4, 106-10, 113-21, 123-4, 126, 128, 130-1
ve "Allah'ın düşmanları" 35-7, 66
Avrupa'nın karanlık çağlarında önde gelen uygarlık olması 21, 39, 54
devrimci dalga 32-4
diğer dinlere hoşgörü 49-50
dünyanın en büyük dinlerinden biri olması 35
vs. Hıristiyanlık 21-6, 48-9, 128
ikili karakteri 21, 23-4, 26-7
ilk yüzyıllardaki fetihleri 42-3
modern Ortadoğu'da tarihin rolü 11-3
nefret ve şiddet unsurları 35-7
siyasi alemi 27-32
Vehhabi destekli okullarda eğitim 106-7
ayrıca bkz. cihat
İslamabad 75, 81
İslamcı hareketler, bkz. radikal İslamcılık
İslami köktencilik 34, 36
aşırılık biçimleri 34
kutsal metinlerin kullanımı 114-5
pan-Arabizm'in alternatifi olması 108-10
radikal İslamcılığın alternatif ismi olması 34
ayrıca bkz. radikal İslamcılık
İslami Selamet Cephesi 93
İslam Konferansı Örgütü 28, 70, 74, 81, 130
İspanya 18, 42-3, 54, 63-4, 97, 119
İsrail 16-7, 20, 33, 58, 61, 71, 73-4, 77, 78, 80-8, 92, 97-8, 111, 121, 123, 125-7
Amerika'yla stratejik ilişkisi 85-7

Arap-İsrail çatışmaları 80-2, 121-2
ekonomik performans 98
İsrail devletinin yaratımı 83-4
ayrıca bkz. Yahudiler

J
Jean-Pierre Raffarin 52
Jimmy Carter 70
Josef Stalin 84

K
kadı 27
kadınlar 45, 47, 58, 73, 76, 91, 127
kâfirler 20, 33, 40, 76, 128
ayrıca bkz. Haçlı Seferleri
Kafkaslar 57, 78, 80, 121
Katar 96
kelle vergisi 47
Kızıl Ordu 61
Konstantin 23
Konstantinopolis 9, 43, 49, 128
köktencilik, bkz. İslam köktencilik
köleler ve kölelik 46, 48, 50, 58, 74, 117
Körfez Savaşı 15, 17, 61, 86, 92, 128
Amerikan birliklerine karşı Müslümanların görüşü 20, 49
ve Amerika'nın Ortadoğu politikası 86-7
Batı'nın görüşü 16-7
ve Irak'ta rejim değişikliği 91-2
bin Ladin'in görüşü 13-4, 20, 128
Filistinlilere etkisi 60-1
Kristof Kolomb 63
Kubbetü's-Sahra 48, 49
Kudüs 16-7, 48, 51-3, 59, 72
Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-6
Haçlı Seferleri sırasında 51-2
Kubbetü's-Sahra 48-9
Kudüs Müftüsü 59, 72
Kur'an 11, 15, 17, 20, 24, 41, 48-50, 74, 108, 111, 113-4
Kutsal Hukuk, bkz. şeriat
kutsal savaş, bkz. cihat
Kuveyt 17, 20, 61, 93, 96-8
küreselleşme 95, 125
Kürtler 91

L
Libya 12, 74, 81, 88, 90, 96
Lübnan 10, 67, 74, 84-5, 88, 92, 98, 123, 129

M
Marksizm 67
Medine 17, 24, 26, 40, 42, 49, 52, 101, 103
medreseler 106, 115
Mehdi Bazergan 76
Mehmed Ali Paşa 44
Mekke 16, 17, 26, 39, 42, 52, 75, 101, 103-4
Mısır 15-6, 19, 31, 33-5, 42, 44, 56-8, 60, 65, 68, 70-1, 79-81, 84-5, 88, 94, 96-9, 101, 105, 107, 111, 123, 125
Cihat İşleri Divanı 44-5
devlet destekli radikal İslamcılık 34
Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-6
ekonomik performansı 96-7
ve emperyalizm 56-60
Kavalalı Mehmed Ali Paşa 44
monarşiyi yıkması 68
muhtelif 11 Eylül teröristlerinin doğum yeri 99
Müslümanların fethi 31, 42
ve Seyyid Kutub 71-4
ve Sovyetler Birliği 80-1, 84-5
ulusal kimlik meselesi 31-2

Mihail Gorbaçov 60
Milletler Cemiyeti 57
modernlik
  arzusu 99
  aşırı modernlik 109-10
  başarısızlığı 98
  etkileri 58-9
  sorun olarak 99, 101, 110
  ve petrol 107-8
Muammer Kaddafi 99
Muhammed ibn Abdülvehhab 101
Muhammed Musaddık 69
Mustafa Kemal Atatürk 10
Müftü 27, 59-60, 72, 115
Müslüman Kardeşler 71, 73, 92-3, 107, 121
Müslümanlar 11-2, 14, 17-8, 22-4, 26, 30, 36-7, 40, 41, 43-4, 48-9, 51, 53, 66, 68, 84, 108, 116, 124, 128
  azınlık nüfus olarak 29, 130-1
  demokrasinin cazibesi 130-1
  ekonomik istatistikler 95-7
  liderleri kâfir olarak görmek 34-5, 47, 109-11
  ayrıca bkz. İslam, Ortadoğu

N

Napolyon Bonaparte 56, 60
Nebukadnezar 52
Necid 101, 103-4
Nikita Kruşçev 84
Nuri Said 84
Nübye 47

O

Ortadoğu 9, 11-2, 17, 19, 22, 26, 32, 39, 43, 51, 55-7, 59-61, 68, 70, 74-5, 78-80, 82-9, 95, 99, 105, 108-9, 117, 119, 127
  Amerikalıların yozlaşmış yöneticilerle suç ortaklığı 71, 82-3, 89-94, 99
  anti-Amerikancılığın yükselişi 66-74, 82-3, 128
  Batılıların beklentisi 90-4
  ekonomik performansı 95-8
  emperyalizm 44, 54-60, 78-80, 84
  İslam tarihinin rolü 11-5
  modern tarihinin başlangıcı 56-7
  ayrıca bkz. Müslümanlar
Osmanlı İmparatorluğu 12, 43-4, 59, 64, 101, 103
  yıkılması ve mağlup olması 9-10, 12-3, 101-2
  yönetimi 26-7, 43-4, 54-5, 64

P

Pakistan 14, 15, 75, 94, 122
pan-İslamizm 121
Persia 13
  ayrıca bkz. İran
petrol 33, 66, 68-9, 105-7

R

radikal İslamcılık 34
  ve "Allah'ın düşmanları" 35-7, 66
  aşırıcılık biçimleri 34-5, 114
  vs. demokrasi 93-4
  kendi yöneticilerine ve liderlerine bir saldırıları 34, 47, 99, 109-11
  ayrıca bkz. İran Devrimi
Reşid Ali 60, 72
Rifâa Râfî' et-Tahtavî 65
Riyad 19, 102
Roma İmparatorluğu 23, 26, 49
Ronald Reagan 129
Rusya 28, 32, 43, 54, 56, 59, 78-9, 84, 131
  ayrıca bkz. Sovyetler Birliği

S-Ş

Sabra ve Şatilla 92
Saddam Hüseyin 14, 17, 20, 52, 60, 61, 67, 77, 86-7, 91-3, 99
Salman Rushdie 57, 114-5
Selahaddin 52-3
Selaniki Mustafa Efendi 55
Seyyid Kutub 71-4
Sezar 23
Snouck Hurgronje 59
Somali 29, 74, 129, 130
sosyalizm 28, 68, 108
Sovyetler Birliği 27, 36, 59-61, 68, 78-80, 83-5, 87, 104, 125, 129
  ve Afganistan 29, 61, 81-2, 127, 129
  çöküşü 60-1
  ve İsrail devletinin kurulması 83-4
  Mısırla silah anlaşması 84-5
  Ortadoğu'daki çıkarı 59-60, 78-80
  Suudi krallığını tanıması 103-4
Standart Oil of California 105
Sudan 16, 19, 29, 34, 81, 88, 90-1
Suriye 9, 10, 12-3, 17-9, 42, 60, 67, 81, 84, 89-93, 98, 107, 118-9
  Baas Partisi 67, 98
  ekonomik performansı 98
  Hama ayaklanması 92-3
  ikiye bölünmesi 9-10
  ve insan hakları 90-1
  İslam dünyasının merkezi 17, 49-50
  klasik antik çağdaki adı 12
  kökeni 9-10
  Müslümanlarca fethedilmesi 42-3
  ve Sovyetler Birliği 84
  Vichy yönetiminde 59-60, 66-7
  Yahudiler 18
Suudi Arabistan 12, 16-20, 28, 47, 58, 61, 73, 90, 96-7, 99, 104-5, 128
  adı 12-3
  BM İslam Hakları Komisyonu üyesi olarak 90
  Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-6
  ekonomik performansı 96
  ve Filistinliler 61
  petrolle gelen değişiklikler 18, 105-8
  ve radikal İslamcılık 34, 99
  ve Suud sülalesi 19, 101-2
  tarihi 19, 101-4
Suud sülalesi 19
Süveyş Savaşı 84
şahit 45, 60
şehitler 122
şeriat 24
  ve cihat 45-7
  diğer dinlere hoşgörü 49-50
  Müslüman olmak ve İslam'dan çıkmak 56
  tanımı 24
  ve terörizm 20, 46
  ulemanın rolü 24-5
Şeytan, bkz. Büyük Şeytan
Şiiler 91

T

Tahran 69-70, 75, 114, 118, 129
Taliban 14, 107
TASS 104
Tatarlar 28, 43, 54
tekfir 56
Terörizm
  aşamaları 119-22
  dini motivasyonlar 121-2
  intihar bombacıları 122-4
  ve İslam şeriatı 20, 46
  el-Kaide 86, 94, 99, 113, 122, 128-31

ve masumlar 119-20, 122
milliyetçi motivasyonlar 119-21
yükselişi 113-31
Tunus 12, 57
Türkiye 10, 13, 25, 28, 30-1, 54, 58-9, 63-4, 79, 85, 96, 98, 105, 123, 130
adını alması 13
ve Amerika'yı keşfi 63
bağımsız bir devlet olarak 58-9
demokratik kurumları 98-9, 130-1
ekonomik performansı 96-7
İKÖ üyesi olması 28
özgürleşmesi 9-10
Sovyet tehdidi 79, 85
Türkler 10, 13, 30, 31, 43, 56, 79

U-Ü
ulema 24, 25
Usame bin Ladin 9-10, 14-5, 18, 40, 49, 51, 61, 111, 113, 122, 126, 128, 130
Bush'a bakışı 14, 111
harekete geçiren unsurlar 49, 128
ve Haçlı Seferleri 51, 126
ve hilafet 11
ve İslam 113-4
mesajları 9, 15-6, 20, 126-7, 129-30
Sovyetler Birliğine bakışı 60-1
tarih algısı 14-5
Uzak Doğu 98, 141
Üçüncü Reich 60, 67, 72, 141
Ürdün 10, 51, 84-5, 98, 103, 105, 141

V
Vehhabilik 106, 141

W
Winston Churchill 68, 141

Y
Yahudiler 18, 48-51, 60, 82, 117, 119, 125
11 Eylül saldırılarından dolayı suçlanmaları 125
Arabistan'dan çıkarılmaları 18-9
Dünya İslam Cephesi'nin Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat Bildirgesi 15-6
ayrıca bkz. İsrail
Yunanlar 30, 117, 141

Z
Zbigniew Brzezinski 76, 141
zimme 50, 141